

КУІВ
КИЇВ

Журнал Літератури і Мистецтва

1

1952

СІЧЕНЬ
ЛЮТИЙ

JANUARY
FEBRUARY

К И Ї В

ЖУРНАЛ ЛІТЕРАТУРИ Й МИСТЕЦТВА
Літературно-Мистецького Товариства в Філадельфії
Виходить що два місяці

Ч. 1.

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 1952

РІК III.

Видає і редагує Б. Романончук, при активній співпраці П. Андрусєва,
С. Гордінського, В. Кравцова, П. Мєгива. Обкладинку рисував Святослав Гордінський

З М І С Т

С. Парфанович — Коляда з мурів твердині • Ікер — Сосюра в ЦК — М. Куліш — Так згинув Гуска • Є. Маланюк — Індійське літо • О. Лятуринська — Сонцезворот • В. Лєсич — Пізнє літо • М. М'ятка — Новий завіт • Р. М. Рільке — Бог у середньовіччі, Спів жінок поетові • Т. Осмачка — Пісня • Ш. Бодлер — Вигуки, Остерігач, Сови • Б. Сивенко — Кам'янецький університет і його студентство в 1918—1919 рр. — О. Грищенко — Ярмарок • О. Тарнавський — Модернізм в американській поезії • Т. С. Еліот — Порожні люди • Б. Нижанківський — ** • С. Гордінський — Критика ювілейного видання Слова о полку Ігорєві • О. Домбровський — Мистецтво античної України • Б. Кравців — До проблеми Тура — Сварога — Трояна • Рецензії • З бібліографічних мандруйвань • Camera obscura

Передрук за дозволом редакції.

К Y I W

№. 1

JANUARY-FEBRUARY 1952

VOL. III.

The Ukrainian Literary and Art Magazine. Published Bi-monthly by Ukrainian Literary and Art Society of Philadelphia. Editor **Bohdan Romanenchuk**. Subscriptions: \$3.50 a year. Foreign subscriptions, including Canada \$3.50 a year. Single copy 60c.

Application pending entry as second class matter at the Philadelphia, Pa. Post Office

Річна передплата в ЗДА \$3.00. Окреме число 60 ц. з пересилкою 65 ц. — Заграницею, включно з Канадою \$3.50, окреме число 65 ц.

Address: KYIW 859 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.

Tel. WA-2-1273

Printed by "AMERICA", 817 N. Franklin Street, Philadelphia 23, Pa.

Коляда з мурів твердині

Сонце запало за гори. Сутінок заснував ліс, але верхів'я ще жівріло на пречистій, зимовій синяві. Воно палало рожево-фіолетно-позмарайчевою загравою. Ще довго постріпані скельні вершки молилися ним до святвечірнього неба.

Доктор Рудавський вертався з гір. Не з більшої мандрівки, але з малого проходу. Вполудне він мав три години перерви і використовував цей час для свого здоров'я й задоволення: ходив у гори. Не багато міг пройти за три години по стрімких доріжках в тирольських Альпах та ще й зимою. І сумерк западав так вчасно. Вже вертаючись з гір бачив в долині перші світла містечка. І перше з них засвічувалось у вікнах замку, що від віків стояв гордовито на скелі серед міста.

Вполудне з каплиці замку линули звуки старого габсбурзького гімну, переробленого на новітній: „Дойчлянд, Дойчлянд ібер аллес“. Це на Геройських Органах грав хтось, про кого говорили, що він професор. З-під його пальців неслися могутні звуки старовинної пісні, здіймалися в верхи й лягали на води Інну. Вони несли його ген аж туди до Боденського озера. Запалювалися перші святвечірні світла в містечку, що поквалпно готувалося зустрічати велике свято.

Рудавський був сам у цій чужині. Сам серед чужих гір і серед чужих хворих у лікарні.

Десь отам далеко, далеко була його батьківщина. „Ніби тисяча кілометрів не так то й багато на нинішні часи“, — думав Рудавський, прямуючи до міста, — „але вони для нас довші, як інших десятки тисяч. Між нами непроступний кордон, поза яким лежить моя батьківщина. Там мій геройський нарід змагається в нерівному бою з наїздником. Як же він зустрічатиме сьогодні Святвечір?“

Кілька картин святвечірніх настроїв мигнуло на екрані підсвідомости Рудавського і він вирішив відсвяткувати ці свята. Вже від тижня в малому містечку в гірській закутині лежали пахощі святкових страв. Навіть у лікарні. Коли Рудавський виходив вечорами чи ночами з операційної або з своєї кімнати, на коридорах лежали пахощі святкового печива. А він просто голодував. Їв те, що давали в лікарні — і те, що міг одержати на харчеві картки. Але того було далеко замало. А тут пахло щось незвичайне і... дратувало його. Навіть будило зі сну, вриваючись в кімнату. Рудавський страждав від цього, але він казав собі: треба бути твердим. І задоволеним, що є дах над головою і теплий кут. Завтра й цього може не стати.

Хоч це вже були свята, Рудавський одержував те, що кожного дня: вранці чорна кавка і чорний хліб. А вони всі їдять біле печиво. Мойдель, прибиральниця, сховала сьогодні вранці кусок калача й цвібак, замикаючи їх в шафці перед заздрим оком чужинця. Та він не був заздрисний.

В нього було багато грошей, але всього тільки пару значків на цукор, на 350 гр. муки і чотири значки на „нермітель“. Можна спробувати щось купити. Дають же без значків щось людям?

Золоторогий місяць вже старався на вуличках міста зловити в сітку свого саява святвечірній мороз. Рудавський ввійшов до

харчової крамниці. Жінки несли клуночки й коробочки. Підійшовши скромно до прилавка, подав свої значки. Дістав дрібку муки й дрібочку цукру. На вівсяні платки значків не вистачало. Стояв безрадно й дивився, як сусідка купувала вино, шоколяду, цукорки. Попросив і собі вина, але продавець сказав, що це тільки для своїх гостей. А коли завважив, що не має харчових значків, бо їсть у лікарні, продавець зневажливо звів плечима. Але в сусідки було в портфелі багато різних значків, і вона купувала всього доволі. З милим усміхом вона запитала незнайомого, чи може йому оферувати декілька значків, яких йому бракує. І не чекаючи відповіді, подала йому скількись там грамів „нермітель“. Прийняв владуваний. Так наче б його хто вибавив з клопоту. Якесь тепло ввійшло на хвилину в його холодну душу. Але потім, коли вертався додому, думав з гіркотою: навіщо мені оцієї дрібки харчів? А цього віса і зовсім не потребую, навіть зварити його не маю де. З п'ятсот марок місячної платні не можу навіть купити пачечку сміття — вівсяної каші.

І знову був бідний і самітний. І знову казав собі: „треба бути твердим. Святкових закупів узагалі не треба робити. Мій Боже! Нічого не треба з того, що мають люди. Ось вони мають батьківщину, сім'ю, свята. А я що маю? Нічого. Ні батьківщини, ні сім'ї, ні свят. Але треба бути твердим і йти до лікарні на вечірню працю“.

На коридорах горіли ялинки, шкільні діти прийшли співати колядок, у підготовчій, передопераційній кімнаті стрижійка кучерявила волосся сестрам. Скреготіли фризієрські щипці і пахло пригріваним жіночим волоссям.

Рудавський зайшов до операційної залі. За її темними вікнами вже починали святкувати. Вулиці зовсім опустіли й свято заливало місточко. А він... для нього Святвечір починався ось тут, в операційній залі.

Важкі випадки захворювання один за одним. Ось защемлена пропуклина, запалення очеревини. Важка операція. Триває годину-дві.

Шумлять водопроводи, скреготить знаряддя, скривавлені пластинки газу літають від хворого до відра, наче поторгані, багрянні пелюстки великих, несамовитих квітів.

А родільниці народилася „відміна“: у немовляти бракує черевних покрив. Тільки негайна операція може врятувати оце тендітне життя. Ось тобі святвечірній дарунок: дитя!

Пахне етер наркози, змішаний із запахом парфуми. Це від сестри, що дає наркозу. Рудавський нетерпеливо поглядає на годинник. Скоро десята!

Краплі поту рясніють на чолах лікарів. Їх лише двох: шеф і Рудавський. Шеф — чорнявий тиролець з вірлиним носом і зеленкавими очима, дуже нервовий. Бо його чекають дома з вечерею.

Краплини поту збігають з чола. Повертається й витирає їх об плече асистента. Гарний Святвечір маємо, га? — З трудом вдається вести нутрощі й покрити їх шкірою з боків.

— Ну, то я йду, докторе.

— Добраніч, пане шефе, веселих свят.

— Святкуйте в лікарні, але не занадто весело.

— Постараюся, пане шефе.

Дівчата теж порозбігалися. Ще на коридорах лежав запах парфуми, але дрібний гомін високих підборів стих. Десь там по хатах...

Кличуть на родову. Там кровотеча. Оце мати щойно оперованого немовляти стікає кров'ю. Не відходить ложище.

Рудавський вигортає його, спорскування, вливання до жил, — боротьба з малокрів'ям. Бліда, але врятована лежить жінка. Обличчя її того ж кольору, що й полотно шпитальної постелі.

Але через подвір'я є старий будинок. Там внутрішні випадки. Привезли старого пацієнта, що душився від астми. Ледве живий.

Подвір'я наче просувалося під ногами лікаря. Майнули смереками вкриті гори, зашумів ліс і замерехкотіли зорі, мигнув радісний фільм нічної тиші.

Малий, жовтавий чоловічок лежав на ліжку. Був без живчика. Великі чорні очі, повні жаху, дивилися неспокоїно. З зовсім тваринним страхом перед смертю.

Обсліджуючи хворого й застосовуючи рятівні засоби, Рудавський думає наче у півсні своєї надмірної втоми:

... Смерть. Я так часто бачив її, так часто стояв віч-на-віч з нею. Часом я перемагав, або сила організму хворого. Але як же часто я мусів коритися їй! З тривожним подивом я дивився як бере в займанщину життя. І як воно гасне й кориться їй майже без спротиву. Яке крихке й слабке! І де воно дівається? Ось людина жива, ціла, сильна. Але щось станеться. Щось зовсім дрібне і незначне. От, розкриється б'ючка. Може більше їх, а може тільки одна. Пливе кров і життя гасне без спротиву, як полум'я свічки...

Струснувся й наче б проснувся. Здавалося, що поза його спиною стоїть Вона, оця велика таємниця й чекає. Чекає, чатуючи. На них і на нього.

Ні, ні! Боротися до останку, до останніх сил. Але не здатися їй! Хворий дихає свободніше. Його білі губи дістають ледве помітну червіль. Живчик слабкий, але б'ється вже. Рудавський дає потрібні запорядки й виходить на подвір'я.

На ясному зоряному небі пливе місяць. Така тиша, така краса! Ліси дримають у місячній прозолоті, а там на верхів'ях срібляться сніги. Мовчать гомінкі бурхливі гірські потоки. Їх скували льодові занавіси, що на них мороз вирізьбив чудесні дії з казок. З ніжністю подумав Рудавський: „Спить моя панночка“, — це про один потічок, що гуляв і стрибав по камінних ступенях. В деяких місцях він був тонесенький як ниточка, то знову творив зелені, таємні плеса, щоб зараз же, падаючи з кількадеметрової висоти, простертися на камінному пласті. Тоді був як тюль вінчального серпанку. Оце панночка йшла вінчатися з лісовим дідуганом.

Але дідуган став морозом і здавив її, молоду й в'юнку, в своїх обіймах. Місяць десь там різдвяні казки показує її очам, що заснули під льодовими повіками.

„Тиха ніч, свята ніч...“ — заспівали органи в твердині. Величні акорди лилися м'яко, клалися на доли й гори і були як соловдий, густий напій. Виповнювали чарівну чашу альпейської улоговини і лягали на людей і світ, що страждав від війни, бомб, постійної руїни й загибелі. Тишу й пощаду несли з собою, обіцювали блаженство...

Хвилину постояв, слухаючи. І знову нагадав, що це Святвечір і всі святкують. А він ще й не вечеряв. Не було часу.

У харчівні сонна тиша. На столі святкові харчі: трохи вудженіни на тарілці, на другій коржики. У бляшаній чарці пара ялинових гілок, прибраних смужками срібного паперу. Тими, що їх ски-

дають бомбові літаки, пролітаючи понад країною. Так, це дарунок ворових бомбовиків для радісного свята. У півсні страшної втоми Рудавський думав і не знав зразу до чого ці смужки. Коли приїхав сюди, то думав, що тирольці так люблять свої ліси, що прибирають їх перед Різдром оцими смужками. Але шеф висміяв його і сказав, що це літаки скидають, щоб заслонити свій переліт... електромагнетичні хвилі... може підслухові апарати... може...

З дримотної втоми будять його звуки нової коляди, що линує з мурів твердині. Ах, правда: побіч тарілки лежить книжечка, анонімна — певно від „обершвестер“, — думає Рудавський. І карточка з побажаннями веселих свят.

— О, докторе! Ми шукаємо вас усюди! Швидко, швидко на гору! Кровотеча! — задихано принаглує його молоде дівча, якась помічниця сестри, що залишилася у службі наніч. Поблідла, дрижить з переляку.

Біжить сходами — зникає десь утома й півсон. Ще чує коляду, що її кидають органи в Різдряну Ніч, хоч шумить вода, в якій він мисться, і шерехтить щіточка по намилених руках.

Жінка бліда, ледве ловить повітря, а він оперує, шиє, впорскує — все поспішно й нараз. Нікого немає. Він самітний. Хіба оцих двоє малих стривожених дівчаток, що ставлять перші кроки між хворими. Жінці наче б краще, відзивається живчик, але ще дуже слабо, ще смертельна блідість залягає на її обличчі. На хвилину Рудавський присідає на беріжку ліжка й думає:

„... Егеж, смерть завжди ходила за мною назирцем. Це мій страшний фак. Крок у крок. Невідступно. День і ніч, з непослабною напругою мушу боронити проти неї стільки людських існувань. Але помимо запеклої оборони вона таки часом вириває мені когось. Раз когось із близьких, рідних, знайомих. Тоді вона більше романтична, елеґійна, хоч болить більше й безпосередньо. Стає героїчна й жахлива в своїй величі, коли йде про хворих, а особливо про родільниць, що на жертвеннику життя складають його самого, творячи нове життя.

Живчик знову слабне. Не помагають ніякі заходи. Останнє впорскиення. Тепер вже знає: он де смерть дігнала його. Ось одна з багатьох оцього страшного вечора. Це вона. Рудавський дрижить з перенапруги й жаху нерівної боротьби. Розглядається навкруги: нікого! Біжить до телефону, щоб покликати шефа. Телефон мовчить — третя година Святвечірньої ночі. Хто хотів би, щоб йому порушувати її святковий спокій?!

Усі смерті цього вечора стають на весь ріст перед лікарем. Благає пощади. Простягає руки, молить, закликає. Але хвора блідне, слабне й утрачає свідомість. Вже навіть до жил не входить рідина.

— Так отут ти дігнала мене! У далекому, чужому краю. Я, слов'янин, відповім тепер за життя оцієї німки.

Душа паде навколішки перед Нею. Вона всесильна, даремні благання.

— О, я найнуждениший!!!

Могутньо й всевладно лягає Вона на обличчя хворої.

Вже по всьому. Кінець.

Це з нею, незаміжною, не дуже мудрою жінкою-наймичкою, що прийшла сюди після злочинного виїддня.

„Але що зі мною?!“ — питається себе з жахом Рудавський. Сіріє ранок. В'яло й напівпритомно сходить униз. Кидається на ліжко і заки западає у мертвецький сон крайньої втоми, думає:

„Нині чи завтра мушу покінчити з собою. За велику самоту й поразку Різдяної Ночі...

і заки... вони це зроблять...

За годину чи дві ходить неспокійно по кімнатах хворих. Робить обхід. Між чужими хворими, що їм віддає стільки почувань і серця, що й своїм колись. Але вони не потребують цього. Це тверді гірські племена, що не чують болю, що встають зараз по операції і ніколи не скаржаться. Вони, які й у дні смерти кажуть: є добре.

Або вмирають тихо, як оця... О! вона!..

... Убити себе?!

... вже бачить неврастенічно викривлене обличчя шефа й чує: — Ні, так не йде!

... концтабір... пісок... бензина... стрілі!

Непов'язані думки гоняться одна за одною. Тривога, стид, журба, напруга останньої ночі з її примарними візіями й боротьбою з усіма нараз смертями творить один жахливий крутіж.

У вікна вривається розіскрена синява альпійського ранку. На її тлі височіє гора Пендлінг, посріблена снігом на вершку. Встаючи вранці Рудавський завжди вітався з ним:

— Спиш ще старенький? Пора вставати! Але він ще довго дрімав у своїх тисячавісімсот метрах висоти, загорнувшись у зелений кожух лісу, застібнутий на білі гудзики галявини присипаних снігом. Йому байдуже. Аж коли Рудавський снідав, старенький прокидався, посміхаючись рожевою полониною, позолоченою сонцем. Часом Рудавський посміхався тепло й казав: — Встаєш? Пора! Бачиш я вже поснідав. Маю чорну каву й чорний хліб з дрібкою мармеляди. А ти щолиш очі протираєш. Лінь з тебе!

Самітня людина говорила з природою.

Але нині Рудавський поглянув на свого приятеля й понурих голову.

... убити себе?..

Ні, ні! Моє життя мало досі ціну і то добру. Воно було корисне неодиому. Може й далі є. Навіть отим чужим. Ще може віддати користь неодній справі. Чи варте її життя мого?

Кидає на терези обидва ці життя і з жахом докидає: німка! Від цього тереза його, що зійшла була глибоко вниз, летить стрімко в гору.

... що зроблять зі мною?!

Прийшов шеф. На обличчі не видно злості чи обурення. Здоровить, начеб то зовсім прихильно. Либонь ще не знає?!

До очей тиснуться сльози. Рудавський доповідає: — пане примарію, я мав дуже прикрий випадок...

— Знаю. Зробимо секцію і побачимо. Яка, думаєте, причина? — Не знаю... я зробив усе... я робив...

Не слухає. Як звичайно в цьому домі: він знає все заздалегідь. Та хто розказав йому, коли не було нікого з досвідних сестер, тільки оці дві молоденькі помічниці?

Але якась ввічливість вичувається в його голосі. Разом роблять обхід і потім сходять у просекційну. Але немає ще лаборанта Зена. У нього свята. Заходять в його кімнату. Ялинка, під нею різні дарунки, напитки й найдки. Але тепер це зовсім байдуже Рудав-

ському. Та йти на секцію вже не має сили. Ноги чогиаються, серце товчється неспокійно. Яку помилку він зробив? Яку страшну помилку, що її вже ніщо не зможе napravити,

Стоїть, втиснувшись у вікно, і не думає й не чує нічого. Там відбувається суд. Над ним і Нею. Хто помилився і хто мав право до цієї жінки: життя чи смерть. Суд, що його проводить справно досвідний лаборант своїм приладдям і шеф своїм оком.

Підходить несміливо до Зена й питається: що було? Стоїть як обвинувачений перед судом. Ціла його душа на устах у судді.

Вічність.

— Скривавлення з новотвору, що проріс цілу матку. Ніякої помилки, ніякого невідповідного діяння.

Віддихає, як той, кому замінили кару смерти на в'язницю чи табір. Навіть не думає про волю.

Шеф говорить зовсім приязно: все в порядку, матка норожна й скорчена, але засіяна новотворами; тому й не реагувала на ваші заходи спинити кровотечу. Та ви не зробили ніякого помилкового діяння, це важне.

Говорить далі, наче сам до себе. Роздумує, що треба б було робити і чи вдалось би було й тоді врятувати цю жінку.

Вся напруга опускає Рудавського. Хитається й опирається об вікно. Допитливий погляд начальника вириває здавлену скаргу з уст чужинця-лікаря:

— О пів другої я на хвилину зійшов і з'їв щонебудь... Нікого з персоналу... ніч... мовчали всі телефони...

— Знаю, знаю, — в його погляді якась наче винуватість. В тій порі вони певно сиділи при повних столах і святкували. В тій порі було: на землі мир і во чоловіцiх благоволеніє... Тільки одна самотня людина стояла всю ніч віч-на-віч із смертю, в затяжній боротьбі з нею.

Протяжний гул сирен — алярм!

Рудавський сходить поволі до підвалу. В якійсь магазиновій комірці сідає на лежанку, підкладає під ноги наилечник, що його постійно носив з собою, овивається коцом та прикривається кожухом. Велетенська напруга страшної ночі звільнюється, так наче людина уземнила себе. Думки ще скачуть хаотично. Це розилтується клубок. Льдоватість ніг і рук поволі відступає. Від ніг підходить добре тепло. Кожушок коміра пестить легко й м'яко. Як жотик-любимець. Притулює до нього лице і западає в дрімоту.

Над головою гудуть літаки, десь здалеку чути вибухи бомб.

Рудавський думає спросоння:

— Яке добре, яке чудове життя! Але ж, коли мене має вбити бомба, хай це станеться тепер. В хвилині великого щастя й евфорії відпруги...

Срібні птахи летять по визолоченій блакиті тирольського неба. Летять на північ, летять на захід. І кидають срібні, різдвяні стрічки на ліси, на гори і на альпійську улоговину, що в ній ласкавий сон поклав м'які руки на голову людині знеможеній нерівною боротьбою в чудодійну Різдвяну Ніч.

Сосюра в ЦК

До кабінету секретаря ЦК КП(б)У, тов. Полякова, входить нижній трави, тихий води поет Володимир Сосюра...

— Здоров, Володька!

— Доброго і вам здоров'я, товаришу Поляков

— Сідай. Закуриш?

— Ні... спасибі вам. В мене, знаєте, серце хворе...

— Знаю, знаю про твоє серце. Воно стало притчею во язиціх.

Ну, як поживаєш?

Володя, як пташина, присів на крайчику крісла...

— Спасибі партії і товаришу Сталіну особисто живеться мені хорошененько! Уряд і партія повсякчасно дбають про мене, піклуються... Оце, недавно, я отримав ордер на нову квартиру і під враженням тієї події став писати поему про наше щасливе, заможне...

— Ну, годі, годі. Розкажуй, як було в Москві, на Олімпіяді.

У Володі зразу ж настрої піднесений, а голос урочисто-святковий:

— Ах, Москва моя, яке чудове місто! Зоресяйна столиця нашої незорної батьківщини! Мати наших руських городів!.. Я присвятив їй вірша в „Ізвестіях“, одержав триста рублів гонорару і купив собі прекрасний габардиновий костюмчик! Тут, знаєте, в Києві, я відпродав його Рибаків за чотири сотні... Інші товариші теж закупили всякої всячини, а народня артистка Ужвій приперла з десяти дюжин американських панчішок...

— То що ж ви, бісові діти, спекуляцією займаєтесь?

— Товаришу Поляков, ми ждали на цю нагоду десять років, щоб поїхати в Москву і трохи причепуритись! Бо ви знаєте, як у нас, в Києві, з мануфактурою...

Тов. Поляков прищулив повіки...

— Говоріть далі. Я слухаю вас, товаришу Сосюра!

Володя знітився, розгубився...

— Ну, далі, значить, да... Да! В Москві зустріло мене велике щастя, найбільше щастя мого життя: бачив товариша Сталіна!

— Ви, здається, не вперше його бачили?

— Це правда, але ж тепер товариш Сталін був для мене особливо ласкавий, сказати би, уважливий! Коли ми сиділи на пращальному бенкеті в Колонному залі, товариш Сталін передав мені з-поза стола привіт рукою і — посміхнувся!

— Гм, посміхнувся, кажете... А ви читали „Правду“ за нішнє число?

У Володі невинно-дитячий погляд:

— Котру? „Правду України“, чи „Правду“ з Москви?..

Тов. Поляков аж підскочив на кріслі:

— Досить жартів, товаришу Сосюра! Відповідайте на моє питання!

— Сказати правду, — я читаю „Правду“ тільки тоді, коли там надрукований мій вірш...

— Я рекомендую вам читати її частіше, товаришу Сосюра, для вашого ж таки добра! Наприклад в сьогоднішній передовій „Правди“ ви знайдете багато цікавого про себе!

— Та певже?.. Хіба ще раз нагородили? Чи тільки відзначили?

— Еге, відзначили! Спеціально відзначили! З таким відзначенням відчиняється перед вами прямий шлях туди, де Макар телят не ганяв.

Володя дуже тихо, побілілими устами:

— Товаришу секретар, що ви, ради Бога?..

— Товаришу Сосюра, тільки без Бога, орган ВКП(б) „Правда“ розкриває серйозне відхилення від сталінської лінії та ухил в бік буржуазного націоналізму у вашій поезії „Любіть Україну“! Натє, читайте і насолоджуйтесь!.. Горепоети, орденоносці, інженери людських душ! Через вас, бісових віршомазів, тепер і нам, ЦК Партії, не здобриється. Перестріляти вас треба, як за Хвилювального, тоді перестали б деклямувати про вашу любов до неньки-України!

Володя тримає лиховісне число „Правди“, а по його обличчі котяться сльози...

— Я... я їй Богу не розберу, що це таке?.. Завіщо мені така кривда? Зате, що я чесно виконав свій довг поета в часі вітчизняної війни і надхнув мої вірші патріотичним пафосом?.. Я ж писав цього вірша на наказ партії, моя збірка „Щоб сади шуміли“, де його надруковано, удостоїлась сталінської премії першого ступня, сім років, товаришу Поляков, він передруковувався по всіх антологіях та учбових посібниках, а тепер — „ухил в бік націоналізму“... Тоді, як Гітлер підходив до Волги — це не був ухил, а зараз — ухил...

— Облиш, Володька, чув? Тут тобі не театр, а ти не Бучма і не Крушельницький! Ти член партії — так?

— Так, член партії, але я не засновидець! Звідки я міг знати сім років тому, яка буде сьогодні лінія партії?

— Тобі й не треба цього знати, закобзарена ти макітро! Від того є розумніші голови там, зверху. Раз тобі сказано, що промахнувся, так промахнувся, і ніяких розговорів! Що написано в „Правді“ — це святе, зрозумів?

— Єсть, товаришу Поляков! Я відмежуюсь і покаюсь. Напишу заяву.

— Твоя заява до „Правди“ вже написана, лежить ось перед тобою на столі. Розпишись і крапка.

Володя бере слухняно перо до руки:

— Я можу. Ви знаєте, товаришу Поляков, я все можу... я на все готовий для добра нашої дорогої радянської батьківщини! Сказати правду — в мене більше покаяльних заяв, як поезій...

— В тому й то біда, що у вас всіх тільки етикета радянського письменника, а в середині кожного прихований куркуль, буржуазний націоналіст!

Володя прибрав вигляд ображеного принца...

— Може і в кого прихований, тільки не в мене! Партія знає добре моє соцпоходження: я сам із бідняків, вчився самотужки, працював чорноробом, шахтарем, потім вступив у Червону Гвардію... Дивіться сюди, товаришу Поляков: мої груди пробила петлюрівська куля!

Тут Володя драматичним жестом розігнав сорочку! Але товариш Поляков легковажно махнув рукою:

— Володька, про цю твою кулю я чув не одну легенду. Раз

ти кажеш, що вона петлюрівська, другий раз, що дейікінська, чи там гетьманська... А мені кажеться, що це була наша куля, пролетарська!

— Ще що вигадайте! Не могла ж мене вдарить пролетарська куля, бо в мене серце червоне, пролетарськеє!

— Який дурень тобі сказав, що в тебе серце пролетарське?

— Га?.. Який дурень?.. Ну, всі критики пишуть... І Корнійчук казав!

Товариш Поляков схидно підсміхнувся...

— Хе-хе! Гм... Корнійчук?

— Еге! Їйбогу, казав!

— Да... Про вашого Корнійчука тут теж дещо пишуть...

— Може і його б'ють?

— Б'ють, і то здорово. Його і мадам Васілевську. За „Богдана Хмельницького“...

— Ха, ха, ха!

— Ти чого регочеш?

— Та як його не реготати, коли вже й Корнійчука б'ють?!

М. Куліш

Так згинув Гуска

(Закінчення)

13

Тут справді увійшли гарненька Охтисонька й Кирпатенко П'єр.
ОХТИСОНЬКА (*щасливеньким голосом*): Угадайте, хто прийшов, панюнько! Ніколи не вгадаєте, мамонько, і навіть на картах (*до Івді*) няню! П'єр Кирпатенко, панове!.. З Києва! От! І на завжди!

ГУСКА (*привітавшись*): Ніяк не привчив (*на Охтисоньку*) до нових соціальних звичаїв. Ти їй — т о в а р и ш к о, а воно тобі — п а н о в е, Петре Васовичу, га?..

КИРПАТЕНКО На землі перш за все живуть люди, а потім вже товариші, або панове, Саватіє Савловичу!

ГУСКА (*радісно*): Я так і клав, що ви іменно так мислите. П'єре, вибачте мене старого на фаміліярності, бо я вас знав ще П'єриком. Отаким-о, пам'ятавш, Секлесю?.. З Києва?

КИРПАТЕНКО Так.

ГУСКА Сідайте! Невже закрили? Храм науки?

КИРПАТЕНКО Не ти міни! Так! Замість храму науки там тепер великий запитальний знак.

ГУСКА Сідайте, коли так, ось на цеє крісло, П'єре. Одне тепер держимо. Сідайте і скажіть, чи скоро все це скінчиться: революція, військовий комунізм і все це?

КИРПАТЕНКО Революція вже скінчилася, Саватіє Савловичу, її вже нема!

ГУСКА Чого ж тоді, скажіть, кругом таке чудне щось діється, що я вже не впізнаю життя. Пречудне щось діється. Наприклад, скажу вам секретно, недавно оце один мій знайомий на еспанку захворівши, раптом півкварти самогону випив і заставив жінку азбуку комунізму йому читати, га? Або ще чудніше. Тулумбас, ви його знаєте, три будинки мав і всі одібрали, а ви кажете — революції нема, вона скінчилася, га?

КИРПАТЕНКО Вона є, та це вже не революція. Революція — це коли березень, повідь всенароднього почування, свобода на золотому човні, а не розхрістапа шинеля, не цигарка в роті, не ізігнутий багнет, розумієте? Ах, як би ж то — у нас відбулася до краю справжня, чиста революція!.. *(по навзі)* Я чув від Охтисоньки, що ви вже не служите, Саватіє Савловичу?

ГУСКА Не можу! Пробував, і не можу-с! У канцеляріях у шапках сидять, цигарки палять і кожне тебе товаришем звиває. За що? Двадцять три роки прослужив, на колезького секретаря вислуживсь і нате-с! Знов мене знизили, з простим писарем зрівняли. Де ж правда? А ще називаються революціонерами! Воряться за правду!

КИРПАТЕНКО Хіба вони революціонери? Узурпатори, Саватіє Савловичу, демагоги, етцетера!

ГУСКА Ось вона правда-с! А яка служба до революції була! Краса! Рангів достойнее вшанування. У нас в установі тридцять службовців сиділо, а тиша — лігання мух було чути. Лямпадок неугасимий горів. На оливку складалися. Не служба, а літургія-с була! Додому з неї, як з церкви, бувало, йдеш. А вдома... Та мабуть про це все вам слухати не цікаво, Н'єре-с?

КИРПАТЕНКО Будь ласка, Саватіє Савловичу! Я теж зараз під таким настроєм, що хочеться сказати: „невольно к етим берегам влечеть и меня неведомая сила“... .

ГУСКА Дякую-с! А вдома бжілки, поросята, доньки зустрічають: палонька йде! Накривайте стіл! Палонька!.. Обідаєм і в сон. То як на човні — на кананці тій — мрієш, пливеш. Тихо. Потому чай. Першу чашку гарячого і тільки в прикуску, щоб всю твою анатомію після сну промило. А потім вже другу, третю з варенням, наливками та з таким, що на всю губерню пахли, пам'ятаєш, Сєкляєю? А ввечері Настонька й Пистонька *(застіває тихенько, акомпаніюючи пальцями)* Кри-ки чайки бело-свежной, запах моря і-і сосни... .

ОХТИСОНЬКА *(до П'єра)*: Це палонькин і мій найулюблений романс.

Устонька, Настонька, Пистонька, Хростонька, Онисонька — всі, крім мовчальниці Христоньки, ревниво, наввипередки:

— І мій!

— Брешеш, мій перший!

— Мій! Мені він перший уподобавсь!..

— Ме-ні!

ГУСКА Настонько! Охтисонько! Ось заспівайте випечком, тихенько, щоб те все ще краще згадалося!..

НАСТОНЬКА Без акомпаніаменту не вийде так, палонько!

ГУСКА Можна трошки й з акомпаніаментом. Дозволяю. Тільки тихенько, конфіденційно! *(доньки зраділи)* А ставні, між іншим, зачиніть!

СЄКЛЕТА СМП. Темно ж буде, Савасику!

ГУСКА Зате безпечніше. Можна буде свічку засвітити. Навіть дві дозволю! Хай справді ніби вечір буде, за вікном зоря... Старорежимна, хороша зоря, П'єре-с, га?..

Тимчасом доньки зачинили ставні, Сєклета Сєменівна дістала захованих пару свічок, Івдя засвітила. По тому разом всі одсунули стару шафу і —

Пе-с! Це-с-с!..

Витягнули з закателку приховану фісгармонію. Хростонька сіла, замолола ніжками. Настонька і Охтисонька англицями по боках стали. Хростонька заграла, Настонька і Охтисонька заспівали.

Крики чайки бело-спежною,
Запах моря и-и сос-ны,
И немолч-но безмятеж-ной
Плеск задумчивої волни . . .

ГУСКА (*зворушений*) Яке запашне, що вже солодке життя було! Різдо, кутя, перша зірка, ковбаса. Пам'ятаєте, П'єрику, яка ковбаса була! Малоросійська!

КИРПАТЕНКО Українська, Саватіє Савловичу! . . .

ГУСКА Тільки-с малоросійська! Бо за їхньої України такої ковбаси вже нема і не буде-с! Унесуть з комори, а вона вся в смальці. Почнуть смажити, а од неї ш-ш-ш дух, аж апостоли на небі облизуються. Іменини! Дев'ять іменин я справляв, Пере! Та які! Сусіди вертаючись всю ніч було блудять, дороги додому не можуть знайти. А пам'ятаєш, Секлє-сю, як одного разу на Охтисопьчених іменинах Тулумбас з Туболею за Глинку посварилися, га?

СЕКЛЕТА СМН. (*до П'єра*): Тулумбас каже, що Глинка кращій, а Туболя — Неглинка — кричить . . .

НАСТОНЬКА А Присовський, мамонько, за Присовським стояв Туболя. (*до П'єра*) А коли вертались додому, то ставали на вулиці на-воколіпа.

Устонька, Пистонька, Хростонька, Описонька — кожна до П'єра:

— Туболя став на сухому: Присовський! — кричить.

— А Тулумбас . . .

— У калюжі навколішках кричить . . .

— Уклоняюсь великому генієві . . .

ХРИСТОНЬКА (*не видержала. Перебила. Пальчиком у повітрі черк-черк. Сестри прочитали*) Глинці, кричить!

ОХТИСОНЬКА (*до Христоньки, ревниво*): Не задавайся, бо П'єр уже знає, що ти обріклася. І взагалі, коли мовчиш, то мовчи!

ХРИСТОНЬКА (*черк-черк*): Ідійотка!

ГУСКА (*ввесь у спогадах, ще дужче зворушений*): музикальні люди. Музикальні обидва-с! Так! Життя було. Навіть в піст, у великий перед Великоднем піст нам у стократ смачніше жилось, ніж тепер на перше їхнє мая. Було на поклонах у соборі стоїш, а вже тобі у повітрі паскою пахне. Мрієш і ждеш. Верба зеленіє. Верба неділя. З утрєні приходиш з свяченою. *до доньок*) Пам'ятаєте, Устонько, Настонько, Пистонько, Христонько, Хростонько, Описонько, Охтисонько, вербу?

То доньки загадали, голівками закивали, засміялись, одна за одну заховались.

ГУСКА (*їйби справді з свяченою вербою*) Верба б'є, не я б'ю! За тиждень Великдень! . . .

Доньки, їйби справді маленькі у ліжках ручками позакривалися, коврочки на себе натисають:

— Ой, палонько! Ой, ой! . . .

ГУСКА (*у спогадах*) Чистий далі четвер. Страсті. Свічок, свічок! Кожне з вічкою. У мене ж сім горіло в ряд.

Показав на доньок. То вони і це загадали, уряд поставали, кожна їйби з свічкою. Гуска застївав. Доньки підхопили.

— „Сла-а-ва долготерпенію твоєму Гос-по-ди“ . . .

ГУСКА Стоїш, а в повітрі ще дужче паскою пахне, бо вдома вже печуть, та які!

СЕКЛЕТА СМН. (*у спогадах*): По триста яечок у паски клала . . .

ІВДЯ Одних жовтків!

СЕКЛЕТА СМН. Самих жовтків! А Киящиха, Марья Панасовна,

п'ятсот сорок поклала, а паски й не вийшли. Дак вона з досади, сер- дешна, захворіла і вмерла, пам'ятаеш Савасику?

ГУСКА Чотирнадцятого апріля. Точно... І от вже до плащениці йдемо. Пам'ятаєте?

ІВДЯ (*у спогадах*): Дівочки, як анголята райсьокрилії, в голу- бому, в білих комірчиках, пам'ятаю: Устонька, Настонька, Пистонька, Хростонька, Христопька, Онисонька, Охтисонька попереду, а Саватій Савлович, а Секлета Семеновна, як голуб з голубкою, позаду...

УСТОНЬКА (*у спогадах*): По дорозі всі візники на нас оглядалися.

Настонька, Пистонька, Хростонька, Онисонька, Охтисонька й собі:

— До папоньки здоровкався!..

— А городові струнко ставали...

— У Хростоньки бантик завжди розв'язувався.

— Брешеш! То в тебе панталони...

ГУСКА (*з погрозою*) Тільки без вираженій!.. (*знов у спогадах*) Великдень...

Застівав, доньки підхопили, Хростонька на фісгармоній прогнала: „Пасха двери райские нам отвер-за-ю-щая“.

ГУСКА Ковбасою, пасксю пахло все життя! А тепер?

ІВДЯ Котлеток курячих було не хочуть. Киселику — не можуть. Супу того або бульйону просиш, просиш, аж плачуть — не хочуть. Одне желе мої голуб'ята й їли. Желе, а не жисть була!

Хростонька, Настонька, Пистонька:

В дымке розово-хруста-альной

Умираю-ющий закат,

Первой звездочки печа-альной

Золотой далекий взгляд...

КИРПАТЕНКО (*розворушило й його*): Так! Зруйнували, поламали життя. Приїхав — і сонце те, не так світить, не так гріє наше українське сонце!

ГУСКА Малоросійськов-с!

КИРПАТЕНКО І квіти не пахнуть, листя якесь пайкове, і соловейків не чути...

ГУСКА Повтікали й вони од революції-с! А які соловейки були! Сядеш було на ганку й слухаш... Кругом тебе перш за все тиша. Тиша! Тільки котик під ногами мур-мур...

Устонька, Настонька й Пистонька:

Чудный ме-сяц жолный ласки

В блеске царственном сво-ем.

В ету ночь, как будто в сказ-ке,

В упоеньи мы-ы живем.

ГУСКА Тільки котик під ногами мур-мур... І життя тоді як котик було (*слюзи кап-кап*) мур-мур, мур-мур... А тепер?

14

Розчиняються двері. Двоє. Один з папірцем у руках

— Та живий тут хто є, що ніяк не достукаємось?.. Хвилин з десять грюкаємось... Я агент од житлосекції комунального відділу... Ти глянь, на дворі день, а у них чомусь тут ніч!.. (*всіх заціпило*) Громадянин Гуска Саватій тут живе?.. (*Мовчанка*) Ти диви, скільки їх тут і жодне не озивається. Глухонімі, чи що? Приймай квартиранта! Ось ордер. Чуєте?.. Та будьте ж ви нормальні, громадяни, озовіться!..

ІВДЯ (*захристілася*)

ІНДІЙСЬКЕ ЛІТО

Тут осінь не дарма „індійським літом“
Прозвали.

Справді, жовтень розквіта'
Рожевим золотом на зелені нетлінній
Мов другий май. Звичайно, зовсім інший,
Невіданий, негаданий, недійсний,
Можливо, навіть де-що дикий.

День
Купається у зовсім літнім сонці,
Горячім, як терпка, спізніла пристрасть
Вже літньої людини (що пізнала
Завчасну весну, так і не розквітлу,
Грозове літо в згубах блискавиць
Та серпень, що підтятий був зрадливо
Скісним дощем...)

А ночі, трохи душні,
Відслонюють весь чар сузір'я осінніх,
Що зимними діамантами горять
На тьмяно-теплім оксамиті неба,
Аж щось несамовите є у тім.

І так тревало довго це індійське
Уперше пережите дивне літо,
І разом з ним росло й тревало щось
Теж вперше пізнане.

Ти звала його „приязнь“.
А я боюсь і досі називати
Те, що не має назви ні імя
У скудній і нестислій людській мові.

XI. 1950

О. Лятуринська

СОНЦЕЗВОРОТ

1.

Народилося дитятко.
Лада — матір, Сонце — батько.
Привітає кожна хата
всім, чим красна і багата.

На столах — кутя солодка
і горіхи й мед сотовий,
в сіні — дзвоник і стокротка,
двері навстіж поготові.

Ввійде з матір'ю божитя,
подарує злотний китяг.

Вийди, вийди, сонценятку,
вийди молодю,
із батьківського достатку
вимір золото!
Вийди радо з личком гожим
ранку часного,
споглядати на світ Божий
з неба ясного:
А чи зелено в оселях,
чи розквітчано?
Так, як зерняток на стелях,
кіп незлічено?
Облетіла ярноцвітом
бджілка з бджілкою?
А чи міряє вже літо
мед бочілкою?

(З невиданої збірки „Веселка“)

Вадим Лесич

ПІЗНЄ ЛІТО

I.

Так мало висловлено досі,
хоч ти чимало й несподівано
слів розкидав, — аж врешті — осінь
і зжовклих мислей листопад.
Але із щербів недомовлень,
з тремтіння, що не знало слів, —
стукоче в серці щось невловне,
що ти б у пісню перелив.

II.

Які ж дари найвищі і пресвітлі
— два хлопці, два сини!
Це, щоб на крайнебі моєї осені
дороговкази прадідні завітти.
Тремтить щемітна туга ув очах дружини.
І ми — радієм, і живем.
А наша кров — у яросних синах пливе,
і пливучи —
їх весни лічать наші зими.

III.

За щирозлоту велич літа,
за всі високі сині дні,
що налились зеленим вітром,
і ще тремтять у далені,
за келихи вином налиті,
вином терпкової весни,
— моє мовчання переквітле,
смирений спокій осені.

Осінь, 1951.

НОВИЙ ЗАВІТ

Блаженні переслідувані за правду
Єванг. Мат. V, 10.

Шум чую — подих вселаскавий,
всещедрий...

У садах, в лісах,
скрізь шум! І просвіт золотавий
скрізь теж!

Так — наче в небесах,
ген-ген, з-за променів яскравих,
з-над сонця, ген, із вишини
хтось Світлий сипле сяйво слави
землі смутливій восени:
полум'яніють барви в листі
(немов огненні язики!)
і наче в ризи золотисті
передягаються листки.
що вірно вдержались на вітті
крізь обстріл граду — до пори.
Достойні післанництва!

В світі
їх скрізь гонитимуть вітри...
Нехай!

На смерть страсну готові,
листки рушають у похід
і в віцім шелесті, як в слові,
у світ несуть новий завіт:
„Возвеличайте (без перечень!)
життя довершене!

Оте,
в днях ярих творче, молодече
і в сконі світле, золоте.
Ось змога, недовірки вперті,
діткнутись: придивіться нам!
Аджеж всеціло щойно в смерті
житєпис являється очам.
Смерть, мов печать тривка, востаннє
оцінює життєвий лист, —
усі діла й переживання,
ясне і тьмяне, — весь наш зміст.
І щож, що буревії злющі
гострять свої мечі на нас?!
Ми гинемо за невмирущість!
За Вічну Живність!

І теж за вас,
нащадки!

Встаньте і живучість
здобудьте знов віткам своїм,
щоб, подолавши вражі тучі,
умерти в німбі світлянім!“

Шум чую — подих вселаскавий,
всещедрий . . .

У садах, в лісах,
скрізь шум! І просвіт золотавий
скрізь теж!

Так — наче в небесах,
ген-ген, з-за променів яскравих,
з-над сонця, ген, із вишини
хтось Світлий сипле сяйво слави
землі смутливій восени.

Райнер Марія Рільке
Переклав Олег Зуєвський

БОГ У СЕРЕДНЬОВІЧЧІ

І в собі вони його несли
І хотіли, щоб він правив ними.
Потім же обвішали важкими
(Щоб у небо не зійшов коли)
Масами великих їхніх катедр,
Наче гирями. І він лиш мав
Стрілками годинника кружляти
Над своїми числами всіма,
Напрям даючи їх ділу й чину.
Та зненацька він прискорив хід,
Так аж люди, злякані насмерть
Голосом його, не йшли услід
З ним, що вийняв дзвонову частину,
І втекли від Божих стрілок геть.

Райнер Марія Рільке
Переклав Остап Тарнавський

СПІВ ЖІНОК ПОЕТОВІ

Глянь, як відкрилось все: такі ж і ми;
бо ми, немов небес п'янке вино.
Що кров і тьма були у тварини,
те в душу в нас зросло й кричить воно,
немов душа. Кричить — зове тебе.
А ти так холодно і без жажди
сприймаєш це, мов красвид. Проте,
здається завжди нам, що це не ти,
кого воно зове.

Та ж не тобі
себе ми цілих вічно витрачали б?
Чи більше будемо у кімнебудь?
Іде нескінченість із нами вслід.
І ти існує: уста, щоб чарували,
ти, що до нас говориш: будь!

ПІСНЯ

Кинув чумака село рідне,
щоб шукати долю інде...

Гей, гей, путь-дорога далека.

В сірій свиті, йде не хутко
ще й з верби пригубив дудку...

Гей, гей, путь-дорога далека.

Там, де обрій з небом злився,
туди й чумака похилився...

Гей, гей, путь-дорога далека.

За обрієм десь дівчина
мандрівки його причина,

Гей, гей, путь-дорога далека.

Дудка грає аж говорить,
що та дівчина є горе...

Гей, гей, путь-дорога далека.

Аж високі жайворонки
підспівують щось до спілки...

Гей, гей, путь-дорога далека.

Аж високі жайворінки
впливають не до пари.

Гей, гей, путь-дорога далека.

Гей, чумаче, мій соколю,
так знаходили й неволю...

Гей, гей, путь-дорога далека.

Де не дівчина-калина,
а жде жовта яма-глина...

Гей, гей, путь-дорога далека.

А туди як помандруєш
Жайворонка не почувеш...

Гей, гей, путь-дорога далека.

Там твоєї вже сопілки
не почують жайворінки...

Гей, гей, шкода хлопця-чумака!

В И К У П

Як викуп свій у світі цім,
Два поля вибрала людина, —
Орати їх вона повинна
Залізом розуму твердим;
Щоб трохи колосу зростити,
Щоб роза вибилась мала,
Солоний плач її чола
Всякчасно мусить ґрунт росити.
Мистецтвом і Любов'ю звуть
Поля ті — і, щоб був прихильний
Суддя в день суду непомильний,
Що сповнить жахом кожну грудь,
Йй показати слід комори
З дожинком добрим і квітки,
Що барви їх і пелюстки
Власкавлять херувимські хори.

О С Т Е Р І Г А Ч

Людина має в глибині
Сердечній, мов на троні, Змія;
На кожне “хочу”, кожне “смію”
Він, жовтий, прорікає: “Ні!”
Полонять зір тобі Наяди,
То мовить Зуб, мистець заглади:
“Пильнуй обов'язків своїх!”
Ти сад ростиш, свій вірш і діти,
Але говорить Зуб: “Радіти
Чи будеш завтра між живих?”
Серед надії і спонуки
Ще дня людині не було,
Щоб остороги не прийшло
Від ненависної Гадюки.

С О В И

Між тисовим гіллям глибоким
Нерушно держаться вони,
Немов богове чужини,
Стріляючи червоним оком.
Вони задумані. І ждуть
На час сумний і пізні роси,
Коли, скотивши сонце косе,
Всю землю пільми опадуть.
Їх поза — мудрому наука,
Що в світ ідуть і страх, і мука
Лиш через рух і суєту;
Людина, марністю сп'яніла,
Несе покари тяготу,
Змінити місце бо схотіла.

Переклад М. Ореста

Кам'янецький Університет і його студентство в 1918 - 1919 рр.

(Закінчення)

В ці дні розстріляно студента Юрія Приходька, що з доручення організації українських есерів провадив протибольшевицьку пропаганду в селах поблизу Кам'янця. Здається, в с. Жердя його співмалю большевики і, привівши до Кам'яниці, розстріляли без слідства й суду „порядком красного терору“.

В університеті цими днями панував пригноблений настрій, професори читали без ентузіазму, а студенти слухали й поготів з уналим настроєм. Після 9. години вечора заборонено було показуватися на вулицях, і по них лише проходились большевицькі патрулі. Кожного ранку ми дізнавалися про нові арешти, вчинені вночі. Вилучення „злишків“ перетворилося на формальний грабунк людности міста, бо посилені „активісти“ та „червоногвардійці“ забирали з квартир не лише зайвину одягу та взуття, а й годинники, золоті і срібні речі і взагалі все, що їм подобалося, тягнучи це до своїх кешей.

Як не дивно, але в цих умовах, невідомо з чиєї ініціативи, в університеті улаштовано студентську забаву-вечірку. Студентів на ній було щоправда небагато; натомість прийшло чимало дівчат міщаночок з міста із своїми новими советськими кавалерами — чекістами та службовцями советських установ. Нарешті десь коло півночі у залі появилася військовий патруль, чоловік десять у повній бойовій готовості: з рушницями, револьверами і ручними гранатами за поясом. Зрозуміло, що публіка, крім суто советської почала висмикуватися з залі, аж залишилися самі чекісти та сов. службовці із своїми підозрілими дамами кам'янецького міщанського демімонду. „Смичка“ советської влади з студентством, одним словом, не вдалася.

Але настав червень, а з ним і кінець короткочасного большевицького панування в Кам'янці.

Десь 2. чи 3. червня о 6. зранку збоку Ориніна почувлися гарматні постріли. Вони дужчали, наближались, і з подвір'я студентського гуртожитку на Лагерній вулиці було видно, як через поля, що лежали між Новим Пляном і залізничною станцією, бігли порізнені групи советських вояків і цивільних большевиків. Вони чимдуж бігли на станцію, а українські гарматчики били по них з Довжка, на віддалі 6—7 км. За годину з Старого Міста на Новий Плян вступало українське військо: стрільці, кулеметна сотня й кіннота, яка зараз же погнала далі, щоб переслідувати большевицькі частини. Позаду їхали легкі гармати.

Радість кам'янчан важко описати. На вулицях увесь день наче свято: веселі обличчя, радісні перегукування — бо ж серед прибулих багато знайомих і кривних. Зразу десь подівся похмурий настрій останніх тижнів і в університеті. Відновилося Студентська Українська Громада, студентський хор і різні гуртки; в місті відновилася „Просвіта“ і загальноміський національний хор. Повернулись українські громадські діячі, а з ними і наш ректор.

Ще через місяць — у Кам'янці нове пожвавлення: стали прибувати частини УГА, що перейшли Збруч для спільної з армією УНР боротьби за звільнення України від московсько-большевицької окупації.

З приходом УГА, з якою прибуло й багато цивільних галичан, у житті Кам'янецького університету відкрилася нова сторінка. Увесь липень і серпень побільшена канцелярія студентських справ, на чолі з М. О. Грінченком, що був і славним диригентом, провадила запис нових вступників до університету. Половину, як не більше, нових вступників становили тепер новоприбулі галичани й буковинці. Університет, що досі мав, разом з вільними слухачами неповну тисячу студентів, тепер майже подвоїв це число. Поруч з Українською Громадою в університеті постала з ініціативи галичан і буковинців нова студентська організація — „Академічний Союз“, видатну ролу в ньому, оскільки пригадую, відігравали буковинець Юліян Каменецький, галичани Ом. Колодрубський, Микола Стрільчук та ін. І знову в університетських аудиторіях майже щодня відбувалися різні сходини, наради і засідання студентів. Знову ми бачили на них не лише молодиків, учорашніх середньошкілляників, а й старших студентів, що мали вже чималий стаж громадської і освітньо-педагогічної праці. Пригадуються такі імена, як Воронець — автор читанки-букваря для початкових шкіл, Сергій Козицький (Безвідний) — автор читанки „Сніп“ — з історичним переважно матеріалом, Федір Садківський — автор добре скомпонованої читанки для III—IV класи середніх шкіл, Федір Шумлянський — співавтор великого російсько-українського словника, виданого Подільською Народною Управою, Аркадій Животко, тоді ще молодий публіцист і ревний соціаліст-революціонер, Володимир Свідзінський — пізніше відомий поет, автор збірки „Медозбір“, Вартоломій Кириленко — поет початківець та інші. Лекторсько-професорський склад університету також поповнився новими людьми, що прибули з-за Збруча. На природничому факультеті доцент Ґерінович (пізніше став деканом цього факультету), доцент Ґаморак, а на фізико-математичному факультеті — математик Микола Чайківський, на філологічному германіст Попович, психолог Балей (викладів останнього чомусь, проте, не було).

Розуміється, таке пожвавлення громадського й академічного життя студентів мусіло знайти свій вияв і в друкованому слові. Ще взимку 1918-1919 р. започатковано в Кам'янці студентську пресу — тоді вийшло одне, чи два числа місячника „Студентська Думка“. Тепер, після кількамісячної перерви, студентський місячник поновлено виходом під назвою „Нова Думка“. Був це досить об'ємний і солідний змістом журнал, де крім статей на громадсько-політичні, загально-культурні і професійні студентські теми, був і чималий літературно-мистецький розділ: оповідання, новелі й вірші початкуючих в письменстві студентів і декого із старших. До редколегії „Нової Думки“ побіч інших належали гомінкій і рухливий Валеріян Поліщук (пізніше автор претенсійних публікацій: „Європа на вулькані“, „Верлібр“ та „лідер“ літературно-мистецької групи „Авангард“, що мала двох чи трьох членів, і син письменника Івана Липи — Юрій Липа, тоді також початкуючий письменник. Обох їх часто можна було зустріти також на літературних вечірках, при чому, рідко бувало, щоб вони не мали гострої сутички поміж собою. Річ у тім, що Юрій Липа був палкий патріот УНР, запеклий

противник більшевизму, а Валеріян Поліщук завжди демонстрував свої ліві, советофільські погляди. Розповідали, що одного разу в університеті між ними дійшло до бійки, при чому поле бою залишилося за Юрієм Липою.

Треба згадати ще про один студентський журнал — „Буяння“, якого вийшло одне чи два числа того самого 1919-1920 навчального року. До редколегії „Буяння“ входили студенти: Вартоломій Книриленко, Євген Шманкевич та Іван Шевченко — пізніше відомий (під прізвиськом Іван Дніпровський) український новеліст і драматург в УСССР, автор поеми „Донбас“, новелістичних збірок: „Бережень“, „Заради неї“ і п'єс: „Яблуневий полон“ та ін. У редколегії „Буяння“ Іван Шевченко займав тоді крайню ліву позицію і на цьому ґрунті було чимало суперечок. А загалом „Буяння“, якщо брати під розгляд особливо перше число — заповідалось цікавим і оригінальним журналом. Сама назва мала нагадувати читачам буяння молодих студентських сил. На жаль, ні „Буяння“, ні трохи довгочаснішої „Нової Думки“ мені пізніше ніде не доводилося зустрічати, і можна сказати напевно, що поза Совєтами примірники цих журналів ні в кого не збереглися. А зважаючи на нищення архівних матеріалів на Україні під час цієї війни, можна побоюватися, що їх взагалі нема ніде, бо всяку публікацію, пов'язану з Кам'янецьким університетом, приватно навряд чи міг хтось зберегти — все те мовою більшовиків була „пеглюрівська крамола“, яку „робітничо-селянська влада“ нещадно винищувала.

До речі тут буде згадати, що порівняно невеликий і до революції відсталий Кам'янець-Подільський, розташований у глухому куті і до 1915. року навіть непов'язаний залізницею, в ці роки існування в ньому українського університету жив незвичайним для нього інтенсивним громадсько-політичним і культурно-науковим життям. Досить сказати, що за період 1918-1920 рр. у Кам'янці, крім уже згаданого „Життя Поділля“, виходили такі часописи: „Трудова Громада“ (орган есерів, ред. В. Голубович), „Україна“ (орган Дієвої Армії УНР, ред. Певний), „Стрілець“ (орган Січової Стрілецької Ради, ред. О. Назарук), „Наш Шлях“ непартійний орган, що містився в українському клубі на кол. Петроградській вул.; у „Нашому Шляху“ частенько містилися свої статті університетські професори Д. Білецький і Віднов — відомий тоді історик і діяч церковно-громадського життя. Крім того короткий час у Кам'янці виходив часопис українських соц.-демократів „Боротьба“, а Губ. Народна Управа видавала двотижневик „Село“, дуже поширений (12 тисяч тиражу) якого відповідальним редактором був Віктор Приходько. Губ. Нар. Управа видавала ще місячний журнал „Освіта“. Обидва ці журнали поширювались на цілому Поділлі, а співробітниками „Освіти“ був ряд уже названих студентів, як от: Козицький, Садківський, Воронець та інші.

Ми вже зазначали, що 1919 рік, особливо друга половина, був також роком найбільш інтенсивного академічного життя й діяльності кам'янецького студентства. Зокрема інтенсивно працював історично-філологічний факультет. На наших очах виростили молоді наукові сили: Леонід Білецький — „Курс українського письменства після Івана Котляревського“, Михайло Драй-Хмара — „Загальний курс слов'янознавства“ і „Порівняльна фонетика слов'янських мов“, Васильківський — „Вступ до філософії“. На історичному відділі читали вже згадані доценти Клименко і Клепаць-

кий. Для читання історії мистецтв запрошено Костя Широцького (родом з Поділля, перед тим викладав у Петербурзькому університеті). На природничому відділі, крім згаданих уже Гериновича і Гаморака, читали: мінералогію — Арсен Чернявський, астрономію — Аленич, хемію — Микола Вікул. На правничому факультеті: політичну економію читав Олександр Мицюк, фінансове право кам'яничани Лебідь-Юрчик. Науку державного права запрошений був читати Володимир Старосольський — відомий громадсько-політичний діяч з Галичини. Університетським священиком був протоієрей Юхим Сіцінський, а університетським лікарем — Кость Солуха.

На 1919 рік припадає ще одна важлива організаційна подія у високошкільному житті Кам'янця, а саме: організація Кам'янецького Сільсько-Господарського Інституту, що вилонився з природничого факультету, де він якийсь час був окремим відділом. Сільсько-Господарський Інститут розташувався на Лагерній вулиці і дістав велику ділянку землі під досвідне поле. Проте деякі виклади для студентів цього інституту відбувалися і далі в аудиторіях університету. Повна „емансипація“ його від університету наступила значно пізніше, десь у 1922 році, коли большевицька влада знівечила навчальні плани і програми університету і його самого охрестила „ІНО“ (Інститут Народної Освіти), з обмеженням завданням — готувати викладачів для старших клас т. зв. трудових семирічних шкіл (десятирічки появилися в УРСР аж коло 30. років).

Треба ще згадати, бодай коротенько про діяльність студентського чоловічого хору. Диригував ним кол. студент Юрївського (Дорпатського) університету Василь Бєсядецький. Хор налічував близько 60 осіб, мав гарні голоси і виконував ряд солідних хорових композицій Лисенка, Стеценка, Кошиця, Людкевича, Колесси та народні пісні. Студентам слухачам особливо імпонували у виконанні студентського хору „Прометей“, „Іваи Гус“ („Кругом неправда і неволя“), „Гамалія“ („Ой нема, нема пі вітру, ні хвилі“) і „Україно-мати, кат сконав“.

Не зайвим буде сказати, що в університеті, зокрема серед студентства, панувала тоді атмосфера дружби і взаємного довір'я наддніпрянців і галичан одно д'одного. Не було і тіні того лиховісного „Збруча“, що його так розкопано по цій війні, в УНРРА-ІРО-вських таборах. Правда, подеколи до студентів доходили чутки, що десь там „угорі“ не все гаразд у взаєминах поміж урядом УНР і урядом диктатора Петрушевича, як і між штабами Дієвої Армії і Начальною командою УГА. Але, оскільки пригадується, на взаєминах у середовище студентства ці неясні поголоски майже не позначалися. Студентський тодішній загал не кохався в спілках, від яких чувся нездоровий запах, і взагалі не дуже полюбляв аматорів політичного закулісся. Доказом цього може бути хоча б іронічне ставлення до тих окремих студентів, що чванилися своєю повсякчасною поінформованістю і „близькістю до сфер“, ставлення, виявлялося знов таки в іронічних запитаннях до таких студентів: „Ну, які тепер евентуальності на політичному Олімпі: хто з чого резигнує, хто до кого ставиться з резервою?“

Проте пізніше ця атмосфера дружелюбності поміж наддніпрянцями і галичанами таки дала розколину. Сталося це вже пізньої осені 1919 року, коли до Кам'янця докотилася вістка про перехід частини УГА десь на межі Поділля і Київщини до Денікіна, який нібито обіцяв галичанам визволити Східну Галичину від поляків.

Не пам'ятаю з чієї ініціативи скликано в університеті загальні студентські сходи, де обговорювано цю сумну подію. Доповідав старший студент, буковинець Юліян Каменецький. Доповідач гаряче, всебічно обосновував вимушеність капітуляції УГА серед тих невідрадних обставин. Згадував і про перевтому вояків невпинними боями, і про тугу їх за покинутою на заході домівкою та рідню, і про люту пошесть тифу, що десятикратно тоді рязи УГА. Промовці, що виступали після доповідача, одні солідаризувалися з ним, інші ж, навпаки, зазначали з притиском, що ніякою втомою ні пошестями не можна виправдати цей сепаратний крок, що мав такі згубні наслідки для українського загального фронту.

— Чейже від тифу і перевтоми страждають не одні галицькі, а й наддніпрянські частини! — такі завваги чути було з трибуни, від промовців, і з залі зборів. А виступ одного студента закінчувався так:

— Коли хтось разом воює, той мусить і разом миритися, а не залишати фронт напризволяще і на власну руку припиняти боротьбу!

Розходилися після сходин з досить важким почуттям і думами, не знайшовши якогось спільного знаменника і, як почувалося, не переконавши одне одного. Відтоді в студентській масі заіснував „холодок“ у взаєминах поміж наддніпрянською і галицькою молоддю. Але буковинці, навіть ті, що виправдували згаданий крок УГА, дружніх взаємин з наддніпрянцями не втрачали — і якое дивно тепер, бо й не пригадується — як це вони примудрялись робити.

З цього часу громадсько-політичне життя в Кам'янці, а разом з тим і академічне життя та праця в університеті помітно згорнулися. Серед професорсько-лекторського складу, а ще більше серед студентської маси почався відплив: одні від'їздили з евакуйованими з Кам'янця установами та військом, інші йшли — як тоді у нас казали — „на провінцію“ і осідали на вчительських посадах, а були й такі, що одягали рясу (бож, як вже згадувалося, серед студентів було чимало випускників духовної семінарії). Декілька студентів раптом відчули в собі нахил до театрального мистецтва і пішли на сцену, збільшивши склад групи, що грала в місцевому театрі „Народного Дому ім. Т. Шевченка“. Були й такі, що нахвалялися піти в партизанські загони і „бити всіх підряд“. Якщо це не був жарт, то очевидно — вислів глибокої зневіри й розпуки. Якби там не було, а в листопаді-грудні 1919 року з університету відійшли майже всі вільні слухачі і не менше 25 відсотків дійсних студентів.

Десь у кінці грудня мешканці Кам'янця побачили на вулицях свого міста вступаючі колони добре спорядженої польської армії ген. Галлера в блакитно-сірих уніформах, з ситим і впевненим виглядом.

На той час українські міністерства і тилові установи армії вже виїхали з Кам'янця. Залишився лише Головноуповажений уряду — міністр — він же ректор університету, проф. Ів. Огієнко.

Кінчався бурхливий, повний надій і розчарувань 1919 рік, а з ним і найцікавіший, та найповніший внутрішнім життям період діяльності Кам'янецького університету.

Ярмарок

Уривок із спогадів „Україна моїх блакитних днів“

Сірого ранку чути крізь замкнені віконниці ненастанний шум, наче галас вітру в лісі. Це селяни нескінченою чергою привозять на ярмарок свої важенні міхи зерна. З усіх сторін, з далеких сіл і хуторів переливаються площею нові вози, і під полудне годі вже протиснутися, ні пішки ні кінно.

Ліс дишлів піднятих у небо. Телята мекають, величезна льоха, прив'язана на всю свою довжину до воза, репетує як навіжена, іржуть молоді коні. Осмалені цигани досідають їх, луплячи їм боки зап'ятками, заглядають у зуби.

На візку сидить селянка, пишна як соняшник, одягнута в прегарну плахту. Разки намиста з дутого золота переливаються на її визивних грудях. Легкий подув вітру ворухить на її косах барвисті стрічки з її квітистої корони, вона ж сама сидить непорушно і тільки полузує гарбузове насіння. Її батько і мати подалися десь певно за орудками в інші дільниці.

В цеху ганчарів розкладені глибокі полив'яні горшки, миси, джбани на воду, тарілки. Далі ложки з розкрашеними на червоно взорами, примітивні іграшки з паленої глини, біло-матові або покриті зеленою поливою, кавалери по 2-3 на одному коні, фігурки жінок з тоненьким, як в оси, станом і сукнею, що дзвоном спадає аж до землі, наївні свиставочки, пробиті багатьма дірочками...

Ці фігурки мають тисячі літ традиції. Вони зайшли до нас з Персії, Індії, з античної Геллади, через протоки і скитські степи. На Креті, в славному Кандійському Музею, я бачив пізніше статуетки зовсім подібні, з доби царя Міноса.

Далі: великі решета, сита, лопати, вила, ціпи, дерев'яні сопліки.

На головній магістралі виставлені медяні витвори: великі плоскі медяники з дивною назвою „силенової діви“ („птичої дівчини“), що зображували жінку із стиснутим станом і пташиним хвостом. Її сукня була оздоблена білими арабесками і райськими пташками. Далі палянички і цукерки на меду.

Продавці порозставляли на землі цілу галерію лубків, дешевих побожних видань, любовних історій та всякого ворожбитського шпаргалля.

Збоку сів каліка із своїм червоним коліном і зсохлим раменем. Він випікався на сонці, благуєчи: дайте ради Христа, дайте!

На перехресті двох вулиць виспіває мелянхолійно лірник, підіймаючи в блакить свої сумні неживі очі. Перед ним лежить його велика палиця. Побіч нього хлопчина із зрезигнованим обличчям, присівши, як і його майстер, навкарячки, тримає в руках дерев'яну мисочку. Ліра поскрипує монотонно. Час-до-часу грач спинається на хвилину, виголошуючи одним тягом: „За душі усопших“. Він намацує рукою дрібняки, кинуті юрбою, і наново починає свій носовий спів:

Ой умер, умер та козаченько,
Вмерла ж його тиха мова.
Ой zostався та кінь вороненький
І вся козацькая зброя.

Та ще й скрипочка із барвіночка,
Струни із зеленої рути,
Як заграв же він та у Києві,
В Батурині голос чути...

Він один з тих, що стали українськими трубадурами. Це завдяки їм маса пісень доховалася до наших днів. Пісень любовних і побутових, історичних і релігійних... Українська душа, розпростерта в безмежжі степів, під невидано радісним сонцем, виспівує себе при кожній нагоді, дома, в полі, при праці, в любовнім оп'янінні, в журбі і смутку.

Це ті пісні, що їх прославляв Шевченко: наша дума, наша пісня не вмере, не загине!..

Мій брат Микола знав з 200 тих пісень і безконечне число всяких віршів. Ніколи не забуду хвилини, коли він вернувся одного разу з товаришем з Конотопу і, сяючи від радості після складених іспитів, виспівував разом з ним — двома голосами — упродовж цілих годин одну і ту саму пісню:

Стоїть гора високая,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай...

З чола відкидав він свою кучеряву чуприну, а зворушена мати аж плакала, бачивши це юнацьке захоплення

На ярмарок наша мати давала нам усього по кілька копійок. Спершу шукали ми за возами з медом. В боді темний гречаний мід. На полумисках великі кусні медових плястрів, з яких спливає чистий липовий бурштин. Пасічники дають нам скуштувати по липкому шматкові на зеленому капустяному листочку.

В товаристві хлопців-гульвіс ми забиралися до возів з кавунами. Ми довго вибирали, питаючи дядька за ціну. Дядько розмовляє з покупцем, а тим часом наш гультяй подає кавуна сусідові, цей третьому, той знову дальшому, який ховає його під полу і зникає в журбі. Наша весела банда біжить через ярмарок аж до густих верб. Кавуп аж лопається під малим ножиком, і всіма зубами вгризаємось аж до лушпи в соковите червоне м'ясиво. Задоволені і заюшені, повертаємось знову на ярмарок.

Величною розривкою для нас було смаження пампушків. В обширному казані з червоної міді, в кипучій олії набухало по 7—8 золотих пампушкових куль. Двома пальцями щипає перекупка з великої маси тіста малий шматок і кидає в олію. Часом витирає нос пальцями і знову починає рвати тісто. Вона витягає пампухи дерев'яною варехою і розкладає їх малими купками, зовсім так як в Іспанії *smuggos*, і посипає цукром...

Шевці, ткачі, бондарі, поворозники, селяни з міхами збіжжя, кошиками яєць, курят, гусей, нас не цікавлять; тими речами цікавляться жиди. У своїх халатах, з покрученими пейсами, вони хапали коней і тягнули вбік своїх крамниць вози із збіжжям. Пасивні селяни не протестували. Можна було мати певність, що вони верталися звідти подвійно натягнуті: на вазі проданого збіжжя і на крамі, який вони закупили.

На 40 мільйонів мешканців Україна мала к. 5 мільйонів жидів, усі в містах, ніхто з них не був хліборобом. Їх було дуже мало

в Росії, одних тільки дентистів терпіли. Навіть ще в 1915 р. славетного маляра Леона Бакста вигнали з Петербургу.

Бабуся не долюблювала жидів. В ярмарковий день вона також мала купу людей у своїй крамниці. Одному вона продавала березову смолу для чобіт чи упряжі або товсту мазь для коліс; другому — солонину завгрубшки в руку, третьому сіль, гас, мед . . . Своєю чергою селяни продавали їй овес чи жито. Вони процалися з бабусею, подаючи їй за своєю звичкою два пальці.

Ярмарок тривав кілька днів. Селяни спали на возах, під літєплим небом вересня. Інші розпинали намети, шкварили сало й гурторили. З кінцем ярмарку вони від'їжджали своїми полегшеними возами; тримаючи віжки, заїдали білий хліб — великі ласощі — після їх важкого і чорного житнього хліба.

Великий ярмарок був розривкою і для нашого дідуся. Увечорі, в святковому жупані, він виходив на вулицю просвіжитися. Сівши на лавці на ганку, покурював люльку, уважно споглядаючи веселий від'їзд селян. Часом він затримував когось знайомого і питався про ціни збіжжя чи риби. Хоч дід уже покинув займатися торгівлею, він далі цікавився всім, що складало його життя.

Пригадую, як один ярмарок покінчився нещастям. Після великої спеки жажлива буря зірвалася над містом, вдарив грім і блискавиця перейшла вогнистою кулею через один будинок і вбила двоє циркових коней. З величезного шатра залишилося тільки шмаття. Того вечора після зливного дощу викопали глибоку яму для коней.

З французької мови переклав
С. Гординський

О. Тарнавський

Модернізм в американській поезії

Т. С. ЕЛІОТ

Початок американського ренесансу взагалі, це 1913 рік. До того часу американська музика була німецькою, американське малярство — французьким, американська скульптура — грецько-римською й американська поезія — англійською. Та врешті Америка витворила свій смак, знайшла свою техніку та й форми вияву. Від романтичного реалізму Роберта Фроста, Карла Сендберга, Едні Сент Вінсент Мілей, Едвіна Арлінгтона Робінзона, потчерез містицизм Елінори Вайлі, символізм Емі Лоуел — американська поезія переходить у модернізм, який характеризують: складність проблем, свідомість задуму і сугестія.

В першій чверті 20-го століття людське життя дуже ускладнилось. Потрясені світовою війною і гірким „миром“ після неї, людські проблеми зросли числом і трудністю їх розв'язки. Не лише рівень загальної інтелігенції, але й загальне життєве становище змінилось внаслідок небезпеки безперервних змін і несамовитих револьт. Людина була вичерпана економічними кризами, її віра захитана внаслідок втрати ілюзій, її політичні фундаменти сквознули і не залишили їй підстав. Безпека минулась, залишивши світ фізично заплутаним і духово вивласненим. Література, яка відбиває

життя, вірно відзеркалила і ті зміни. Зовсім зрозуміло, що вона мусіла зобразити всі ускладнення і безладдя цього часу.

В поезії ці зміни відбилися скоріше, ніж в іншому мистецтві. Поезія коливалась від однієї скрайності до другої: від евангелізму до безнадії, від самобичувальної емоції до садистичної сатири, від бруталної реальності до віддаленої метафізики, від занедбаного романтизму до вишуканих нісенітниць. Кар'єра Тома С. Еліота дуже багатомовна. Еліот почав від мішанини іронії і страждань, став головним представником літератури відчаю і вкінці втік у релігію. Деякі молоді поети звернулись до експериментів, як до логічних зразків, і вірили, що знайдуть шляхи висловити, якщо не висягнути, весь світовий розгардіяш. Тому годі дивуватись, що їхні твори загадкові та й часто незрозумілі. Вони відкрили силу сугестії і, ставляючи наголос на винахідливість, пхнули її поза межі зрозумілості. Їхні твори повні особистих алюзій і гри вільних сполук, що рідко дозволяло читачеві знайти ключ до розуміння цих творів. Намагаючись синтезувати зовнішнє безладдя і внутрішній конфлікт серіями дивачних символів і сугестій „об'єктивних кореляторів“ (взаємної обумовленості), як їх назвав Т. С. Еліот, деякі поети намагались зондувати стани почувань і нюанси пізнання поза границями загального досвіду і доступного знання. Коротко: вони часто зображували те, що може бути висловлене, але не може бути передане.

Так, але передача краси поезії, передача, про яку з таким ідеалізмом говорив Вордсворт, була завжди об'єктом мистецтва і поезія ніколи не відпекувалась від уяви читача і не закидала сили заклинання його. Деякі опоненти модернізму осуджували новіших поетів у навмисному затемнюванні, неясності, перекручуванні, фальшуванні і навіть у шарлатанстві. Критик Мекс Істмен підніс справу „культу незрозумілості“ і висміяв його здійснювання, як теж його цілеспрямованість. Ще Езра Паунд, Е. Е. Каммінгс, Роберт Пен Ворен, Джон Кров Ренсон, Арчибалд Мек Лейш і Т. С. Еліот розпачливо намагались задержати в поезії елементи таємності й уяви. Деякі з них навіть уявляли собі поезію поза поезією, поезію вільну від риторики й орнаментики, поезію очищену від особливої емоції, чисту, як мелодійна фраза чи абстрактна математика. В одному із своїх листів англійській поет останніх часів Д. Г. Лоренс писав: „суть поезії з нами, в цьому сторіччі цілковитого й нещодо реалізму, це цілковита спрямованість без тіні світла або саме тінь відхилення в якусь сторону“. А Т. С. Еліот, який нас особливо цікавить, поширив цей висказ у 1933 р., кажучи:

„Цей висказ говорить до мене про те, чого я прагнув довго, пишучи поезії: писати поезії, які мають бути суттєво поезіями без поетичності у них, поезії оголені до костей або поезії такі прозорочисті, що ми не бачимо в них поезії, але те, що ми думали бачити при допомозі поезії; поезію так очищену, що читаючи її, заглиблюємось у те, на що поема вказує, а не на саму поезію, це видається мені річчю, яку варто поспробувати. Піти поза поезію, як Бетговен у своїх останніх творах намагався піти поза музику. Ми, може, ніколи цього не досягнемо, але це означають для мене слова Лоренса“.

Т. С. Еліот народився в місті Сен Луїс у стейті Міссурі 26. вересня 1888 р. Покінчивши Гарвардський університет, доповнював ще студії в Сорбоні, а потім працював два роки в Гарвардському

університеті доцентом філологічного факультету. В 1915 р. поїхав до Англії і там залишився, кілька разів відвідуючи Америку. В 1917 р. став заступником редактора журналу „Егоїст“, а в 1923 р. редактором літературного кварталника „Крігеріон“. В 1927 р. зрікся американського громадянства і став громадянином Англії і від тоді працює директором відомого видавництва „Фейбер енд Фейбер у Лондоні“.

Його перший томик появився в 1917 р. під назвою „Пруфрок та інші спостереження, другий в 1919 р. п. н. „Поєми“. Широкий відгомін викликав і здобув авторові нагороду „Пустинний край“ (1922 р.).

Любовна пісня Дж. Альфреда Пруфрока — це одна з найбільш відомих поєм Т. С. Еліота. Її написав поет ще студентом. Вона стала сенсацією дня і дуже занепокоїла тих, які не знали спонук Еліотової поезії, ані впливів на нього. Сполучення краси і навмисної банальности, естетичне зворушення осягнене застосуванням піднеслого пасажу після простих прозаїчних тверджень, сполука напруженого „ніднеслого“ і тривіального, були нові в англійській поезії. Але не були нові для читачів поезії французької. Еліот почув сугеруючий наголос цієї нової творчости ще у 1908 р., коли читав працю Артура Саймонса „Символічний напрям у літературі“ і прослідив техніку, якою користувалися Рембо, Корбіє, Ляфорт. Ляфорт мав особливо великий вплив на Еліота, головню у початковій фазі. Еліот був зачарований винахідливістю, невідомою в англійській поезії, особливо сподобались йому несподівані словні викрутаси і вигадливість, яка сполучувала „малозрозумілі слова з простою фразою“. Це головню була поезія несподіваности, в якій вживання дисонансів було незвичайно важливе і це було спеціально підхоже для тем, які порушував Еліот.

В пізнішій творчості Еліот звертається від тем про непристосованість до життєвих обставин індивідуальностей до тем про непристосованість суспільства. „Подорож магів“, „Пісня для Симеона“, „Запустна середа“ показують новий напрям: поет звертається до релігійних роздумувань і зростаючої віри. Зворотний пункт становить поєма „Порожні люди“, в якій Еліот дійшов до глибини розпачу. Деякі коментатори — головню соціологічні критики, вірять, що Еліот поємою „Порожні люди“ дійшов до кінцевих меж і що наступні поєми вже не сказали нічого більше: це була втеча й оминання цих тем. Релігійні поєми — це логічне наслідство „Порожніх людей“. Еліот не міг іти дальше шляхом порожнечі та розпачливого страху, який панує в „Порожніх людях“. З уваги на крайність думки, висловленої в цій поємі, поет мусів вибрати протилежний напрям. Ніщо більше не виростає з „Порожніх людей“, як свідомість почуття виснаження, знемоги й порожнечі. Це й є той „пустинний край“ — зв'язаний і стиснений. Віра й надія відійшли зі світу, який залишився у „мертвій землі камінних стагуй“. Життєздатности нема теж і людський рід не складається вже з „ніжних і сильних душ“, це лиш „порожні люди“, які моляться до „розбитих статуй“.

Післявоєнний світ — це лиш:

„Вигляд без форми, відтінь без фарби,
спаралізована сила, жести без руху“.

Люди збираються в „долині вмираючих зір“, вони не здібні бачити щонебудь, ідуть „напомацки, вкупі, без думки“. Безладдя і безнадія приведені до кульмінаційного пункту через зіставлення викривленого спотвореного вірша для дітей: „Ми крутимось кругом колючої груші“ й уривка з молитви: „Твоє єсть царство“. Закінчення завершується розпачливим рухом. Цивілізація, що втратила ідеї та й релігію дійшла у сліпий кут. Людина навіть не може вмерти по-геройськи: „світ кінчиться не гуком, але скимлінням“.

Читачі „Порожніх людей“ можуть думати, що Еліот зобразив безладдя задобре, завірно: він затемнив свої рядки так ефективно, що їх просто важко зрозуміти. Та може існувати сумнів щодо ясності Еліотових образів, але питання, чи прецизне думання було в інтенції Еліота і чи йшло про те, щоб його думку можна було відразу вповні збагнути, залишається відкритим. В завершенні своєї книги університетських викладів п. н. „Вживання поезії“ Еліот остерігає звичайного читача, що трудність поезії може бути зумовлена новаторством, і що такі поети, як Вордзворт, Кітс, Теннісон, Бравнінг були виставлені на посміх за їхнє новаторство.

„Більш загартований читач — пише Т. С. Еліот — читач, який досяг у цій ділянці стану більшої чистоти, не буде турбуватись зрозумінням. Я знаю, що деякі поезії, які я найбільше люблю, — це ті, що їх я на перший погляд не розумію. Є поезії, про які я непевен, чи вже й тепер їх розумію: це, наприклад, поезії Шекспіра. Вкінці це саме та трудність, яку виносить автор, залишаючи щось, що має знайти сам читач: читач — заплутаний у незрозумілий твір намагає те, чого там, може, і нема, і ставить собі, мов загадку, проблему для думання — проблему, якої, може там теж нема і яка не була в плані автора“.

Це вияснення Еліота дуже корисне, бо теж і його поезії бувають так різно інтерпретовані. Для прикладу згадаємо, що два інші поклонники його таланту дали дві різні інтерпретації поеми „Варене яйце“.

Еліот сказав — опрокидуючи твердження Вордзворта, — що поезія, це не відтворення пристрастей, ані не виявлення захованих думок — але концентрація і щось нове, що впливає з цієї концентрації. Інші поети пішли ще далі і впевняли, що поезія „не так оповість, не так запис з досвіду, не так суґестивне окреслення“, як „річ сама в собі“. Другий визначний побіч Еліота американський модерніст Арчибальд Мек Лейш у книжці „Арс поезіка“ проголосив, що „поема має рівнятись неправдливому, що вона має бути безсловна, як лет птиці, та й безрушна у часі.

„Поема не значить, а є“.

Поезія Т. С. Еліота багата на цей період. Ніхто не зробив порожнечу й опрощену сухість такими реальними, як цей поет. Встановлення відношень між красою найбільш відвернених якостей — це Еліотів дар і сила, що дозволили йому збагатити поезію, хоч і без нав'язання до традиції і таку важку в експресії.

Для інформації варто згадати, що Т. С. Еліот видав ще чотири книжки критичних есеїв, а також книжку викладів з Гарвардського університету п. н. „Вживання поезії“.

(За Джемсом Д. Мек Калюмом)

ПОРОЖНІ ЛЮДИ

Mistah Kurtz — he dead*

A penny for the Old Guy**

I.

Ми лиш порожні люди,
ми лиш надуті люди,
шушукаєм разом,
голови, повні соломи. На жаль!
В нас високлі голоси,

коли

шукаєм разом,
спокійні і без ваги,
як вітер у сухій траві,
чи шереж щурів на побитому
склі
в нашій сухій пивниці.

Вигляд без форми, відтінг без
фарби,
спаралізована сила, жести без
ружу.

Ті, що відійшли
з прямими очима до царства
смерти
тямлять нас — якщо взагалі —
що ми не обдерті
з відважних душ,

а лиш

порожні люди,
надуті люди.

II.

Очей я не смію зустріти у сні
у мрійному царстві смерти,
вони не з'являються мені.
Там очі є —
соняшне світло на розбитій
колоні,

там дерево розгойдане
і голоси там є
у вітру свисті
більш далекі і більш урочисті.
ніж конаюча зоря.

Дозволь не йти ближче
у мрійне царство смерти,
дай мені вдягти ще
той вишуканий стрій:
плащ щура, і шкіру ворони,
й милиці;

у полі
бути, як вітер на волі —
не ближче —
ах, не та остаточна зустріч
у царстві смерти.

III.

Це мертвий край,
кактусів край!

Тут
каменисті статуї
ростуть.

Тут

вони отримують
суплікації рук

померших
під блиманням конаючої зірки.
Чи так само
в іншому царстві смерти,
йдучи в самоті
в годину, коли
дрижать так ніжно уста твої,
що цілували б
молільників і розбиті статуї.

* Речення, що є кульмінаційним пунктом книжки Конрада „Серце темноти“ (Conrad's "Hearth of Darknes"), повне визначення крайного жаху, що й віддає справжній тон блюзнірської безнадії „Порожніх людей“.

** Прошацька фраза англійських дітей на т. зв. **Guy Fawkes' Day**. [Guy Fawkes (1570—1606) — відомий англійський заговорник, якого за змову проти держави повісили.]

IV.

Очей немає тут,
нема очей тут
у цій долині вмираючих зір,
у цій порожній долині,
в розбитій щелепі нашого
утраченого царства.

Тут у місці останньої зустрічі
ми йдемо напоказки разом,
уникаєм розмови —
готові

на побережжі пишної ріки.

Темнота ж —

аж
знову блиск очей,
як вічна зоря,
багатооздобна троянда
присмеркового царства смерті,
надія лиш
порожніх людей.

V.

*Ми крутимось кругом колючої
груші,
колючої груші, колючої груші,
ми крутимось кругом колючої
груші
о п'ятій годині ранку.*

Між ідеєю
та дійсністю,
між рухом
та дією
падає Тінь.

Твоє єсть Царство!

Між задумом
та творенням,
між хвилюванням
та почуттям
падає Тінь.

і життя безпомічне!

Між бажанням
та поривом,
між можливістю
та наявністю,
між суттю
та походженням
падає Тінь.

Твоє єсть Царство!

Твоє єсть
життя,
Твоє єсть:

*Ось так кинчиться світ,
ось так кинчиться світ,
ось так кинчиться світ,
не гроюкає, але скиллить.*

Б. Нижанківський

* * *

Пані, я спокійний перед тобою
вічною. Як дерево корою,
я обріс життям. Мої долозі
квітнуть рясно, як дерев долоні.

Пані, я тебе напевно зустріну,
неждучи. Як вітер звіє піну
літа теплого із мого серця,
ти нахилишся до мого серця.

Пані, що ж тобі нового сказати
про життя? Вітрило розп'яте
на човні — твоє. Незнана гавань
в тиші мерехтить, як дійсна гавань.

Пані, ясність, наче срібне волосся
стелиться. Шумить моє колосся
днів у ваготі, що хилить колос,
над землею, що зродила колос.

Критика ювілейного видання „Слова о Полку Ігореві”

Ювілейне видання „Слова о полку Ігореві“ за нашою редакцією не може скаржитись на брак критики. Навпаки, було чимало рецензій — прихильних і неприхильних, які по-різному трактували це видання і різні бачили в ньому позитивні та негативні сторінки. Були голоси, що тут є щось зовсім нове в Словознавстві, але й були заклики В. Державина до наукового світу засудити видання й редакцію якнайгостріше за т. зв. „наукове дилетантство“.

В. Державин написав аж дві статті — в мюнхенському „У. Самостійнику“ та лондонській „У. Думці“ — в яких закинув нам, що ми не визнаємося в оригінальному тексті Слова і в передруці тексту наробили багато похибок. Що це за похибки, він докладно не подає, тільки демагогічно записує на наш рахунок і ті особливості першого видання, що є відмінні від старослав'янського правопису, абож у тому самому 1-му виданні, підо впливом живої української мови, різно читаються. Самих змін м'якого і твердого знаку на кінці слів є добра сотня. Що в нашому виданні трапилось кілька помилок, нпр. всього двічі надруковано „син“ зам. „сын“, цього не заперечуємо, але це далеко не те, що хоче вмовити в читача Державин. Потім він має претенсії до різних тлумачень Слова. Ми, на жаль, не маємо тут місця розглядати кожен його закид зокрема, сумарно тільки скажемо, що два з них, історичного характеру, можуть стати щонайбільше предметом чисто наукової дискусії, все ж інше — чиста вигадка і напасть, у роді глузування з того, що ми зачислили барса-парда до родини диких котів. Кожен шкільний підручник зоології пише, що барс-леопард і пума належать до диких котів. Крім цього критик дозволив собі подавати різні цитовані нами погляди інших авторів — за наші власні.

У своїй редакції „Слова“ ми висунули багато нових проблем, що вже дало одному з критиків нагоду писати про нову методу підходу до Слова, яка своїм ставленням і розв'язкою питань змусить до відвороту деяких науковців з зайнятих позицій або щонайменше викличе сумніви там, де досі була певність. Ми ніде не твердили, що наші погляди абсолютні й незаперечні, навпаки, ми зазначили, що якщо з десятиох висунених нами проблем одна виявиться слушною — то це вже буде досягнення Словознавства. Ми й ніколи не відмовлялися від речевої дискусії з приводу цих чотирьох проблем, і охоче поступимося з своїх позицій, коли аргументи опонентів виявляться кращі. Але як дискутувати з кимсь, хто, заки ще хоч один його закид виявився слушний, уже наперед закликає науковий світ нас засудити, хоч підшукує закиди не з потреби виявити правду, але із злої волі, а замість речевої дискусії вибирає лайку!

Проте, головне вістря критики В. Державина звернене не на деталі, а на наш загальний підхід до Слова. Тут основні його закиди збігаються в трьох точках: 1. що ми не трималися редакції В. Перетца з 1926 р., 2. що ми перебільшили роль культури Київської Русі і 3. що ми повернулися до народницької концепції „Слова“, яку оформив М. Максимович. Ми розглянемо ці закиди і покажемо, з яких позицій В. Державин робить свій обстріл.

1. Немає найменшого сумніву, що видана тому чверть століття Перетцова праця про Слово має велику цінність хоч би масою зібраного матеріялу. Одначе багато коректур Перетца не втрималося, найновіші редактори Слова багато з них відкинули, як помилкові чи непотрібні; напр., Перетцову коректуру „мисію по древу“ замість „мислю по древу“ не взяла до уваги не тільки ми (з чого робить нам великий закид В. Державин), а й інші найновіші редактори текстів „Слова“: Ол. Білецький, Р. Якобсон, Г. Грегуар, С. Г. Кросс. Ми і в інших місцях тих коректур не прийняли, повертаючись або до текету першого видання, абож даючи свої власні тлумачення, підперті солідними аргументами. А вза-

галі про Перетца треба сказати, що хоч це був кабінетний учений великого формату, проте дух української мови не був йому органічно близький, бо українська мова не була його рідною, а згадана його праця про „Слово“ — тільки переклад з російської. Отже українським дослідникам не слід безкритично приймати все те, що він написав, вони мають сказати і своє слово.

2. Закид про перебільшену ролю Київської Руси звернений не на ту адресу, куди треба. Книгарський ринок і бібліотеки США залиті численними новими советськими виданнями про Київську Русь і її культуру. Є там грубі томи, видані Московською Академією Наук за редакцією Б. Грекова, Б. Адриянової-Перетц, Альпатової, Ліхачевої, Каргера, Гудзія й інш., деякі з тих праць перевидані і англійською мовою. Сюди слід іще додати написані по-англійськи твори місцевих російських авторів про культуру Київської Руси (Федотов, Страховський). В усіх цих виданнях „науково“ проводиться думка, що культура старого Києва — це культура російська; про якісь українські права на ту культуру нема й згадки, щонайбільше там можна вичитати, що „Київська Русь була колискою російської культури, а також і української...“ Очевидно, вся та маса пропаганди потребує відсічі, що, мірою спромог, ми й робили в низці англійських статей і рецензій, поміщених в „Українському Квартальнику“. У двох статтях і коментарях у нашому виданні „Слова“ ми дуже оглядно й речево показали той культурний ґрунт Києва, що на ньому виросло „Слово“ — найбільший твір не тільки старої української, а й усїєї слов'янської літератури. Ми показали, що тільки вивчення того культурного ґрунту дасть змогу ближче підійти до справжнього розуміння нашого знаменитого твору. Але В. Державин гадає, що в своїй засліпленості потрійотизмом компромітуємо не лише особисто, але й усю нашу науку і нашу національну справу та закликає наш науковий світ відмежуватися від наших поглядів „якнайкатегоричніше“...

3. Дуже подібна проблема виринає і щодо зв'язку „Слова“ з нашою народньою словесністю. Особливо в „Українській Думці“ В. Державин дуже розсердився, що ми українську народню поезію поставили на перше місце між слов'янськими, — так, наче б це був наш власний винахід і інші дослідники ще ніколи такого погляду не висловлювали. Тут вистачить пригадати хоч би Ф. Колессу, який нашу народню поезію назвав „величезною будівлею“, де тільки серби своїми історичними піснями можуть їй дорівнюватися, або проф. Л. Білецького, який гадає, що багатство форм української народньої пісні „можна порівнювати і ставити поруч тільки з античною грецькою поетичною творчістю.“ Відомо, що українська словесність є безпосереднім спадкоємцем культури старої слов'янщини і, власне, в цьому її домінантна роль у вивченні „Слова“, яке носить ті самі архаїчні елементи. Вищезгадані російські видання аж зо шкіри вилазять, щоб довести зв'язок „Слова“ з російською народньою поезією і, зокрема, з Пушкіном, хоч ще 1841 р. В. Белінський і одну і другу можливість просто висміяв, сам зв'язуючи „Слово“ із словесністю українською. Отже, чому б не можна робити цього й нам, тим більше, що ціла низка таких авторитетів, як М. Максимович, П. Житецький, О. Потебня, С. Смаль-Стоцький, Ф. Колесса й інші довели одність поетичного світу Слова й нашої словесности? Та надто лютує В. Державин за те, що ми, ствердивши в багатьох місцях ідентичність ритміки „Слова“ з ритмікою найстарших зразків нашої обрядової поезії, приблизно половиною переспіву дали народньою ритмікою. Тут лайка В. Державина зовсім збігається з подібною лайкою советських учених Данілова і Попова (у збірнику „Слово о Полку“, Москва, 1950), на покійних М. Максимовича і Ст. Руданського за те саме: що вони переспівали також народньою ритмікою, — а це ж велика „ошибка“, бо: ніяких українських пісень в епоху „Слова“ не було“!

З того, що ми показали, ясно, на яких позиціях стоїть В. Державин. Це позиції російської науки, яка у випадку із „Словом“ рада за всяку ціну відірвати

його від ґрунту, на якому воно постало. В. Державин намагається применшити роллю Києва і дозволяє собі ставити під сумнів його велику культуру та висміювати наше право нею пишатися. Він хоче обезцінити глибоку народність „Слова“ і тому пробує злегковажити нашу народню творчість — так само, як він намагається обезцінити й найкращі досягги сьогочасної української поезії. Зовсім не випадково одночасно в гетьманській (!) „Державницькій Думці“ він, В. Державин, дозволяє собі називати поезії двох визначних наших поетів еміграції — Є. Маланюка і О. Стефановича — „нікчемними“. Зовсім те саме робить і большевицька преса в США!

В. Ч., в своїй рецензії в „Нових Днях“ 1951 торкається проблеми римування в переспіві, а зокрема в складні та ортоєпії, думаючи, що „в Гординського римування не скрізь добре. Це можна сказати не тільки про неточні рими, але й про ті випадки, де він нехтує ортоєпією (вимовою) користуючись приглушенням дзвінків при кінці слів (переміг — швидких) або льокальною вимовою м'яких зубних (хижих — немизі, криці — річці). Але це, кінєць-кінців, дрібниці, та й відчувають їх тільки східні українці, що їм така вимова не властива“.

Наша думка така, що В. Ч. помішав тут точні рими з асонанціями, які є двома зовсім різними принципами римування. Неточна рима має свій власний ефект і широко використана в поезії Шевченка (плота — плакати) та в модерній поезії. При точній римі „землю“ можна б зримувати хіба з „відокремлю“ і з дуже небагатома іншими словами, переважно чужими (напр. Кремлю), тоді як група „земля — земний — темний“ тощо творить внутрішню співзвучність. Що ж до ортоєпії, то цитовані В. Ч. зразки аж ніяк не є льокальною рисою, невластивою східним українцям, навпаки, „Тринадцята весна“ М. Рильського рясно пересипана римами вроді: „батіг — молодих“, „мох — тривога“, „бризка — колиска“ і т. п., отже це явище загально-українське. А коли В. Ч. думає, що вислови „п'ють кури“, „вмачаю“ зам. „вмочу“, „цвіти“ порушують лексичні норми нашої літературної мови, то мусів би доказати, що мова „народна“ і „літературна“, це дві окремі речі. Грінченко, нпр., нотує такі зразки, як „п'ють кури перші, п'ють і другі“, „кури п'ють — у дівчини сиджу“, а „вмачати“ кладе перед „вмочити“ і наводить приклади з Номиса. І чому б не можна зберегти „цвіти“, як це є і в оригіналі „Слова“ і як Шевченко вживає — „цвіте мій рожевий!“ Вибір такої, а не іншої відміни чи нюансу в поезії зумовлює не граматику, але поетична інтуїція.

Справа тих поетичних нюансів робить спірними й усі завваги д-ра К. Кисілевського, який думає, що замість „світ на другий день криваві сповіщають зорі“, краще сказати „сповіщає зоря“. Це недопускальне ні з уваги на оригінальний текст, де зорі в множині, ні з уваги на правильний наголос. Так само не можна в „На Дунаї Ярославна затужена кличе“ змінити „затужена“ на „розжалена“ або „розтужена“, бо нюанс у тому, що „затужена“ висловлює Ярославнину тугу за князем (за-тужити), тоді як роз-жалена, роз-тужена не вказує, куди спрямована туга, вона стає функцією самою для себе, без звязку з головним об'єктом тієї туги.

Далі К. Кисілевський пропонує заступити слово „згряя“ (лебедів) словом „стадо“. Грінченко знає тільки „згряя“ і наводить приклад з Квітки: „надворі ходила згряя гусей“, Олесь („На болоті спала згряя лебедина“) і Рильський („ти збираєш згряї і здвениш їм кригою: лети!“) і багато інших поетів вживають послідовно „згряя“. Це одне з нерідких слів, що мають по два значення (згряя, а властиво згряя, значить також „шайка“).

Не можна теж ужити слова „зачерпнути“ замість „скуштувати“ (Дону великого) бо оригінальне „іскусити“ значить „скуштувати“ (а не зачерпнути), і це слово зовсім літературне, нпр. в Котляревського находимо: борщу скуштуйте, галушок“ (Енеїда V, 14). Черпати = чърпати, нпр. „черпахуть ми синєє вино“.

нахабний зам. „зухвалий“ теж невідповідне. „Зухвалий“ нотують усі українські словники. „Половці зухвали... мов те барсів плем'я“ багато краще як половецькі „нахабні“, та й важко уявити нахабних барсів, не говоривши вже про те, що нахабні не можна зримувати з „на Каялі“.

тьма зам. п'ятьма — така зміна нічого не дає. Грінченко нотує однозначність обидвох форм.

І ще К. Косілевський думає, що деякі вжиті нами слова не віддають докладно духа староукраїнської мови, нпр. „вже з поганими погибли суперечки княжі“ (в ориг. „усобица погибе“). Це місце вважається темним, але важко зрозуміти, чому саме наш абсолютно докладний переклад не віддає духа старої української мови.

„пробудила час вагітний горем“ — в ориг. „убуди жирня времена“, тобто пробудила важкі часи. Обидва тексти висловлюють ту саму думку.

„птахи йому на дубах »визирають недолю“ — в ориг. „уже бо біди его непасеть птиць по дубію“. Грінченко вважає слова біда, лихо, горе, недоля за однозначні, а нам „недоля“ потрібна для римування (недолю — по-полю).

жбурляючи (тягарами). Правильно було б „кидаючи“ тягарами, але з уваги на наголос треба було вжити слова найближчого значення. На жбурляти багато прикладів у Грінченка.

дзвону клики — клики потрібне для рими з „великий“, клик (рос. зов) є в Котляревського, Ен. IV. 19.

Галичий гам — ориг. „говор галичь“, стрічаємо в Шевченка: „гармидер, галас, гам у гаї“. „Галичий гам“ має ту саму інструментацію на „г“, що й оригінал.

грюкотиш мечем по шоломах — ориг. „гремлеши о шеломи мечи“ є дослівним перекладом. Гриміти, грюкотати означає ту саму функцію і так само інструментоване на „гр“, нпр. „Стукотить, грюкотить, мов сто коней біжить“ — нар. приказка.

у борні стоїш — ориг. „стонши на борони“, яке перекладають звичайно „на сторожі“.

довго смеркає ніч — ориг. „долго ноч меркнет“, — який може бути ближчий до оригіналу переклад? Пор. Шевченко: „І світає і смеркає, день божий минає“.

вино з журбою змішане — єдиний науково вмотивований переклад ориг. тексту: вино з трудом змішено. У Срезневського труд = страдання, скорб, горе, біль, лат. dolor, а при том і приклад із Слова. Навіть коли б прийняти, що в тексті є похибка: труд там, трут, то все таки трут означає товпу, трутня, безрезову губку а не отрую. У примітках ми виказали, що зелене вино означає весілля, а синє — журбу і жаль.

ти б погнався жвавий шляхом давнього Трояна — ориг. „рища в тропу Трояню“ (мова про солов'я). На переклад „рища“ в укр. мові слова немає, отже передано його іншим близьким, але не „бігати“, бо соловій не бігає.

Гор на сонце тоді позирнув — ориг. „возрі“ — це дуже докладний переклад і невідомо, що тут не віддає духа старої мови.

отчий (стіл золотий) — ориг. „отня злата стола“ — ближчий до оригіналу ніж „отецький“.

похвальба... привела на Суд — ориг. „слава на Суд приведе“, новотвір згідний з духом української мови, яка знає „хвальба“ і „похвалитися“.

В прозовому перекладі д-р Кисілевський радить замінити:

бувальщина на билина. Билина це стебло трави, як подають українські словники. Відома із „Слова“ билина, якою названо старі історичні пісні „биліни“ означає „те, що було“, отже бувальщину, пор. Шевченко: „Бо се не казка, а билиця, або бувальщина, сказать“.

гасаючи — ориг. „волком рискаше“ — суч. рос. „рискать“ із староцерковно-слов'янської форми Грінченко передає: гасати, ганяти.

жадоба спалила ум — на **запалила** — ориг. „спала князю умь похоти“. Якщо тут перекласти „запалила“, то як перекласти „зоря запала“? Можливо, що „ум спалахнув жадобою“ буде краще.

кричать теліги — на „риплять“, „скриплять“. Заміна неможлива, бо теліги кричать наче лебеді розпущені“, а лебеді не риплять, ні скриплять, тільки кричать.

вовки лютують грозою — на **виють** — ориг. „волци грозу восрожать“ — неможливо, бо виють не віддає точно цього місця, а „срокитись“ в старих українських словниках зазначене як „бути свиріпим“ — лютувати.

любощі й милування — на „звичаї й обичаї“ — ориг. „свичаы и обичаи“ неможливо, бо логічно, як кн. Буй-тур Всеволод може забути „звичаї й обичаї“ своєї любки? Ми прийняли ще 1936 р. толкування близьке до Перетцого і за ним ідуть новіші перекладачі, як Грегуар, Якобсон, Кросс та ін.

поделіати — на **погодяти** — це слово перекладу не потребує, пор. Грінченко: леліати — пестувати, милувати, голубити.

подруги — на **чоловіки**. Чоловік не віддає уповні значення „ладо“, але, певно, краще буде „дружини“ — „наших милих дружин ні мислю змислити“.

грякати на крякати — непотрібно, бо обидві форми однаково добрі, але перша старша, збережена в таких словах як грак, жайворон.

Завваження д-ра М. Андрусяка й І. К. торкаються старого тексту Слова. М. Андрусяк спинається ширше над висловом „время бусово“, який ми вьясняємо, як „темний час“ (для Руської землі), „лихоліття“. М. Андрусяк думає, що це місце означає радше „предавні часи“ (щось як „сива давнина“), але ми згідні з тим, що це темне місце і надалі дискусійне.

Рецензент І. К. думає, що деякі місця залишилися в перекладі неперекладені, нпр. „стягнув ум силою своєю“ — ориг. „иже нстягну умь кріпстію своєю“. Тут зрозуміло, що „стягнути ум“ зн. міцно затягнути, цебто рішуче наважитися. Це доказав уже Потебня, а Перетц, розглянувши всі інші толкування (нпр. істяжати — випробувати) признав, що кращим вьясненням того місця досі не замінено.

Автор запитує чому Ярославна має омити рани „на могучім його тілі“ зам. „на знеможенім, покаліченім“... Тому, що слово „жестокій“ не означає знеможений, покалічений, тільки **твердий, кріпкий** (гр. клерос) сильний і немилосердний (І. Срезневський, Словник ц. сл. мови). Інше толкування буде тільки здогадом. Шевченко перекладає дуже влучно: на **дебелім його тілі**.

Далі І. К. пише, що вже в перекладі Югова звернено увагу на логічність перекладу „вежи ся половецкіи надвизашася“ як „віддалитися від...“ У нашому перекладі лишилось непрорізне „вежі половецькі зірвалися“. Передусім у 1-ім тексті ніякого „надвизашася“ немає і це або натягнення в Югова, або друк. похибка в І. К. В ориг. е: „ся... подвизашася“, яке справляють на „ся подвизаша“, а це є розвинutoю формою з „подвинути“ — зрушити, зн. половецькі вози-шатра, вчунши про Гореву втечу, зрушилися з місця, зірвалися в погоню, чи просто порушилися в метушні. В жодному випадку це слово не можна перекладати, як „віддалитися“, пор. „И звѣзди небесныя... подвизагъся“, Мст. Єванг. XIII. в. (За Срезневським)

Що ж до відмінного толкування Дива в нас і в Кравцева, то, звичайно, навіть в одному виданні вільно мати двом авторам відмінні погляди. Але факт, що, нпр. у випадку з Трояном, Ліхачев у виданні Моск. Академії Наук щопиш починає доходити до тих самих висновків, які Кравців вже встиг солідно аргументувати.

Над проблемою доказів автентичности Слова і теорії Мазона, що Слово, це твір 18 ст. не було ніякої потреби спинятися, бо всі Мазонові теорії мало поважні і ненаукові. Як один з доказів Мазон виводить епітет „буйний тур“ (Всеволод) з американсько-індіанського Buffalo Bill. Р. Якобсон вже виказав, що Мазон просто в нічому не визнається.

Що стосується до назви **Ruthenian**, то не можна з І. К. погодитися, що назва **Ruthenian** побіч **Ukrainian** не освідомить чужинців, які вважають Слово твором російського духа. Ми думаємо, що немає ніякої потреби зрікатися нашої старої національної назви, бо тільки через неї відвоюємо від чужинного наукового світу нашу стару історію. Тут наша позиція дуже вигідна, бо такі назви, як русин, русич просто неперекладні на російську мову. Крім цього, з чистого наукового погляду перекладати „За землю Руськую“, як „for the Ukrainian land“ буде явним перекрученням тексту.

Та найбільш дивує в рецензії І. К. транскрипція правопису Слова. Він пише: Ігор возре (зам. возрі), крепостію, зам. кріпостію, на жестоцем его теле — зам. на жестоцім его тілі. Болгари й інші народи могли собі вимовляти ъ як е (чи є) але І. К. не зможе навести ніодного наукового доказу на те, щоб це було правилом на Україні, де македанська говірка болг. мови, якою складено богослужебні книги, швидко підпала місцевим трансформаціям під очевидним впливом живої староукраїнської мови. Факт, що старе ъ було на Україні різночитне, основно доказали і Соболевський, і Потєбня, і Житецький. Порівняння інших сучасних „Слову“ творів доби тільки підтвердить своєрідність українського ъ, нпр. Добрилівське Євангеліє 1164 р. послідовно вводить ъ там, де раніше (нпр. в Галицькому Єванг. 1144) було е: камѣнь, корѣнь, ремѣнь, зільє, шѣсть, вѣ нѣмѣ, в нѣй і т. д. Висновок: російські редактори можуть собі транскрибувати ъ згідно із своєю вимовою, але пропонувати українцям вимовляти „на жестоцем его теле“ (бо є тут м'яке — „йє“) зовсім недопускально, та ще в творі світським, звязаним з народною словесністю.

А щодо Державина, про якого ми вже говорили на початку, то треба тільки шкодувати, що редактори обидвох згаданих газет були настільки безкритичні, що дались Державину натягнути і вжити авторитету націоналістичної преси для пропаганди позицій російської науки, що ми і виказали в статті, і для громлення наскрізь позитивного й культурного видання. Навіть якби статті мали якісь недоліки з наукового погляду, то й тоді нема підстави до погромів, бо це видання має характер літературний. Але „наукові“ закиди Державина й так позбавлені будьякого глузду, бо вони спираються не на бажанні речево виказати хибі й недоліки, тільки на бажанні вилити з'їдлву злість. Наша позиція в усій цій справі дуже вигідна, бо навряд, чи обидві газети знайдуть когось з іменем, хто хотів би обороняти позиції Державина про маловартність журналу Кнївської Руси й української народної словесности, самі ж редактори газет хоч і беруться ті позиції обороняти, то вони на жаль кращих аргументів від тих, яких уживає редактор „Укр. Думки“ М. М., що, мовляв, „Гординський є гєнгстєр пера“ не посідають. Вони, щоправда, намагаються разом з Державинном рятувати свій авторитет, і тому Державин виконав швиденько чергове замовлення, написавши цикл антиросійських статей в „Укр. Самостійнику“, де зопалу договорився до того, що росіяні треба фізично і морально знищити водневою бомбою. Отже — пропаганда народовбивства. Дуже сумнівно, чи це додасть нам моральної поваги серед кіл, від яких ми домагаємося застосувати для нашого народу право охорони перед народовбивством.

На всякий випадок всі ці факти доказують хіба тільки те, що В. Державину не бракує ні вигадливости ні фантазії, а редакторам „Українського Самостійника“ і „Укр. Думки“ повної ігноранції в справах, про які злісно випише „на дворний критик“ Державин.

Ми свідомі того, де і що в новому виданні Слова треба буде правити і змінити, але висунені критичні завваги рецензентів не збивають нашої інтерпретації Слова. Навпаки, перевірення всіх сумнівних і атакованих місць виказує цілковиту правільність нашої редакції в світлі дотеперішніх дослідів, як це кожен має можливість ствердити на основі наведених фактів.

Мистецтво Античної України

Важко, майже неможливо устійнити вихідну хронологічну точку початків мистецтва античної України. Мистецтво — один із виявів людського духа — в ширшому, праісторичному розумінні є майже таке старе, як „гомо сапієнс“ і починається властиво з процесом еманіпації праісторичної людини від рудиментаризмів духа та з проблісками поняття естетизму, замаркованого в праісторичному виробництві. Тому генези мистецтва праісторичної людини на земному глобі взагалі, а в тому й на землях України, треба дошукуватися ще в прадавніх петрях кам'яної доби. Професор віденського університету Менґін¹ у своїй відомій праці виказує документально найстарші сліди мистецтва людини кам'яної доби у різних місцевостях землі. Археологічний матеріал познайомлює дослідника з різними родами мистецтва тодішньої епохи. На увагу заслуговують зображення людей і звірят у плястиці й рисунках, що зраджують мистецький і декоративний як на той час характер, а крім того гравєрство і досить багаті колекції орнаменту. На терені від південної Франції до східної Європи найдено масу жіночих статуєток, що може кидати певне світло на соціологічні моменти тієї доби, тобто на різні стадії матріархату. У зв'язку з жіночими статуєтками не від речі буде згадати й про т. зв. кам'яні баби. Грязнов² приписує їм культовий характер, вважаючи, що це є пам'ятники культу предків-покровителів, культово-космічний образ дівипрародительки, родове божество. Дослідники вважають, що згадані тут зображення як людей так і звірят мали магичний характер. Траплялися також знахідки музичних інструментів, як дугих так і струнних, що також мало культовий характер. З культом предків був пов'язаний виріб масок. Орнамент рослинний, а ще більше звірипний, вказував на сліди тотему. Подібно цінний матеріал про ті ж сліди мистецтва вже виключно на землях України з доби палеоліту подали у своїх працях про палеоліт східної Європи Голомшток³ і Еберт⁴.

Середньо-кам'яна доба української території, мезоліт, до сьогодні дуже мало znana. Щойно неоліт України кидає світло на тодішні культурно-етнічні відносини наших земель. Деякі дослідники вважають, що в наслідок різних міграцій прийшла на землі України в часах неоліту нова людність правдоподібно з передньої Азії, яка принесла з собою і власну культуру. Інші вчені догадуються, що та неолітична людність не приходила нізвідкіля, лише замешкувала праукраїнську територію від непам'ятних часів кам'яної доби. Антропологічний матеріал, яким диспонують дослідники, не є ще, на жаль, тим „ультіма раціо“, що могло б поставити крапку над „і“ тієї проблеми. При кінці минулого століття український археолог чеського походження, Хвойко, відкрив на Київщині, місцевість Трипілля, невідому досі неолітичну культуру мальованої кераміки й тілопальних похоронів, що відтак дістала назву даної місцевості, де її вперше знайшли. Показалося, що це не якась льокальна культура, лише широкий культурний круг, який обіймав майже цілу праукраїнську територію від Карпат аж по Кубань. Уже перші дослідники Хвойка й фон Штерна виказали багатство тієї культури і її

широкий географічний засяг, що тягнувся з античної України на Балкани і сходився з культурою егейської полоси (Микени, Орхоменос, Крета, Кносос). Сьогодні є такий погляд, що трипільська культура належить ще до передмикенських часів. Константин Хилінський⁵, пізніший професор львівського університету, вважав термін „трипільська культура“ невідповідним і пропонував замінити його географічним терміном „Карпато-дніпрова культура“ з огляду на те, що її сліди, як сказано, тягнуться від Карпат до Придніпров'я і далі. Одною з найголовніших і найцікавіших рис трипільської культури з точки погляду мистецтва і рівночасно цінним матеріалом у дослідях над тим же мистецтвом античної України є її кераміка, яку поділено відповідно до стилю на кілька ступнів від нижчого — більш примітивного — до високого рівня. Дуже можливо, що ті ступені є вислідом різних фаз культурного процесу і зв'язаного з ним виробництва кераміки. Кольори трипільської малявопої кераміки були різні: чорна, бронзова, жовта, червона. Та культура ділилася на різні локальні стилі (галицька, волинська і т. д.), з яких кожний мав свої особливі відтінки. В кожному разі часто виступає тут чорно розмальована орнаментика на бронзовому тлі. В орнаментіці переважають головню спіральні й хвилясті лінії, а саме посуд у формі вази з короткою шийкою прибирає нероз навислий вид. Траплялися також, хоч і рідше, зображення з рослинного й звіринного світу, допасовані декоративно до орнаменту, та врешті людські фігурки. Кераміка Трипільля характеристична отже своїм розмальованням, спіральною декорацією орнаменту й глиняними жіночими фігурками з грубо підкресленими зарисами інтимних частин тіла. До культури Трипільля належить специфічна будова мешкальних домівок, так званих землянок, що находилися на лів у землі, і вкінці місця, де ховали в урнах попіл з померших, називані загально східноєвропейськими археологами „пошадками“. На землях України в праісторичних часах були очевидно все дві культури: хліборобська (автохтонного населення, до якої зачисляємо людність Трипільля, і номадна. В добі неоліту на праукраїнській території існує також крім хліборобської культури типу Трипільля й примітивна, номадна культура скорчених скелетів і посуду прикрашеної відтисками різних гострих предметів та шнура (шнурова кераміка). Мальована кераміка трипільської культури зі своєю багатю мистецькою формю розвинулася пайправдоподобніше на культово-ритуальному ґрунті з огляду па виріб урн, де переховували попіл спалених покійників. Данилевич⁶ вважає, що в часах неоліту землі України на захід від Дніпра по Карпати були заселені предками українського народу. Тому неолітична культура Київщини й решти земель аж до Західної України включно може, на його погляд, бути визнаною за українську. Козловскі⁷ також признає, що землі Західної України гравітували культурно в часах неоліту до Придніпрянщини й бачить в будівництві культури мальованої кераміки західно-українських земель переможні східно-українські впливи. А фон Штерн⁸, обговорюючи знахідки трипільської культури в Західній Україні, каже, що вони ідентичні з такими ж знахідками у Східній Україні. На підставі того робить він висновок, що між землями Західної і Східної України мусів бути якийсь близький етнологічний зв'язок. Ми зумисне наводимо погляди деяких чужих дослідників, щоб виказати об'єктивізм тези про праісторичний процес культурної, а в дальшій консеквенції

з часом і етнічної уніфікації цілої етнографічно української території від Карпат по Кубань. Перед українськими праісториками й археологами є велике поле до дії саме в цьому напрямі. Культура Трипілья пережила золотий вік свого розквіту і з невідомих ближче причин почала зникати. Культурний процес античної України при кінці неоліту і відтак енеоліту, тобто часу вживання міді, називаного деякими археологами також палеометалевою добою, прийняв виразно регресивний характер і перейшов у декадентизм до тої міри, що культура населення повернулася майже до форми кам'яної доби. Добу міді й бронзи, тобто ступу міді з цинною, на землях України можна покласти (згідно з Ебертом) на час 2200—900 до нашої ери. До кам'яно-мідяної доби належать між іншим знахідки царської могили біля міста Майкоп (Кубань). Тут знайдено прегарні й високої мистецької вартости металеві вироби, отже зброя, прилади домашнього вжитку з міді, срібні й золоті прикраси, срібний посуд, що має часто кулистий вигляд. З огляду на брак міді й цини в Україні спроваджували частинно ці метали на праукраїнську територію і тут виробляли предмети домашнього й воєнного вжитку, а крім того імпортували готові вже вироби. Між іншим знайдено відливні форми, при помочі яких продуковано у прастарій Україні вироби з імпортованого сирого матеріялу міді й цини. Можна припускати, що кінцевий час бронзової доби України, отже около 1000 років до нашої ери, звязаний з культурою і мистецтвом кімерійців — мешканців античної України, про яких згадує найстарша літературна традиція. До кімерійської доби належить найправдоподібніше золотий скарб, знайдений у Михалкові борщівського повіту. Ростовцев⁹, як і інші дослідники, вважає, що звіринний стиль золотого скарбу в Михалкові різниться дуже від скитського звіринного стилю і зраджує виразно кавказькі аналогії. Ще одна особливість кімерійської культури: вони, як це підчеркує Міннс¹⁰, не були народом охрованих (тобто червоних) скелетів. З початком 9 віку до нашої ери залізо є вже знане в античній Україні, а найстарші залізні вироби приблизно з 7 віку, знайдені у скитських могилах, в'яжуться вже з побутом скитів на праукраїнській території, отже в порівнянні з загально-європейським масштабом, епохи заліза є сучасні молодшій добі Гальштату й переходять відтак до лятенського періоду. Мимо цього, що з приходом металевої доби процес творення матеріяльної і духової культури, а в тому й мистецтва на праукраїнській території прийняв частинно прогресивний характер, то все ж таки давній блиск з періоду Трипілья головно на полі кераміки поки не вертався. Щойно грецька колонізація спричинила вповні культурний ренесанс античної України й витиснула своє могутнє знам'я на її мистецтві.

В 7 столітті до нашої ери розгорілася на північному побережжі Понту грецька колонізація. Малоазійські греки — йонці, знамениті купці та мореплавці, побачили, що землі України можуть стати великим шпихлірем для цілого грецького світу й що, експортуючи із Скитії хліборобські продукти, можна туди імпортувати для східної Європи товари грецької продукції. Чорноморський беріг України покритися цілою мережею грецьких колоній, факторій, що відіграли капітальну ролю не тільки в економічному й політичному, але й культурному житті античної України. Туди почали напливати в більшій кількості грецькі вироби, а саме кераміка, текстилі, прикраси, включно до срібних і золотих, виконані із смаком гел-

ленської елегантії, отже першоклясні взори грецького мистецтва, що їх відтак наслідували чорноморські майстри. Ті грецькі взори змішувано відтак нероз із стилями й орнаментикою продукції автохтонного населення праукраїнської території. Князі й вельможі, що володіли мирним хліборобським населенням античної України, також підпали під впливи високої грецької культури й купували грецькі вироби, не говорячи вже про автохтонне населення, що співпрацювало з грецькими купцями і, як каже Геродот, „сіяло хліб не для себе, але на продаж“. Тому у скитських курганах находимо так багато різних по-мистецьки виконаних виробів. Ці вироби названі несправедливо, як це слушно підкреслює наш археолог Щербаківський, „скитським мистецтвом“. Щербаківський пропонує географічний термін — „понтійське мистецтво“, але нам здається, що етнічно-географічний термін — „геллено-праукраїнське мистецтво“ відповідав би найбільше історичній правді, бо принесене на праукраїнський ґрунт грецьке мистецтво прибрало згодом деякі льокальні елементи й стилі культурного виробництва автохтонного населення античної України. Цей комплекс змішаних елементів мистецтва підпадав під впливи орієнталізації (малоазійські й центральноазійські впливи!) та в асиміляційному процесі еволюціонував згодом щораз більше до льокальних зразків. Це була отже синтеза переважаючих грецьких впливів з льокальними праукраїнськими й орієнтальною домішкою. На місце чорно-блискучої кераміки з рівчакуватим та кружковим орнаментом, що походила з передскитської культури, і скромного скитського посуду починають появлятися в античній Україні прекрасні керамічні вироби з цілого тодішнього грецького світу, отже вазы протокоринтські, коринтські, лесбійські, клязоменські, самійські й інші з багатьома варіантами взорів, орнаменту й самої форми. На увагу з мистецького боку заслуговують також вироби аттицької чорно-фігуральної і червоно-фігуральної кераміки. Вазы ті крім орнаментів мають часто зображення людей і звірят та є нероз цікавим етнографічним матеріалом. З археологічних знахідок тої доби, що становлять високовартісні пам'ятки для історії мистецтва античної України, треба згадати між іншим срібну вазу, яка зображує скитів, що вони дрежуть коні. Вазу цю знайшли в чортомлицькому кургані коло Нікополя. Також згадаємо знахідки в кургані Солоха коло Нікополя, головню срібні вазы й золотий гребінь — один з найкращих золотничих виробів античної України й вкінці високомистецької вартости знахідки кургану Куль Оба коло Керчі, а в тому золотий медальйон з головою Атени Партенос і електронову вазу, що зображує скитів. Входячи в круг лятенської доби залізни предмети античної України стають щораз більше удосконалені. На увагу заслуговують вироби воєнного вжитку: короткий меч — акінакес — зникає, а на його місце появляється довший меч, кіньська зброя, отже головню довгі списы, а відтак і шоломы. В кераміці тої доби переважає посуд зближений до кулистих форм з вузькими шийками. Окремий розділ займають знахідки монет з надбережних колоній-міст, що були типу грецької поліс. Нумізматичний матеріал є не лише цінним джерелом до політичної чи економічної історії античної України, він становить важний момент для історії мистецтва, а тим самим і духової культури даної доби. У знахідках нумізматичних пам'яток подибуємо не лише зображення архонтів і базилевсів окремих колоній і Босфорської держави, але й культові

моменти. У скитській добі подибуємо також симптоми процесу культурної уніфікації праукраїнської території. Обговорюючи сліди скитської культури в Західній Україні Деметрикевич¹¹ каже, що Західна Україна була в живих зв'язках з Придніпрящиною. Ті зв'язки були й пізніше, вже під кінець лізньої доби римського царства, як це підкреслює Смішко¹². Коли взяти під увагу велику правдоподібність, що поважну частину античної України заселяли праслов'яни, які, як це майже твердить між іншими дослідниками й Нідерле¹³, виступали в добі Геродота під назвою „скити орачі“, то уніфікаційний процес в цьому випадку натрапив на пригожий момент. У цьому питанні Нідерле ставився критично до гіпотези Шахматова, який локалізував праслов'янську колицку на території Московщини в областях Балтики й тим самим старався змонополізувати найстаршу традицію праслов'япщини для московської історіографії, йдучи крутою стежкою суб'єктивізму й егоцентризму московської науки. З римської доби належить ще згадати відкриті в Херсонезі нагробники з портретними зображеннями скульптурного характеру, що їх дають на кінець 2 і початок 3 століття нашої ери¹⁴. Ті знахідки дозволяють нам висказати погляд, що у згаданому місці існувало портретне мистецтво, яке знаходилося під впливом римського портрету. З наближенням античної України до доби мандрівки народів і тяжких потрясень в наслідок зростаючих етнічних пересунень підупадає її матеріальна культура, а з тим і мистецтво. Інвентар археологічних розкопок з тієї доби на загал бідний. По готських впливах приходить інвазія гунів, що зрушує цілий євразійський простір, а дальші події здирають з праукраїнської території чудову позолотку геллено-орієнтальних впливів, включно з мистецтвом, на якому лягла печать духа найбільших носіїв культури й естетики античного світу. В тих пам'ятках мистецтва живе невмірущий дух праукраїнської людини від кам'яної доби до світанку слов'янщини, бо . . . *ars longa — vita brevis*..

ЛІТЕРАТУРА

¹ Menghin O., *Weltgeschichte der Steinzeit*, Wien, 1931.

² Грязнов М. П., Минусинские каменные бабы в связи с некоторыми новыми материалами, *Советская Археология*, XII (1950), стор. 128-156.

³ Golomshtok E. A., *The old stone age in European Russia*, *Transaction of the American Philosophical Society (Philadelphia)*, vol. **XXIX**, 2, (1938).

⁴ Ebert M., *Suedrussland im Altertum*, Bonn—Leipzig, 1921, Abb. 4, 8.

⁵ Хилинский К. В., *О Трипольской культуре*, Труды XIV арх. съезда въ Черниговѣ 1909, томъ II, Москва, 1911, Протоколы: стор. 63.

⁶ Данилевич В., *Археологічна минувщина Київщини*, Українська Академія Наук, Збірник Історично-Філологічного Відділу, № 31, Київ, 1925.

⁷ Kozłowski L., *Młodsza epoka kamienna w Polsce (neolit)*, Lwow, 1924. — Kozłowski L., *Budowle kultury ceramiki malowanej, w swietle badan przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezwiskach i Buczaczu*, Lwow, 1930.

⁸ Фонъ-Штернъ Э. Р., *Доисторическая греческая культура на югѣ Россіи*, Труды XIII арх. съезда въ Екатеринославѣ 1905, томъ I, Москва, 1907, стор. 39.

⁹ Rostovtzeff M., *Iranians and Greeks in south Russia*, Oxford, 1922, pag. 40. — *Reallexikon der Vorgeschichte* herausgeg. von Ebert M., VIII, pag. 180—183, а також XIII, pag. 56. — Tallgreen A. M., *La Pontide pre-*

До проблеми Тура – Сварога – Трояна

„Мітологічний світ »Слова о полку Ігореві«“ куди багатший і численніший не тільки за вбоге гроно богів, встановлене дослідниками „Слова“, але й людніший за пантеон Володимирових богів, поставлених ним на узгір'ї над княжим теремом у Києві, що про нього згадує „Повість Времених Літ“ або т. зв. „Хроніка Нестора“.

В цій „Повісті“ під 980 роком згадані: Перун, Хорс, Дажбог, Стрибог, Семаргл і Мокош¹. Двічі згаданий ще до часів Володимира „скотій бог“ Волос. В деяких літописних списках, як, напр., в Архангелогородського Літописця (т. зв. Устюзький Літопис²) замість пазви Семаргл зустрічаємо дві „Съмъ“ і „Регль“. У „Слові“³ ж маємо крім загально-признаних мітологічних постатей Дажбога, Велеса (Волоса), Стрибога та Хорса ще цілу низку мітичних назв таких, як Троян, Боян, Див, Діва, Карна, Жля, Обида, Нужда, Біда, пояснюваних дослідниками інколи дуже різно.

Спробу визначення й інтерпретації мітологічних постатей „Слова“ дали ми в нашій статті „Мітологічний світ »Слова о полку Ігореві«“⁴, в якій доводили, що цього „світу“ не можна обмежувати до встановлених і „визнаних“ слов'янських богів (Дажбога, Велеса, Стрибога та Хорса), але що старо-українськими богами були теж Троян, Див, Діва, Карна та Жля. Щоб не повторювати сказаного там, обмежимося до основнішого розгляду постаті Трояна, згаданого чотири рази у „Слові“ і, на нашу думку, найвидатнішого представника його мітологічного світу.

*

Вже в стоянках людини кам'яного віку, відкритих на Сході Європи (Костенки і Гагаріно на Подоннї і Мизинь над Десною) знаходимо предмети з каменю й кости — жіночі статуетки, вироби, що їх дехто вважає зображеннями фаллуса, предмети із меандровим орнаментом (див. праці Голомштока, Щербаківського, Чикаленка). На підставі цих знахідок дослідники приймають, що вже тоді в пізню палеолітичну добу існував на цих землях культ богині-матері і людської плідності (з якого, на думку Джорджа А. Бартона⁵, розвинулося потому почитання землі та неба).

Про існування релігійних культів на Україні свідчать теж

scythique, Helsinki, 1926, pag. 218—19. — Подібно вважають Nadaczek, Шестаков і інші.

¹⁰ Minns E. H., Scythians and Greeks, Cambridge, 1913, pag. 145.

¹¹ Demetrykiewicz W., Vorgeschichte Galiziens, Die Oesterreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Band XIX (Galizien), Wien, 1898, pag. 124.

¹² Smiszko M., Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej, Lwow, 1932, pag. 178—182.

¹³ Niederle L., Rukovet slovanske archeologie, Praha, 1931, pag. 21—35.

¹⁴ Иванова А. П., Херсонесские скульптурные надгробия с портретными изображениями, Советская Археология, VII, (1941), стор. 107-120.

і знахідки із розкопів мезолітичних стоянок. На Кам'яній Могилі біля села Терпіння над рікою Молочною (Мелітопільський Район, біля Азовського моря) відкрито кількасот рисунків (деякі замальовані червоною фарбою) тварин — між ними рисунки биків, коней, мамута та інших, як теж чимало — здається багато пізніших — рисунків кругів із перехрестям (образ сонця) ⁶. Ці рисунки кажуть нам здогадуватися, що вже в цю далеку добу почав повставати на Україні культ бика, а згодом теж і сонця. Треба згадати, що малюнки й зображення бика дуже часті в палеолітичних стоянках на Заході Європи, особливо в добу магдаленської культури (пор. рисунки бізонів у Нію, Марсуляс, Фонт-де-Гом, Альтаміра, горорізьби бика й корови в Тюк Д'одуберт та інших ⁷) і всі вони мали коли не культове, то магічне значення.

Але розвинувся культ бика на Україні щойно в добу енеоліту або в т. зв. добу Трипілля, і то в пізніших стадіях цієї культури. В середній стадії Трипілля (за визначенням Т. С. Пассек) панівним серед домашніх тварин був бик. Так, нпр., в Сабатинівці, над рікою Синицею і Богом, виявлено в розкопах трипільської стоянки 481 костей бика, супроти 104 костей коня і тільки 4 костей кози. Свідчить це, що бик (на Україні в той час було дві породи биків — одна тонконога з короткими рогами і друга — довгорога, величини майже дикого тура) мав панівне значіння в тогочасному тваринному і домашньому господарстві і разом з тим він почав відігравати видатну роль в культових практиках тодішньої людини.

Фігурки бика виробляли й випалювали трипільці з глини, голову його моделювали на посудинах, на них же витискали зображення його рогів. Маємо крім того чимало рисунків биків, виведених червоною барвою на посудинах або виритих в камені чи на скелях. З пізніших стадій Трипілля збереглися вироблювані з глини (згодом теж із золота) окремі голови і навіть роги биків. Бичачі голови й роги, модельовані на посудинах, відомі нам з Володимирівки (на березі річки Синюхи, що вливається до південного Бога). Зображення бика, корови й вироблені з глини роги знайшов пок. Олег Кандиба (О. Ольжич) в Шипеницях на Буковині. Скульптурні головки (інколи й пари) биків маємо на посудинах із пізнього етапу Трипілля (Коломийщина в київській області). В Петренах (сьогодні територія Румунії) знайдено посуд із монохромними зображеннями фантастичних биків із кігтями. Глиняні статуетки биків знайдено в Кошилівцях над Дністром і в Сушківці на Уманщині.⁸

Сліди високо розвинутого культу бика знайшли українські археологи М. Болтенко та Е. Лагодовська в Усатові біля Одеси. В похованнях пізнього етапу трипільської доби відкрили вони голови биків, висічені у вапняку, звернені до середини могили і з жертвеними посудинами побіч. В Гумельниці на правому березі Дунаю (територія Румунії) знайдено вже священні золоті роги. З Більча Золотого маємо кістяну пластинку із бичачою головою. З Кошиловець і Сушківки відомі теж інтересні фігурки бика, вкриті попоною (чепраком).

Всі ці знахідки й зображення дають підставу думати, що на Україні в добу Трипілля існував культ бика, аналогічний — на думку Т. С. Пассек — до такого ж культу, що „існував у другому тисячелітті в усьому Середземномор'ї і Дунайсько-Дністровсько-Дніпровському басейні“. За її ж словами, деякі вчені зв'язують

вище згадані фігурки биків у попоні (із Сушківки і Кошиловець) „з магiчними священними iграми бикiв на Критi“⁹.

Култ бика був поширений в доiсторичну добу не тiльки серед iндоєвропейських народiв, але й серед народiв iнших рас на Близькому й Середньому Сходi. Зображення бикiв виведенi на стiнах сумерiйських святинь, на глиняних табличках чи печатках мiтологiчного змiсту, знайдених в Ур та в Аль-Убаїд; особливо ж часто там зображення бика з людським бородатим обличчям i рогами. Пiд час розкопок згаданих сумерiйських мiст знайдено теж чимало окремих фігурок та голiв бикiв¹⁰. В первiснiй iндiйськiй релiгiї почитали землю як Велику Матiр i бога-батька iдентифiковано з биком¹¹. Бика називали первiснi iндуси Вед i вiн символiзував iм небо, в той час, як корова була iм символом землi¹². Потому цей култ бика розвинувся в Гiндусiв в почитання бiлого як молоко бика. Нандi, провiдника слуг бога Шiви i Ганасiв (нижчих божеств пiдлеглих Шiви); зображення Нандi було символом i атрибутом Шiви й оздобляло посвяченi йому святини¹³. Стародавнi перси почитали пра-бика Абудада, чистого й вiчного, прабатька всiх створiнь на землi¹⁴. Бик був втiленням або атрибутом єгипетських богiв i королiв: почитали його єгиптяни у виглядi священного бика з Мемфiсу Гапа, Гапiя, або Апiса. Цей Гап, Гапi чи Апiс був за вiруванням єгиптян символом та iнкарнацiєю Птага-Озiрiса, верховного божества i творця Мемфiського пантеону, народженим iз заплiдної блискавкою або мiсячним променем бiлої корови (в мемфiськiм Серапеум вiдкрито 1851 року 64 мумiї священних бикiв)¹⁵. Iснував култ бика на Критi, де вiн виступав пiд назвою Мiнотавра, вiдомого iз грецьких мiтiв i легенд, якому приносили в жертву людей, здебiльша дiвчат i хлопцiв, i в виглядi якого почитали потому критянцi Зевеса. Цiкаво вiдзначити на цьому мiсцi легенду, передану Дiонисiєм Вiзантiйським в його „Плавбi по Босфорi“¹⁶, що Мiнотавр (людина-бик) народився з любови Пасифаї, дочкi Мiноса, iз прибулим з-над Чорного Моря скитом на ймення Тавром. У виглядi рогатої людини-бика виводили теж греки пiд час своїх iгрищ Бакха, пiзнiшого Дiонiсiя. Засвiдчений култ бика теж i в релiгiї стародавнiх iберiв (тих з пiренейського пiвострова) археологiчними знахiдками (фігурками й рисунками)¹⁷, як теж звiстками античних письменникiв (пор. Дiодор, IV, 18).

Прикладiв культу бика теж i в багатьох iнших релiгiях можна навести багато. Обмежуючись наведеними, ми хотiли б перейти до близько пов'язаного з культом бика культу мiсяця.

Пов'язування бика iз мiсяцем у первiсних народiв i людей виникло — здається — уже на перших стадiях стародавнiх культур. Приводила цю асоцiацiю у первiснiй свiдомостi мабуть рогатiсть, значить, те, що й бик i мiсяць (у деяких фазах) були рогатi. Не маємо можливостi (це тема широкої окремої працi) стежити за всiма переходами первiсної думки у поставленнi цiєї асоцiацiї. Але нам здається, що саме рогатiсть мiсяця i призвела до уосiблювання богiв i божеств неба у виглядi бика. Ця ж рогатiсть стала потому й атрибутом взагалi божеської сили — первiснi боги Сумерiї, Єгипту, Вавилону, Грецiї й Риму були рогатими i з приходом християнства цей атрибут перейшов на нечисту силу — дияволiв, чортiв.

Майже завжди в згаданих нами досi релiгiях бик виступає як втiлення (iнкарнацiя), або атрибут чи символ голiвного з богiв, бога неба, що в його ролi виступає знову ж таки майже завжди бог мiсяця.

Головний бог сумерійської імперії бог місяця Наннар або Нанна, що мав свою святиню в місті Ур, виступає як „великий бик неба“¹⁸. Тому теж він, як і інші боги сумерійського пантеону зображували завжди з рогами, або в рогатих шапках¹⁹. Богами місяця були й асирійський Сін й індуський Ганнанпат і, як доводить Голдсмит, у стародавньому Вавилоні бог місяця мав першенство перед богом сонця і місяць був визнаваний батьком сонця²⁰. Малоазійські хатти, чи як їх називають геттити, асоціювали бика із громом, і свого найвищого бога неба та грому Тешуба зображували на хребті бика, або просто у постаті бика²¹. Богом місяця був пізніший малоазійський бог Мен. Страбон, описуючи підкавказьку Альбанію, пише в своїй Географії (XI, 4), що альбанці „почитають Сонце, Зевеса й Місяць, а особливо ж місяць. Є теж і святиня бога-місяця поблизу Іберії“. Цікаві дані та здогади про культ місяця в стародавніх кавказьких іберійців (теперішніх грузинів) і його реманенти в грузинських народних віруваннях та в грузинському фолклорі подає грузинський дослідник І. Я. Джавахішвілі в своїй „Історії грузинського народу“ (Тбілісі, 1928), який доводить, що головним богом стародавніх грузинів був бог місяця Армаз і що „сліди культу місяця можна знайти майже по всіх областях сучасної Грузії, то значить, на території стародавньої Іберії, Кольхиди, Альбанії, у сванів, пшавів і інших племен, що заселяють район кавказьких гір і Закавказзя, а також у різних областях Малої Азії, в Месопотамії та в інших місцях“²². Засвідчений культ місяця теж і на другому кінці Європи, на Піренейському півострові, де, як пише цитований уже А. В. Мішулін, „загальним в іберів, кельтиберів та турдегинів був культ місяця; на північному Заході виводили під час повні обрядові ігри за містом... Культ цей підтверджують теж знайдені в Іспанії написи“²³.

В усіх цих релігіях бик і місяць виступають як боги-плідники, божества плодючости, репрезентанти чоловічого начала в людському житті. І тому теж племена й люди почитають пізніших богів місяця, як володарів неба і всього світу, світодержців, подавців життя. Богині місяця виступають здебільша серед середземноморських народів (пор. латинська Люна, грецька Селене) і з того погляду весь античний світ можна поділити (не завжди згідно з расовими чи мовними признаками) на дві великі групи — народів, що серед них був панівний культ бога-місяця, і народів, що почитали богинь місяця.

Реманенти культу бика й місяця, як символів і усіблення найвищої чи найбільшої небесної сили збереглися у свідомості українського та інших слов'янських народів до сьогоднішніх днів. Цікаві приклади майже релігійного шанування волів подає польський дослідник К. Мошинський: болгари, говорячи про волів, називають їх янголами, поганяючи вола, кличуть його „батьком“. Дівчина чи жінка не сміють перейти волам дороги. Волів не ріжуть, м'яса їхнього не їдять, а коли вил згине, хоронять його урочисто. В околицях Велесу мусять сходити з дороги волам не тільки жінки, але й усі прохожі²⁴. Подібних прикладів можна знайти чимало теж в інших слов'янських народів.

Але куди наявніші й численніші сліди та залишки культу місяця в слов'янському фолклорі, особливо ж в обрядових піснях.

Між світовими явищами чи святими гістями в українських колядках і щедрівках майже завжди на першому місці не сонце а мі-

сяць: „Ясен місяць — пан господар, Красне сонце — жона його, Дрібні зірки — його дітки“. Або: „Одна радість — ясний місяць, друга радість — ясне сонце, третя радість — яснії зірки. Ясний місяць — сам господар“... і т. д. Чи „Що перший гостю — ясен місяцю, А другий гостю — красне сонечко, А третій гостю — дробен дощичку“. Їм і тій черзі відповідають і вже конкретніші постаті Бога і святих: „А перший король — то сам Господь Бог, А другий король — то святий Юрій, А третій король — то святий Дмитро“ і т. д.

Першість місяця в народному думанні й у віруваннях підкреслює і польський дослідник слов'янської матеріальної та духової культури Казімерж Мошинський, кажучи, що „більше як про сонце говорить нам народне знання про місяць“²⁵. Розділи праці Мошинського про місяць у народній космографії і місяць у народних віруваннях куди обширніші, як такі ж уступи про сонце.

На думку Мошинського глибокий культ місяця серед слов'янських та інших народів спричинений таємничістю і змінливістю місяця. Він приводить багатий фольклорний матеріал, з якого наведемо тільки дещо для з'ясування нашої теми. Так болгари називають місяць „всевідушим“. Прихід нового місяця вітають радісними окликами й молитвами. Христяться і моляться до нового місяця теж і на Україні та в інших слов'янських народів. Холмські українці святкують найбільш урочисто ту неділю в місяці, що припадає зараз після приходу нового місяця; тоді й ідуть обов'язково до церкви і не роблять жодної важкої роботи.

Роля місяця як володаря неба підкреслена теж і в його назвах. Болгарські старці, показуючи його дітям, називають місяць Паном Богом і Господом. На Україні, Білорусі — зовуть його „князем“ („Місяцю-князю“) й інколи „царем“. Поляки називають місяць „княжичем“ (ксенжиц)²⁶.

Однією з найбільш підкреслюваних прикмет місяця є його роги. Українські дівчата, приказуючи до місяця на повні, просять: „Молодик-гвоздик, Тобі роги красні, Мені очі ясні“. В обжинкових українських піснях він названий „місяцем-рогоженьком“. Білоруси, звертаючись до місяця на повні, проказують: „Князь молодий, ріг срібляний, ріг золотий!“ Епітети місяця в українській народній словесності здебільша: яснорогий, золоторогий. В одній із весільних пісень, опублікованих останнім часом, ми знайшли незвичайно цікавий епітет місяця „яророгий“ („місяцею-ярожейку світи нам до-ріжейку“) ²⁷.

Матеріалу в тому напрямі можна б подати багато, але й приведеного досить, щоб ствердити пов'язаність культів бика й місяця і з'ясувати, що золоті роги, знаходжені в оселях трипільської культури над Богом, Дністром і Дунаєм, у могилах кубанської культури, як і такі ж роги та голови чи й зображення цілих биків знайдені Шліманом в Мікенах і Трої, чи Вулієм та сером А. Кейтом в Ур та Аль-Убайд, були справді ясними, світлими, ярими, то значить святими, священними.

З цього погляду обґрунтованим і зрозумілим стане наше, подане нижче толкування назви найвищого бога староукраїнської землі й інших слов'янських земель, володаря неба Сварога, за словами Прокопія із VI. в. по Христі, словенського й антського „єдиного бога, що посилає блискавку“.

Дослідники української та слов'янської мітології вивчали

назву Сварог дуже по-різному. Грушевський зв'язував це ім'я „з індійським пнем с в а р, що значить небо, сонце і соняшне світло“²⁸. Інші дослідники виводили цю назву теж із староіндійського кореня с в а р — що визначає: мучити, рани́ти, й основним значенням слова Сварог вважали „тяжкий, твердий, прикрий“. Польський дослідник Александр Брюкнер уважав назву головного божка західних слов'ян Сварожича здрібнілою формою слова Сварог, створеного з допомогою наростка „ог“ (як старе „пирог“, „тварог“ та інші), що його дехто виводить із готського swagan — „присягати“, лат. sermo і слов'янського кореня с в а р — що зберігається в словах сварити, сварка, сварливий. Згідно з цим поглядом Сварог мало б визначати „той, що гомонить“, „той, що говорить“²⁹. Прийняли слововивід Брюкнера й ми у своїй статті про Сварога і Сварожича (надрукованої в „Америці“ 12. квітня 1950 року), вияснюючи його назву як назву бога грому й вогню, „гримучий, грімкий, громовий“. Всі ці здогади й пояснення (в тому й наші власні міркування) сьогодні відкидаємо, визнаючи їх помилковими.

Беручи бо до уваги, розглядаючи й порівнюючи археологічні знахідки, що мали зв'язок з культами й віруваннями доісторичного населення нашої землі, мітологічні постаті і групи божеств раннеісторичних народів, як і залишки колишніх культів і вірувань у сучасному фольклорі, треба приймати, що слово Сварог треба з'ясувати куди простіше і правдоподібніше.

Сварог — за сьогоднішнім нашим міркуванням — це: с в а р о г и й, с в і т л о - р о г и й, с в я т о - р о г и й, я р о - р о г и й — значить священнорогий, і слово це було назвою найвищого бога не тільки слов'ян, але й індоєвропейців ще під час їхнього перебування на спільній прабатьківщині. Доказом цього може бути те, що назва ця збережена в Санскриті, де S v a r g a спочатку була синонімом слова Діва (небо) і стала потому визначенням неба.

В найважливішій писаній пам'ятці українського минулого „Повісті вренних літ“ Сварог не згаданий. У „Слові о полку Ігореві“ виступає він — як про це буде нижче — під іншою назвою. Вперше згаданий Сварог у т. зв. Хроніці Малали, де він утожсамлений із грецьким богом вогню Гефайстом і де він названий теж „великим творчим еством“. В цій же хроніці сказано, що Геліос — грецький бог сонця — це „сынъ Свароговъ, еже есть Даждьбогъ“. В Слові ж Христолюбця, що збереглося в копіях із XIV. стол., сказано біля згадки про Рода й Рожаниць, що люди „Огневъ моляться, зовуще его Сварожичемъ“. Вкінці Дітмар Мерзебурський у VI. книзі своєї хроніки згадує, що перший із другорядних богів у західних слов'ян називався Сварожичем.

Не зважаючи на ці скупі згадки, все ж таки більшість дослідників знаходила підставу вважати Сварога головним божеством східних слов'ян, богом неба і батьком інших богів. Е. Голубинський, вияснюючи значення слова Сварог як „того, що ходить по небу“, чи „того, що живе на небі“, писав, що слов'янським „прабогом“, єдиним небесним богом і батьком інших богів був саме Сварог, бо „в генеалогії богів він ставиться на першому місці, а інші боги є його дітьми, сварожичами“³⁰. В основу старо-української мітологічної системи клав Сварога і Грушевський та його послідовники, утожсамлюючи з ним і Хорса, і Дажбога, і Перуна, або й пишучи, як Юрій Рудницький в Українській Загальній Енциклопедії, що „Єдиний бог Прокопія розпадається на Сварога, Хорса

й Дажбога". Томашівський висловлював здогад, що Сварог не ідентичний із Перуном³¹. А. Ковалівський у своїй праці „Виробничі культу в давній Україні“ (Харків, 1926), беручи дослівно згадку Іпат. Літопису під 1114 роком, що Сварог це щось в роді грецького Гесфайста, намагався довести, що Сварог це... „той, що зварює“, „божество ковальського ремесла“ чи конкретніше — „процес розгрівання й оброблення металу“³². З новіших російський дослідник Н. С. Державін, здогадувався, не називаючи Сварога, що „Вище Перуна і старшим за нього повинен був бути якийсь бог Небо, як головне божество, як великий єдиний бог“³³. Юрій Вернадський уважав „правдоподібним, що Сварог репрезентує небо, як найвищий принцип світла, з якого постає вогонь“³⁴. Роман Джекобсон (Якобсон) у своїй найновішій статті про слов'янську мітологію³⁵ додає, що назва Сварог „збереглася в румунському сфaрoг, жаркий, і в назвах горбків здожж слов'янсько-германської границі (Кашубський Сварожин, інколи із субституційним табу, Тварог, Тварожиц).

Не маючи можливості розглянути всіх дотеперішніх думок і здогадів про Сварога, перейдемо до питання, зв'язаного з темою цієї статті.

(д. б.)

ЛІТЕРАТУРА

¹ Reinhold Trautmann, *Die altrussische Nestorchronik Povest' Vremennych Let.* Leipzig, 1931, на стор. 55, і теж *Повесть Временных Лет*, под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Академия Наук СССР. Москва-Ленинград, 1950. Том I, на стор. 56.

² Устюжский Летописный Свод. Редакция К. Н. Сербиной. Академия Наук СССР. Москва-Ленинград, 1950, на стор. 30.

³ Тут і далі користуємося такими текстами „Слова“: Акад. В. Перетц, *Слово о полку Игоревім.* Українська Академія Наук, Київ, 1926. Стор. X+358; Акад. А. С. Орлов, *Слово о полку Игореве. Второе дополн. издание.* Академия Наук СССР. М.-Л., 1946. Стор. 212+4 н.н.; *Слово о полку Игореве.* Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Академия Наук СССР. М.-Л., 1950. Стор. 483.

⁴ *Слово о полку Игореві.* Ювілейне видання за ред. Святослава Гординського. Вид. „Київ“, Філадельфія, 1950, на стор. 63-73.

⁵ George S. Burton, *The Palaeolithic Beginnings of Religion. Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 82. № 2. (March 22, 1940), pag. 131-149.*

⁶ Вадим Щербаківський, Кам'яна доба в Україні. Лекції читані в УВУ в 1946 р. Мюнхен, 1947, на стор. 24-25.

⁷ Henry Fairfield Osborn, *Men of the Old Stone Age.* New York, 1918. Pag. XXVIII+559.

⁸ Т. С. Пассек, Трипільська культура. Академія Наук УРСР. Київ, 1941. Стор. 83 і її ж: *Периодизация трипольских поселений.* Академия Наук СССР. М.-Л., 1949. Стор. 245+3 н.н.

⁹ Т. С. Пассек, *Периодизация...*, на стор. 152-153.

¹⁰ C. Leonard Wooley, *The Sumerians.* Oxford, 1928. Pg. 198. Fig. fig.: 5, 11, 13, та *Ur Excavations. Volume I. Al 'Ubaid.* Oxford, 1927. Pg. XII+244+64 Plates. Ілюстрації на таблицях 5, 7, 27, 29, 30-32, 35.

¹¹ K. de B. Codrington, *Ancient India.* London, 1926, pag. 8.

¹² Хведір Вовк, *Студії з української етнографії та антропології.* Прага. На стор. 324.

¹³ Funk and Wagnalls, *Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend.* New York, 1950. Vol. II, pag. 784.

- 14 J. Minkwitz, *Illustriertes Taschenwoerterbuch der Mythology aller Voelker*. Leipzig, 1878, pag. 3.
- 15 Funk and Wagnalls, op. cit. Vol. I, pag. 479.
- 16 Dionysii Bysantii *Annalus Bospori*, 43.
- 17 А. В. Мишулин, *Иберийский род и его эволюция в древней Испании*. „Вестник Древней Истории“, 1948. № 1, на стор. 73.
- 18 C. Leonard Wooley, *The Development of Sumerian Art*. London. Page 111.
- 19 S. N. Kramer, *Sumerian Mythology*. The American Philosophical Society. Philadelphia, 1944. Pg. XIV+125. Пор. таблиці VII, X, XII.
- 20 Elizabeth Goldsmith, *Ancient Pagan Symbols*. New York-London, 1929, pag. 87.
- 21 Ks. Dr. Wladyslaw Szczepanski T. J., *Egea i Hatti*. Warszawa-Lwow, 1923. pag. 144-149, fig. 308, 312.
- 22 А. И. Болтунова, *К вопросу об Армази*. „Вестник Древней Истории“, 1949. № 2, на стор. 228-240.
- 23 А. В. Мишулин, *Op. cit.*, на стор. 72.
- 24 Kazimierz Moszynski, *Kultura ludowa Slowian. Cz. II. Kultura duchowa*. Zeszyt I. Polska Akademia Umiejtnosci, Krakow, 1934, pag. 564.
- 25 К. Мосзынский, op. cit., pag. 22. Також і Петкевич у своїй праці „*Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego*“, Warszawa, 1938 стверджує (на стор. 12, 13), що „з жадним із небесних явищ не звязано тільки забобонів, що з місяцем“.
- 26 К. Мосзынский, op. cit., pag. 454-458.
- 27 Олена Березюк, *Стародавнє весілля*. „Овид“ (Буенос-Айрес) ч. 3-4 за березень-квітень 1951, стор. 11.
- 28 Михайло Грушевський, *З історії релігійної думки на Україні*. Львів, 1925. На стор. 11.
- 29 Aleksander Brueckner, *Sloownik etymologiczny jezyka polskiego*. Krakow-Warszawa, pag. 527.
- 30 *История русской церкви* Е. Голубинскаго. Том. I. Изд. второе. Москва, 1904. На стор. 839-940.
- 31 Д-р Степан Томашівський, *Исторія Церкви на Україні*. Вид. „Америка“. Филадельфія. На стор. 33.
- 32 *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. За 1927 рік. Випуски 1-3. Всеукраїнська Академія Наук. Київ, 1928. Стор. 212-213. (Рецензія К. Копержинського.)
- 33 Акад. Н. С. Державин, *Славяне в древности*. Академия Наук СССР. Москва, 1945. На стор. 136.
- 34 George Vernadsky, *Kievan Russia*. Yale University Press. New Haven, 1948. Page 51.
- 35 Funk and Wagnalls, op. cit., Vol. II, pag. 1025-1028.

Р е ц е н з і ї

Літературно-науковий збірник, ч. 1. Українсько-Американське Видавництво, Інк. Нью Йорк 1952, 402 ст. 250×160. Накладом УВАН у США.

Літературно-видавнича справа починає потрохи якби виформовуватися. Зникають одиниці й недозрілі плоди “дриватної ініціативи”. Яко-тако прокреслюються не так “ідеологічні”, як просто мислячі обличчя. Деякі почини (навіть завчасно) норовили прояснитися, дещо здемаксувалося або демаскується — і це раніше чи пізніше прочитисте атмосферу, що западає вже була імліста і непрозора на руніах нашого літературного життя. Потрохи, хоч і занадте повільно, підтягаються наші газети.

Чудом майже, але якось триває єдиний чисто літературний місячник. Знову народився (і, віримо, на довго) “Ліс Микита”, може найживіший серед періодиків. А оце в’явилася публікація, варта уваги хоч би вже з огляду на свої розміри і на протекторат такої установи, як емігрантська Академія Наук. Скажемо одразу: початок завжди важкий. Імпонує об’ємом том Літературно-наукового збірника багатьох може розчарує своїм змістом, але нольва його все таки цінна, як симптом, як напрямок, як початок, що його все ж зроблено. І зроблено, певно, при найкращих бажаннях редакції, яка не без відваги поставила собі такі широкі і в істоті своїй благородні завдання. Вони були не легкі. Тож не дивина, що віддаль поміж замірами і здійсненнями, яка є завжди немала, тим разом виявилася значнішою, ніж можна було сподіватися.

За традицією збірник починається від поезії віршованої. Це свідчить про добрий смак редакції, що відвела чільне місце Леонідові Лиманові. Лиман бо поза всякими сумнівами є справжнім поетом, поетом “чистокровним”, уродженим, майже без домішки “літератури” та всяких ізмів, якими так часто компенсується недостатчій вродженості а ще частіше (як це не тяжко спостерігати), прикривається наготу невдалих королів та короленят від традиційного та епідемічного віршоробства. Лиман є власне єдиним повновартісним подарунком нової еміграції в області лірики. Але продемонструвавши свій доб-

рий смак, редакція зробила одночасно чи-сто редакційну помилку: перля Лиманової лірики висшала цілою жменено, як горох. І тим в якомсь сенсі знецінила їх в очах т. зв. середнього читача, який очевидно принципово не цікавиться віршами”. . . . Рідкі й коштовні речі треба дозувати, навіть для смакунів.

В цьому відношенні речі О. Веретечка тільки виграла, саме тому, що їх лише дві й обидві короткі. Коли не рахувати сонету М. Ореста, досить випадкового, як на цього стиліста і майстра, то відділ оригінальної поезії закінчує Е. Андєвська, про яку, на жаль, важко було б висловити щось визначне. Це досить гостре шумовиння окремих цікавих (хоч і досить проблематичних) образів в хвилях юнотемпераментного ритму. Її вірші лоскочуть, але поетичної спраги не задовільняють — і чисто по-жіночому — обіцюють більше, аніж дають.

Переклади Гординського з Е. Вергарна та (менше зналого) Гаракура дуже культурні і треба припускати, близькі до оригіналу судячи з коліс добре знаної нам Вергарнової “Похвали вітрові”, в якій перекладач зберіг метр і образи. Важче було передати специфічну Вергарнівську потужність. А може та потужність, що чарувала нас колись в літах нашої юности, тепер, по всяких катаклізмах зблідла й ввітрилась?

Відділ містецької прози в цілості виводила епістолярна повість Докії Гуменної “Мана”. Докію Гуменну, як письменника, знаємо не від сьогодні і її літературний шлях слідкуємо віддавна. Вона має незаперечно гостре око обсерватора природи й людей, має темперамент мистця та й амбіцію доконувати все щось більше і більше, але чогось таки не достає Д. Гуменній. І ця недостає перешкоджає їй не лише виявити інстинкт повістяра (що аджеж протинає оком етиво подій і ситуацій), а й просто компонувати, тимбільше т. зв. “ширше полотно”. Її “Дітей чумацького шляху” ратувала натуральна хронікальність в чергуванні глав, бо то властиво був роман-хроніка. Може свідомість цього й поштовхнула авторку на епістолярність, як за-сіб виминути трудної композиційні, але

Цей засіб далеко не такий простий і вже не такий спасений в даному разі. Саме тут, в “Малі”, показався він дуже зрадливий, і твір опинився на самім скраю мистецької невдачі: повісті майже немає. Твір Гумєної стоїть поза часом і простором. В ній цілковито немає тла. А для середнього письменника-добутовця це майже невідбачальна хіба. Життя змальоване в “Малі” могло б мати місце хіба за часів НЕП-и та й то серед горішньої верстви УССР. Якщо ж події в “Малі” відбуваються по 1930 році, то це мало б бути життя хіба вже найвищих десяти тисяч, які собі ще можуть дозволити на вишукане романсування та всяке “психоложество”. Коли читач не матиме довіри до описаних в Малі подій і людей, то вина падатиме цілковито на авторку. Можна висловити припущення, що речі більшого розміру навряд чи лежать у сфері можливостей Гумєної, як, додамо в дужках, не лежать вони в сфері спроможностей більшості жінок письменниць, за двома-трьома знаними винятками.* Чи не варто було б письменниці перейти до повелі, оповідання — жанру дуже відповідального і в останніх часах дуже запевданого. А може б письменниця спробувала написати просто спогади з життя в УССР? Властиво досі ми не маємо такої книги. Покійний Аркадій Любченко не встиг її написати.

На межі белетристики й журналістики стоять берлінські нотатки Уласа Самчука “Пять по дванадцятій”, які могли б (і малп б) бути значно глибшими. А так читається їх як дуже спізнений газетний матеріал, який матиме хіба лише біографічну вартість для майбутнього доцента, що займатиметься біографією автора.

Далеко багатший відділ статей. Цікала поданими фактами, хоч далеко не повна стаття Є. О. про Дмитра Вортнянського. Хотілося б вірити, що вона збудить увагу дослідників до одного з найбільших наших згубик, якого інертна більшість давно добровільно віддала в скарбницю Москви, де він і спочиває серед іншого віками

* Може з тих причин редакція “Свободи” зробила недавно сенсаційну операцію зміни статі небіжці Зіґридї Ундсет, що обернулася з “письменниці” на “письменника”.

награбованого добра. Прекрасна стаття О. Оглоблина про також не дуже в нас знаного (поза його політичним чином) Василя Кашніста. Дискусійна в своїй основній проблемі (“що є краса”), але, як завжди, багата й піонерськими фактами і спостереженнями стаття Д. Чижевського про естетичку нашого літературного барокка.

Серед цих статей видрукований розділ з праці Юрія Шереха “Етюди по національнє” в літературна сучасності якось вражає тоном екскаваторальної непомилковости, так що мається враження, наче автор твердо перекопаний в абсолютній новизні своїх міркувань, не вважаючи на те, що порушені ним думки мають уже бодай чвертьстолітню давність і були предметом розважань в десятках статей і праць на сторінках української преси і книг, не кажучи вже про чужинці. Та й брошура К. Фослера, яку реферує у видрукованім розділі і коментує Шерех, напевно не така вже незвичайна серед багатонацій і то наукової літератури на тому, якій присвятив свою увагу Ю. Шерех.

Незакінчена стаття П. Голубенка “Війна з літературою” в УССР не відзначається ані особливим кутом зору, ані яскравішим чи новим освітленням загально відомих фактів

Серед літературного матеріалу Збірника зміщено також короткий (скорочений) есей Бруно Геца, походженням батлійського німця, про дві стихії Гоголя. Есей цікавий тим, що його автор чужинець (тепер швайцарець) і тим, що є передмовою до німецького видання вибраних творів Гоголя. Очевидно, що з тезою як про дві стихії Гоголя можна було б посперечатися, коли б автор не був чужинцем, але не можна поминути дрібної але фактичної помилки автора, що російський поет Лермонтов, наскільки нам відомо, не був напівіспанського походження, тільки ікотського, про що сам Лермонтов неодноразово згадував.

Солідна праця Є. Пизюра про “Укрупнення колгоспів” дає розгорнутий образ нового етапу советської внутрішньої політики. Але, як це не дивно, саме про Україну в розлогій праці автора говориться лише принагідно і в сенсі чисто регіональному, як про певні райони на терені СССР. Звичайно, нам як нефаховим у

ції ділянки, важко забирати критичний го-
лос до праці Б. Пизюра, але, на наш не-
фаховий погляд, “укрутнення колгоспів”
як і колективізація 1929-30 рр. та голод
1933 р. це нерозривні стадії єдино-неділи-
мої політичної акції Москви з цілком виз-
наченою і вразовою ціллю уніфікації ім-
перії. Хто б’ляже колективізацію в нашій
батьківщині з якимись там Марксами,
соціалізмами і іншою подібною старови-
ною, той ніколи не зможе зрозуміти такої
напр. простої істини, що колективізація
1929-30 рр. була в перекладі на політичну
(ї історичну) мову тільки насильним пе-
ренесенням органічно московських аграр-
них форм на терени, де історично ї орга-
нічно існувала приватна власність на зем-
лю, як невіддільний складник тисячеліт-
ньої культури нашої землі й народу.
Скільки б не було якихсь одірваних вищад-
ків з колективізацією чи “укрутненням”
десь в круський чи в куйбишевській об-
ласті, то це справді лише “фрагменти”.
Політику колективізували й нищення нею
людської й національної особовості —
веде Москва на теренах культурно чу-
жих і ворожих їй, отже в першу чергу на
многостраждальшій землі нашої батьків-
щини й народу. І, на наш скромний по-
гляд, український автор, хоч би був не
знати як “науково об’єктивний”, мав би
своїм першим завданням звернути увагу
на цю досить очевидний факт, і в зв’язку
з тим фактом вибрати відповідний пункт
погляду. А так автор, напевно мимо своєї
найкращої волі, прислужується легенді
про одинокість советського режиму для
всіх “народів Росії” і що напр. голод у
1933 р. “був у цілому СССР” — легенді
дуже популярній серед земляків — недав-
ніх мешканців УСССР, які живши там і
переживши людожерний голод, властиво
не бачили й не знали, що діється не лише
на північ від Курська, але й на 10-20 км.
від місця їх замешкання.

Спогади Ю. Тищевка-Сірого подають
маловідомі і тим дуже цінні факти з істо-
рії нашого газетярства.

Відділ рецензії широкий та різноманіт-
ний Серед них рецензії Ю. Шереха на
львівське наукове видавництво визначається
несподіваною у цього автора, але дуже
влучною і вартою розгорнення в окремій
статті думкою про “провінціальність” в
комплексі “Росії”.

На закінчення з прикрістю треба
ствердити збідишля нашої мови у деякого з
авторів, що не відділяють напр. слова
“чекати” від слова “сподіватися” (“не
чекав від неї” — чистий русизм), або й
непотрібно збагачують нашу лексику ди-
воглядом типу “гуртожиток” (хіба лише
тому, що рос. мова має “общекітє”). Та-
кож варто закинути таку квіточку, як
(майже порнографічну!) трияскрипція
слова “гимн”. Таж про це пайгеіпьяльніше
досягнення усервіського правопису до-
садно патякав ще в “Мині Мазайлі” не-
забутній Кузіш.

В цілості Літературно-науковий збірник
є книгою, з якою познайомитись обов’яз-
ково кожному, хто тримає зв’язок з жит-
тям нашої культури. С. М.

Євген Маланюк: **Влада**. Поезії кни-
га шоста. В-во „Київ“, Філадельфія,
МСМЛІ. 205×140, 76 ст. Ціна \$1.

Десь у 1926 р. київське в-во „Сло-
во“ випустило антологію російської
поезії в українських перекладах, ро-
боти переважно наших неоклясиків,
за редакцією і з вступною статтею
проф. Ол. Білецького. Тут цей редак-
тор, сам з походження росіянин,
ствердив, що пореволюційна росій-
ська поезія не має таких оригінальних
талантів, як нова поезія українська.
Правда, Білецький не міг сказати, що
це був здобуток української націо-
нальної революції, і він спробував за-
писати це на рахунок революції „про-
летарської“, проте його твердження
дуже характеристичне. Українська по-
езія тієї доби і справді набрала такого
імпозантного розмаху, що з нею то-
дішня російська якісно рівнятися не
могла, не зважаючи на таких по-сво-
єму майстерних поетів як „агітпоет“
Маяковський і будь-що-будь великий
Єсенін. Українські поети вийшли са-
мостійно на власний оригінальний
і високомистецький шлях, досягаючи
в „Соняшних Кларнетах“ і ліриці Риль-
ського піднебних висот. Затримати
цей ріст змогла Москва тільки адміні-
страційними методами фізичного й ду-
хового нищення.

Є. Маланюк, що виступив своєю
першою збіркою „Стилет і Стилос“
у 1924 р. (фактично, друкуватися по-

чав раніше в каліській таборівій „Веселці“) належав зовсім до того кола нових українських поетів, а його високу майстерність і оригінальний тон його першої збірки відразу помітив М. Зеров у „Черв. Шляху“. Тепер випускає Маланюк уже шосту збірку, а властиво сьому, якщо шостою врахувати видані 1943 р. у Львові „Вибрані поезії“. Говорити про ріст (чи зріст) поета — важко, бо вже в першій своїй збірці він показав вповні сформовану індивідуальність. Можна говорити хіба про дальший постійний розвиток тем і формальних засобів, про перехід з позицій трохи експресіоністичного неоромантизму на більш зрівноважені позиції класичні, — закономірний процес у дозрілого поета, що з бігом років викристалізовує свій світогляд і форму. Проте він завжди поет динамічний, і його інтонаційні принципи — одне з найцікавіших і найвартісніших явищ нової української поезії; тут йому не дорівняв ніхто, крім, може, раннього Бажана. Домінантні в Маланюковій творчості національні мотиви знайшли собі тут справді форму вислову і тут він зовсім належить до школи Шевченка. Тобто, в обидвох поетів форму зумовлює передусім максимальна збудженість почувань, а музична інтонація стає другим змістом поезії, важливішим за зміст властивий. Правда, в Маланюка цей тон напруження не завжди однакової сили, він притаманний найбільш його поезії 20-их рр., ще з запахом диму і невисохлої крові українських визвольних змагань.

В передмові до збірки в-во зазначило, що „коли б ця книга була опублікована своєчасно (цілу війну вона пролежала в німецькій цензурі), нинішній читач міг би ствердити, скільки з поетичних прозрінь автора здійснилося в подіях останніх літ.“ Автор далеко не скрізь оптиміст і занадто багато всяких лиховісних змор шарпає його почуття. Але його песимізм випливає просто із свідомості неминучого, що через нього мусітиме перейти і нація і кожна українська людина зокрема. Ю. Липа, поет духово близький Маланюкові, колись у розмові з нами прирівняв процес оформлю-

вання нації, її „ставання“, з процесом народин серед мук і крові; Липа був лікар, і процес один і другий був для нього явищем зовсім закономірним та природним доказом життя. Може тому в його творчості тонів песимістичних не було. Але песимізм Маланюків впливає з великої відповідальності поета передусім перед самим собою, він не хоче затикати вух перед „сурмами Останнього Суду по димній Європі“, що він їх заедно чує і передбачує. Його поезія повна провіщання і тривоги. Воно може так і краще, ніж присипляти себе назначеним на розчарування надіями. Найважливіше завдання поета, це бачити суть; у згаданому процесі українського „ставання“ Маланюкова поезія, така як є, стає важливою контрольною силою нашого духового наставлення в аспекті зовсім історичному. Це й один з тих головних елементів, що визначає домінальне місце Маланюка в сучасній українській поезії, місце ще не завжди зрозуміле й оцінене.

С. Г.

Юрій Кобилецький: Іван Франко. Літературна діяльність та поетична творчість. Державне Видавництво Художньої Літератури. Київ 1951. 8^о стор. 196.

Ця книжка була б дуже весела, якби, на жаль, не те, що її видало „Державне Видавництво Художньої Літератури“, бо вона не має нічого спільного не тільки з літературою „художньою“, але взагалі з ніякою літературою (про її наукову вартість нема що взагалі говорити) і українською є вона тільки тому, що написана українською мовою. Одначе „штамп“ „Державне Видавництво“ говорить виразно про все. І справді „Іван Франко“ Ю. Кобилецького, це наскрізь „державна“ книжка.

Як відомо, в „українській соціалістичній державі“ до говорення має тільки „старший брат“ і тому Кобилецький пише, що Франко (стор. 3) це „великий продовжувач політичної лірики Пушкіна і Шевченка, грізної сатири Салтикова - Щедрина, нищівного викривального реалізму Герцена

й Чернишевського, революційно-демократичної естетики Белінського й Добролюбова“ й тому ясно, що Франко (ст. 6) „як письменник-реаліст бере за аргумент творчість російських реалістів Решетникова і Помяловського.“ Це врешті „глибоко й чітко“ схарактеризував сам товариш Сталін у своїй доповіді на XII зїзді ВКП(б): „Австрійці наблизили до себе поляків, давали їм привілеї, щоб поляки допомагали укріпити австрійцям свої позиції в Польщі і за це давали полякам можливість душити Галичину“. Що не було ні одного такого випадку в історії, щоб поляки допомагали австрійцям укріпитись в Польщі, то це дрібниця, річ бо в тому, що треба неодмінно згадати (розуміється „глибоко й чітко“) „товариша Сталіна“, треба неодмінно (дарма, що неглибоко й нечітко!) пригадати, як австрійці „душили“ Галичину й треба неодмінно це все вбгати в літературну діяльність Івана Франка, бо тільки тоді „державне видавництво“ зможе це надрукувати. А що це все брехня, то кому яке діло?

Дотепер усі думали й усі критики й історики літератури твердили, що п'єса Франка „Украдене щастя“ це твір психологічний. Кобилецький „глибоко й чітко“ каже: ні. „П'єса має (ст. 16) виразне соціальне спрямування — показати моральне нищення селянських родин австрійською військово-чиновною машиною і обстоання затурканими, забитими селянами своєї честі“. Доказів на те Кобилецький не має ніяких, але ж навщо йому доказів, коли так само думає і „товариш Сталін“. Те саме про п'єсу Франка „Учитель“: „лізнавальна (ст. 22) цінність якої в тому, що ідеалізуючи роботу вчителя на селі насправді Франко, як художник, показав нам всю марність таких заходів в умовах капіталістичного й національного гніту, під яким перебував нарід Західної України“. Це врешті там мусіло бути, каже Кобилецький, (стор. 32) бо „полум'яний патріот Іван Франко любив свою батьківщину тією любовю, яку так глибоко розкрив В. І. Ленін, говорячи про патріотизм російської со-

ціал-демократії“. І тому Кобилецький „розкриває“ нам такі нечувані й невидані речі, як ось такі, що Франко (стор. 33) „невтомно борювся з націоналістичною пропагандою відриву України від Росії, з ідеями сепаратизму й орієнтації на Захід, що їх висували всілякі бачинські, барвінські та грушевські (все з малої букви! Л.), що він відстоював спільність економічних, громадських і культурних інтересів України з Росією“, (стор. 34) що „Франко говорить про глибокі взаємозв'язки української літератури з російською, про вирішний ідейно-творчий вплив останньої на становлення й розвиток літератури української“, (стор. 36) що „Франко розвиває націоналістичну теорію П. Куліша про єдиний національний безкласовий організм України, про суто національні війни в історії України“, що „Франко... заявив про свою солідарність з російським народом, обстоюючи своє русофільство“ й врешті (ст. 40) що „засвоюючи принципи революційної демократії, Франко ще на зорі робітничого руху в Галичині ознайомився з творами Ф. Енгельса й К. Маркса, став не лише прихильником але й пропагатором їх учення серед робітників“. От і геніальне „розкриття“! Але це ще не все! Кобилецький „розкриває“ ще й інші речі: Франко пише статті (стор. 54) до „The Slavonic Review“ (так і написано: **Revien!**), Франко в докторській дисертації зветься „Варлаам і Йосаф“ (стор. 103, 104, і далше) (зам. „Варлаам і Йоасаф“ — Л.), свою автобіографію в 1909 р. написав Франко для „німецького журналу (журналу!) „Herdes Konversations Lexikon“, а до німецького часопису „Die Zeit“ написав статтю „Ein Dichter des Verrotes“. Взагалі виглядає так, наче Франко ні по-англійськи, ні по-німецьки не знав, і слова Гете переписав так: „sein ein Mann und folge nicht nach“ (стор. 100). Та так переписував не Франко, тільки кобилецький, що такий же грамотний і в польській мові, коли пише: „jeden dzien z zucia uliecznikow lwowskich“. А ось ще один приклад „глибокої й чіткої“ діалектики Лені-

на-Сталіна: пишучи про „Панські жарти“ та згадуючи про „старого попа в поемі“, Кобилецький „розкриває“ нову теорію про цю найсвітлішу поетську незрівняних Франкових „Панських жартів“ і каже, що „Франко, що ненавидів польську шляхту, ненавидів провідників католицтва, навмисне протиставляє їм попа, який „зрісся з громадою“. Такий був задум поета, та не така функція цього образу для сучасного покоління читачів. Для нашого читача, якому не зрозуміла покора у сприйнятті будь-яких явищ і особливо явищ соціального гніту, цей образ є явно реакційний. В пізнанні об'єктивної дійсності, змальованої в поемі, цей прикрашений образ перетворюється на свою протилежність. Своїми проповідями покори й особистими прикладами він стримує селян від активної дії в моменти найбільших вибухів революційного почуття; отже він об'єктивно сприяє існуючому порядку експлуатації і поневолення селянства в австрійській монархії“...

Упоравшись в цей спосіб з „Панськими жартами“, Кобилецький вважає співомовку „Цехмістер Куперян“ ні менше, ні більше, тільки... (стор. 129-130) „відгомоном боротьби Франка з націоналістичними українськими угодовцями“. Бо „Хтож радить забити Куперяна? — питається Кобилецький і відповідає: — пузатий бурмістр! (всі буржуї мусять бути обов'язково пузатими! Л.) Значить, „розкриває“ дальше Кобилецький „це вже не нятя, а виразна казівка на зрадливість українських угодовців, що заводять в оману громаду. Отже мова йде не про невдячність громади до особи, а про зрадництво української націоналістичної буржуазії, яка не від того, щоб погратися в національні святощі, романтизувати образ народного героя, вихолостивши його суть, але боїться і ненавидить його живого“.

Ось як треба „досліджувати“ твори Франка! Одним махом пера Кобилецький перекреслив усі дотепершні досліди вчених, всі автобіографічні вістки самого Франка, робить його русофілом, Василя Щурата (стор. 91) називає „Люнатиком“ (а так, як відомо, підписався був Остап Луцький), пе-

ремішує і викривляє усі факти й явища, щоб доказати, що „мрії письменника здійснились“, бо коли Франко писав, що „вийшла в поле руська сила“, то він знав, що це буде „під прапором Леніна-Сталіна, що осінив народи Радянського Союзу, дав їм щастя творчого життя у боротьбі за будову комуністичного суспільства“.

Аякже! Дуже глибоко й чітко!

Гр. Лужницький

Ковалів, П. проф.: Наголос в українській літературній мові. Нью-Йорк, 1952, 235×155, 31(+1) ст.

Наголос в українській літературній мові — проблема складна, тимто й книжка, як оця, дуже побажана. Правда, проблеми цієї не вивчити, бо наголос в українській мові рухомий і не дається вбгати в якісь рямці правил і законів. Проте деякі норми можна устійнювати бодай у таких випадках, де певна група слів виявляє тенденції постійного наголосу. Це автор і спробував зробити, добираючи слова, в яких наголос падає послідовно на приросток, наросток або корінь, а далі подає наголос у відміні слів, у простих і складених прислівниках, в дієприслівниках, дієприкметниках та всіх інших частинах мови. Серед любителів рідної мови є досить сильна тенденція висловлюватись правильно і правильно наголошувати слова, але на перешкоді цій здоровій тенденції стоїть брак відповідного правописного словника, до якого можна б звернутися в сумнівних випадках. А цих сумнівних випадків є досить багато, так що й автор відсилає читача до словника. Але варто було б саме ці сумнівні випадки опрацювати і подати бодай приблизні напрямні.

Та в деяких випадках автор не вносить ясности, нпр. у випадку з наростком -енко, -енко. На його думку в призвищах на -енко, -енко наголос падає на наросткову голосівку -е-, отже Лисенко (Гр. Голоскевич подає Лисенко), Стеценко, Бондаренко. Зате в призвищах з наростком -ченко наголос падає, пише автор, на корінну голосівку, нпр. Левченко, Васильченко, Кирильченко і т. п. А що тоді з такими призвищами, як Шевченко, Винничен-

ко? Здається, що ніхто ніде й ніколи не вимовляє Шевченко тільки Шевченко, але тут наросток **-ченко**, не **-енко**, отже за автором повинно бути Шевченко. В таких прізвищах як Левченко, Васильченко (від Левко, Василько) наголос повинен би падати на наросткову голосівку **-е** — **-ченко**, подібно як у Шевченко, якого автор і не наводить.

Вслід такий, що й далі невідомо, як з наголосом у прізвищах на **-енко**, **-ченко**, бо авторів твердження нічого не виявляють.

Щодо прізвищ з наростком **-івна**, в яких наголос падає на наросткове **і**, нпр. бондарівна, Гливенківна, то варто було згадати теж про патроніміка Гордівна (по батькові), Василівна, в яких наголос залишається на тому ж складі, що й у власному іменні: Гордій, Василь, а то читає, для якого призначена ця книжечка, не завжди відрізняє один випадок від другого.

Варто ще завважити, що в деяких словах автор подає неправильні наголоси, якщо за правильні вважати ті, що подає словник Голоскевича, нпр. байрака, байраки, байраків (зам. байрака, байраки, **-ків**), очерети (зам. очерети). До розділу 24. „Два варіанти наголосу“ треба було внести ще й такі слова з подвійним наголосом: сторінка — сторінки, записка — записки, ніжка — ніжки, ніжок, масло — масла, але масел (не масел) і чимало інших.

Та поминаючи ці недоліки, книжечка потрібна й вартісна. **Б. Р.**

Єндик, Ростислав. Бенкет. Мислі, Враження, Рефлексії. В-во „Винне Гроно“. На чужині 1951, 147×110 мм. 95 ст. Ціна 50 ц.

Р. Єндик відомий нашому читачеві як автор добрих новел і оповідань та непоганих віршів. А тепер він виявляє ще як автор різних афоризмів, які

зібрав і видав окремою книжкою. Таким чином це в нас перша того рода збірка коротеньких творів — якщо не брати до уваги старовинну „Пчелу“ та інші збірники, де були того рода твори — в яких автор висловлює свої думки, осуди, враження й рефлексії на різні життєві теми. Отже це є збірка афоризмів, філософічних думок, гострих висловів, осудів, сатиричних характеристик, парадоксів, а навіть своєрідних приказок, перероблених чи оригінальних. Збірка поділяється тематично на кілька циклів, нпр. цикл про Бога й релігію, цикл про любов-кохання та жінок, цикл про людину та її гарні й погані риси, далі суспільно-політичний, літературно-мистецький та інші цикли.

Є в збірці чимало незвичайно вдатних, влучних, дотепних і переконливих думок і висловів, які вражають або глибиною свого змісту, або авторовою вишуканістю, або просто гострим обсерваційним змістом, але є чимало й банальних, а радше менш дотепних, поверховних і непереконливих, без глибшого сенсу, розрахованих хіба на гру слів або самозаперечність. Якби так відвіяти половину від зерна, то залишилася б певна кількість того зерна, яке варто було видати, вже хоч би й для того, щоб ближче пізнати... самого автора.

Та поминаючи оті менше вдалі афоризми, книжка цікава й вартісна. Видана досить чепурно, на гарному папері. Тільки мова авторова далеко не досконала. Того рода твори вимагають дуже прецизної мови, чи пак мовостилю, добре відшліфованої і чіткої. Тоді б і думки авторів були в багатьох місцях спрецизованіші й вислови блискучіші й виразніші, а то не раз і добра думка губиться в хащах недібраних а то й зайвих слів. І це досить поважна хіба цієї безсумнівної цікавої книжечки. **бр.**

З бібліографічних мандрювань

ЕМІГРАЦІЙНІ ВИДАННЯ

Енциклопедія Українознавства. зош. 7. ст. 481-560. Цей зошит є продовженням розділу 6. Історія з такими підрозділами: 8) Укр. землі під Австрією й Угорщиною 1772-1918, 9) Відновлення Української Держави 1917-1920, 10) Україна між двома світовими війнами. В зошиті 8. ст. 561-640 кінчається розділ „Історія“ такими підрозділами: 11) Україна підчас другої світової війни, 12) Україна після другої світової війни. Тут теж починається новий розділ VII „Церква“ — 1) Історія Церкви, 2) Устрій православної і греко-католицької Церкви, — та VIII. Право з підрозд. 1) Історія дослідження українського права, 2) Історія джерел українського права і 3) Державне право. Обидва ці зошити закінчують II. том Е.У. і до кінця залишається ще два зошити 14 і 15, які творять закінчення III тому.

Падох, Ярослав, д-р: Нарис історії українського кримінального права. Передмова проф. Л. Окіншевича. НТШ, Б-ка Українознавства ч. 1. В-во „Мол. життя“, Мюнхен 1951, 210×150, 128(+4) ст. Ціна 2.00 дол.

Шерех, Юрій, проф. УВУ: Нарис сучасної української літературної мови. НТШ. Б-ка Українознавства ч. 3. В-во „Мол. Життя“, Мюнхен 1951, 210×150, 402 ст. Ціна 4.00 дол.

Автор дає обширний курс української літературної мови, що охоплює всі розділи науки про мову: словництво, складню, фонетику, словотвір і наголос. Праця побудована на багатому матеріалі української літератури і, побіч переліку фактів подає і правила та вказівки-поради, як уживати таких чи таких форм.

Книга дуже цінна і стане в пригоді не тільки вченим-мовознавцям, але й поетам, письменникам, журналістам, учителям українцям і всім іншим любителям української мови.

Ковалів, П. проф.: Наголос в українській літературній мові. Нью Йорк, 1952, 235×155, 31(+1 ст. (В-во не подане). Ціна 50 ц.

Дуже потрібна й корисна книжечка, в якій автор старається устійнити певні правила наголошування слів.

Цуканова, Марія: Бузковий цвіт. Літ. Б-ка ч. 5. В-во М. Денісюка. Буенос Айрес, 1951. 155×115, 128(+2) ст. Ціна 80 ц.

Це збірка оповідань відомої вже письменниці, авторки повісти „Іх тамниці“, театральної п'єси „Проліски“ та інших. В збірці 5 оповідань: Ельф, Діти, Шовкова рукавичка, Шоколяда і Бузковий цвіт. Оповідання визначаються справжнім, неідробленим і щирим гуманізмом. Це найкраща книжка, яка вийшла в В-ві М. Денісюка.

Сацюк, Олексій: Злат-жолудь. Літ. Б-ка ч. 4. В-во М. Денісюка. Буенос Айрес 1951. 155×115(+2) ст. Ц. 80 ц. Це теж збірка оповідань, в яких автор проводить протиставлення людських рис, як нпр. шляхетність брутальності, доброти зловити тощо. Оповідання здебільша цікаві, автор розповідає живо й легко, проте поза межі пересічності не виходить.

Поляннич, Б.: Генерал W. Шпигунська повість. Популярна Б-ка В-ва „Кнів“. Філадельфія 1951, 175×110 (+7) ст. Ц. 2.50.

Ця повість виходила окремими зшитками, тепер зброшурована в цілість. Темою повісти є один епізод в діях УПА на рідних землях, а саме ліквідація польського-большевицького ген. Свєрчевського, який вибирався знищити УПА і нищив українське населення Лемківщини. В повісті є теж досить широко змальована і передісторія цього факту — діяльність того генерала в Іспанії. Тут привітальні цю повість дуже прихильно, в одному чи навіть у двох іспанських журналах появилися були прихильні рецензії, бо дії першої частини повісти відбувається в Іспанії, а в другій частині виступає іспанська жінка Мануеля ді Кастро, яка співпрацює з українським підпіллям і допомагає УПА ліквідувати генерала W.

Оленко, Леся: Зелені дні (Ірка) повість. Видавництво „Київ“, Філадельфія 1952, 210×140, 128 ст. Ц. 1.20.

Цю повість написала 17-літня дівчина, яка, на жаль, уже не живе. Повість має за тему події й переживання кільканадцятилітньої дівчини в Києві в часі між 1939 і 1941 роками, тобто від початку війни до приходу німців до Києва. Молоденька авторка дуже вдало змальовує переживання дівчини-школярки, вихованої в советським забріханім режимі, з якого спадає маска, і він стає в повній своїй мерзевності. Маючи не з а п е р е ч н у літературну вартість, повість читається з правдивою приємністю і не без користі. Окрім повісти в книжці є ще два знамениті оповідання авторки: „Навернення“ і „На Дніпрових кручах“.

Рекс Біч: залізний шлях. Повість. Переклад з англійського. Клуб приятелів української книжки. Кн. 8, Вінніпег 1951, 175×135. I. частина, ст. 128. Кн. 9. Вінніпег 1952. II. частина, ст. 132. Ціна 2.50.

Автор змальовує в повісті піонерську працю американців на Алясці. Тема незвичайно цікава — боротьба людини з природою й опанування її — й опрацьована майстерно. Переклад теж добрий, хоч перекладач невідомий. Книжка читається з великим напруженням.

Подворняк М.: На шляху життя. Збірка християнських віршів і оповідань. Частина перша. Накл. Укр. Місійно-Біблійного Товариства в ЗДПА. Чикаго-Честер 1951, 220×150, 125(+3) сторін.

Це збірка простих і безпретенсійних релігійних віршів і оповідань, яких ціллю є прославляти Боже милосердя й справедливість. Книжка призначена для християн-евангеліків.

Сосюра, Володимир: За суджене й заборонене (Вибране з творів). Зібрав і зредагував В. І. Гришков. Нью-Йорк 1952, 185×130, 101(+3) ст. (Видавництво невідоме). Ціна 50 ц.

Тут зібрані з різних збірок окремі поезії відомого українського підсоветського поета В. Сосюри, про якого недавно писали європейські і аме-

риканські газети з приводу пагінки на нього большевицької партії й уряду за вірш „Любіть Україну“. В збірку ввійшли засуджені й заборонені в СССР вірші цього поета.

Маланюк, Євген: Влада. Поезій книжка шоста. В-во „Київ“. Філадельфія, 1951. 225×150, 75(+1) ст. Ціна \$1.00.

Це збірка поезій одного з найвизначніших українських поетів, на якого високоідейних і високомистецьких творах виховувалося вже кілька поколінь молоді. По довшій мовчанці поет знову дав про себе знати і заговорив своїм сильним поетичним голосом. Із цією книгою повинні познайомитися всі любителі літератури, а зокрема сучасна молодь, яка Маланюка майже не знає.

Веретенченко, Олекса: Дим вічності. (Дітройт) 1951, 205×140, 60(+4) ст. (В-во „Прометей“).

Глібів, Леонід: Байки (вибір). З малюнками Охріма Судомори. В-во „Нашим Дітям“, ОПДЛ, Нью-Йорк-Торонто (1951). 237×157, 63(+1) ст. Ц. \$1.50.

Книжечка видана гарно і з смаком. Малюнки О. Судомори, відомого дитячого ілюстратора мають високу вартість.

Цією книжкою В-во „Нашим дітям“ ОПДЛ дало нашим дітям гарний дарунок. Про вартість творів славного українського байкаря не треба й говорити, але краще, здається, В-во зробило б, якби всю ту енергію, працю й кошти вложило в щось більше для дітей конкретне, а саме: в добру повість з рідною тематикою, або в гарні дитячі оповідання чи казки. Байки Глібова, безсумніву, дуже вартісні, гарні й повчальні, але вони більше підходять старшим і діти їх читають нерало. Для дітей треба книжок більше захопливих, цікавіших, сюжетних. Так само й для молоді.

С.-Чарторийський, Микола: Від Сяну по Крим. (Спомини учасника III. похідної Групи-Південь). Накл. укр. книгарні „Говерля“, Нью-Йорк, 1951, 205×147, 222(+2) ст.

Автор, учасник одної з похідних груп, які організувала ОУНр С. Бандери з початком німецько-советської війни, оповідає просто й безпосередньо про інформаційно-організаційну

діяльність своєї групи на західно- і східноукраїнських землях. Спомини висвітлюють чимало цікавих і невідомих річей, вони спокійні і безпристрасні, сумлінні й докладні. Але разом з тим дуже обмежені, тимто й історична вартість їх обмежена. Вони бо висвітлюють один і дуже маленький відтинок. Одначе детальність і документальність цих споминів, які для майбутнього історика матимуть певне значення, можуть в певній мірі відбитися і негативно... на тих місцевостях, які автор називає по імені і на тих людях, з якими група організувала самоуправи. Це бо вистачальний доказовий матеріал для МВД, щоб згадані в споминах місцевості і людей ліквідувати. Може ще трохи завчасно на такі спомини, в яких не можна обійтися без називання людей і місцевостей.

Брадович, М.: Держава без нації. Видання Гол. Упр. ООЧСУ. Нью-Йорк 1952. 180×120, 86(+2) ст. Ц. 75 ц.

В книжечці автор говорить про Росію, показуючи її в правдивому світлі. Основними рисами Росії впродовж віків є насильство, фальш, забріханість, деспотизм, невільництво і т. п. Книжку варто прочитати кожному політичному емігрантові.

Шанковський, Лев: У.П.А. та її підпільна література. В-во „Америка“, Філадельфія 1952, 235×157, 19(+1) ст. Ціна 50 ц.

З цієї книжечки довідуємося скільки все таки появляється книжок і газет на рідних землях у підпіллі. Хоч більшість з них друкована на циклостиллі, але треба подивляти таку видавничу діяльність в умовинах, які зовсім її заперечують.

Маценко, Паєло. Дмитро Степанович Бортиянський (1751-1825) і Максим Созонтович Березовський (1745-1777). „Український Осередок Культури й Освіти“, Вінніпег, 1951, 215×140, 29 (+3) ст.

Автор пише про життя й музичну діяльність двох визначних українських музик і композиторів 18 ст.

Маценко, Павло: Засади творчости О. Кошиця. Осередок Укр. Культури й Освіти, Вінніпег 1950, 205×155, 14 ст.

Ісаїв, Петро, д-р: Звідки Русь-Україна прийняла християнство? В-во „Америка“, Філадельфія, 1952, 228×156, 70(+2) ст. Ц. 75 ц.

На основі багатьох історичних фактів і джерел автор приходить до висновку, що перше християнство в Україні, яке закріпилося і перемогло, було християнство Кирила й Методія, підлегле апостольській столиці.

Січинський, Володимир: Памятки української архітектури. В-во „Америка“, 1952, 235×156, 63(+1) ст. Ціна 75 центів.

Відомий український архітект і історик мистецтва описує кільканадцять українських церков, збудованих у найдавніших часах, почавши від 8. ст. Книжка багата в ілюстрації.

Січинський, В.: Українська порцеляна. В-во „Америка“, Філадельфія, 1952, 235×156, 18(+2) ст. Ціна 50 ц.

Сабол, Севастіян, о. ЧСВВ: Душі з чистилища. В-во ООБВ у ЗДА, ч. 11-12. 1951. 153×85, 64 ст. Ц. 25 ц. Це коротенько зібрана наука св. Церкви про чистилище, тяжкі муки душ, які там покутують та про способи, як помагати тим душам.

Соловій, Мелетій, о. ЧСВВ: Щоб усі були одно. В-во ООБВ. ч. 1. 1952, 32 стор.

Ставлячи твердження, що розбиття християнства є незгідне з бажанням Ісуса Христа, автор закликає, що церковний роздор є для українців чимсь чужим і накипем, тому всі християни повинні працювати для з'єдинення церков.

Календар „Українського Голосу“ 1952. Річник 35. Вид. Укр. Вид. Спільки Тризуб. Вінніпег (1951) 263×174, 162 стор.

Календар „Доброго Пастиря“ на Божий рік 1952. В-во ООБВ. Нью Йорк (1951) 230×153, 200 ст.

Календар гумору й сагари „Мітла“ на переступний рік 1952. Буенос Айрес (1951) 230×160, 128 ст. Ц. \$1.00.

Proceedings. Vol. I. Історично-Філологічна Секція НТШ. New York — Paris 1951. Editor N. D. Chubaty. 119(+1) ст. Збірка статтей україн-

ських науковців про Україну від найдавніших часів.

Кauc-Kysilevskyj. V. I. Slavic Groups in Canada, Slavistica УВН Праці Інст. Слов'язознавства ч. 12. за ред. Яр. Б. Рудницького. Вінніпег 1951. 210×150, 30(+2) ст.

В книжці говориться коротенько про українську іміграцію в Канаді та її життя.

Каталог першої вистави українсько-го образотворчого мистецтва у Вінніпегу 7-8-9 вересня 1951, 228×155.

Барчук, Іван. Хрест і хресне знамення. Накладом автора. Чикаго-Саскагун 1951, 175×133, 52 ст. Автор розглядає значення хреста з євангеліцького становища.

ПІДСОВЕТСЬКІ ВИДАННЯ

НОВІ ПРАЦІ ПРО ШЕВЧЕНКА

Крім поезій, повістей і небагатьох драм появляються в т.зв. "Українській ССР" деякі видання з ділянки літературознавства. Одна з них книжка Кобилецького — про І. Франка обговорена в рецензії (в цьому числі), дві інші присвячені Шевченкові.

Перша з них помітна тим, що видало її "Архівне Управління МВС Української РСР", значить, ославлене МВД, чи як по-українськи "Міністерство внутрішніх справ", під виданням якого, як виходить, знаходяться сьогодні всі документи, що стосуються Шевченка, його життя та творчості. Заголовок цієї книжки:

"Архівне Управління МВС Української РСР. Т. Г. Шевченко в документах і матеріалах". Державне Видавництво Політичної Літератури УРСР. Київ, 1950. 8°. Стор. 514+2 нн. Тираж 15,000. Ціна 14.75 крб.

Книжка вийшла за редакцію Д. Д. Колиці й упорядниками її були: О. Юрченко та А. Грінберг. В першій — найвартіснішій частині видання зібрані документи й матеріали з життя, і, як зазначається в назві, з "революційної діяльності" Тараса Шевченка. Подано тут 202 документи (чи витяги з них), почавши від автобіографії Шевченка аж до відзвітів "революційних демократів Росії" про нього. В частині другій зібрані матеріали, що стосуються заборони царизмом творів Шевченка і переслідування за вшанування

його пам'яті (№ 203-30)) В третій (обов'язковою у підсоветських умовах) частині подані матеріали (відозви, промови, статті) про "велике поширення творів і всенародне вшанування пам'яті Т. Г. Шевченка" за . . . советської влади. Крім згаданих трьох частин у виданні ще: примітки, показник імен і назв організацій, підприємств та установ, показник географічних назв та список ілюстрацій, що їх у книжці є 15.

Друга книжка, присвячена Шевченкові, це видана невеличким — порівнюючи — тиражем праця Є. П. Кирилюка, співробітника Академії Наук Української ССР:

Є. П. Кирилюк: Тарас Грогорович Шевченко. Критико-біографічний нарис. Державне Видавництво Художньої Літератури". Київ, 1951. 8°. Стор. 99+3 нн. Тираж 9,000 Ціна 5 крб.

З примітки, надрукованої перед текстом, виходить, що книжка Кирилюка це "відредагований редакційною колегією (якою не сказано! — бжр.) розділ до I тома "Історії української літератури", підготовленого до друку в Інституті української літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії Наук Української РСР. Уся вона написана з тією тільки метою, щоб довести, що "революціонер-демократ" Тарас Григорович Шевченко був продуктом і послідовником російських революціонерів-демократів і що його творчість доцільно тільки російським революціонер-демократи та тому ще марксистська критика устами . . . Плеханова, Лешіна, Молотова, Горького і Луначарського. Із завданням своїм Кирилюк впорався, бо книжку його видано із "штампом" "Декади Українського Мистецтва — 1951" й видання "донизували" редактор — Г. Кулінич, техн. редактор О. Яхніс та коректор Л. Іванова.

КОРНІЙЧУК-КОЧЕРГА-СОБКО

Трохи пізно, бо аж по двох роках советські "книгторги" кинули па книжковий ринок у ЗДА два томи п'єс відомого Олександра Корнійчука, кол. "міністра закордонних справ Української ССР":

Олександр Корнійчук: Вибрані твори в двох томах. Видавництво Радянський Письменник. Том I. П'єси. Київ, 1950. 8°. Стор. 301+3 нн. Тираж 20,000. Ціна 10 крб. і Том II. П'єси. Київ, 1950. 8°. Стор. 341+3 нн. Тираж 20,000. Ціна 10 крб.

В першому томі зібрані відомі й багато разів друковані п'єси: "Загибель ескадри", "Платон Кречет", "Правда", "Богдан Хмельницький" та "В сечах України" (1941), "Фронт" (1942 — п'єса нагороджена дня 19. березня 1943 "Сталінською премією першого ступеня"), "Місія містера Перкінса в країну більшовиків" (1944), "Приїздіть у Дзвонкове" (1945), "Макар Діброва" (1947 — нагороджена дня 10 квітня 1949 "Сталінською премією другого ступеня) та "Калиновий гай" (без дати). В обидвох томах портрети автора. На першому — Корнійчук радий і розсміяний, на другому — суворий і задуманий. Чи не в передчуванні, що й у нього після нагород першого і другого ступеня викриють "буржуазний націоналізм".

В гарному оформленні й на доброму папері і ще й до того із "штампом" "Декади українського мистецтва" видано книжку п'єс Івана Кочерги, мимолорічно-го підсоветського ювілята:

Іван Кочерга: Ярослав Мудрий. Свічине весілля. Майстри часу. Держкабне видавництво Художньої Літератури, Київ 1951. 8°. Стор. 338+6 вн. Тираж 15,000. Ціна 19.40 крб.

Сюжети п'єс Іван Кочерги усі з минулого: перша XI століття, друга з часів на переломі XIV. і XV. століть і третя теж, хоч з недавніх років, але ж сьогодні вже історичних часів — 1912-1929. Все ж таки в усіх п'єсах автор намагається провадити вимагану генеральною лінією компартії тенденцію.

Остача з драматичної літератури це:

Вадим Собно: Життя починається знову. П'єса на 4 дії. "Мистецтво", Київ, 1950. м. 8°. Стор. 92+4 вн. Тираж 10,000. Ціна 3 крб.

П'єса Собка написана з життя советських офіцерів і німецьких артистів й артисток у "визволеній" советською армі-

єю в рр 1945-4 Німеччині. В тій "затаровано американських шпигунів", і в тій "викривається палів нової війни" і тому, здається, її "дозволено до виконання Республікою УРСР на № 55/50-Т від 24/Ш. 1950 року". До речі автор виводить насправді не американських, але советських шпигунів, які "мишкують" по кімантах ратисток за контрреволюцією й "оберігають їх любовою" для "нової демократичної Німеччини". Хто був очевидцем цього "любовного оберганя" німецьких жінок советськими агентами й воиками в 1945 році, той знайде в п'єсі Собка, може мимовільну, але ж справжню таки сатиру.

ВИМУШЕНІ "ВИШНЄВІ УСМІШКИ" НЕДОНАТОВАНОГО ВИШНІ

Убогенько видана книжечка цікава хіба тим, що видано її у 16-ій республіканській друкарні "Україноліграфтресту" Львів, Чайковського 27 та ще й прізвищем автора:

Остап Вишня: День і ніч. Вишневі усмішки. "Радянський шпсьменник 1950. 8°. Стор. 201+3 вн. Тираж 60,000 (1). Ціна 6 крб.

Колишнього Остапа Вишню надруковані в цій збірці вимушені "вишневі усмішки" не пригадають нікому і в нічому. Добра половина "хлейлетонів" присвячена "фашистам" і Скоропадському, і Петлюрі, і "бапдерам, мельникам, мудрим, левицьким, базякам, дощовим, шмулякам, чуйкам" і "недоброї, борогатої пам'яті, професорові Грушевському" і водночас — згідно із советською модою та кремлівським велінням — французьким, британським, ну й передусім американським "хвашшто-імперіялістам". Перелисткувати варто хочби і для того, щоб ствердити зайвий раз, до чого довести може советчина письменника й людину. Читати — лудно.

бнр.

CAMERA OBSCURA

В одній газеті появилася була заява П. Карпенка-Криниці, що він „був змушений не тільки „цілковито замкнувшись в болючій самотності, але й спалити кількарічну націоналістичну творчість, розчарувавшись у всіх і в усьому.“

З цієї заяви не зовсім ясно, в чому саме автор розчарувався — в людях чи гакож в ідеї, але коли він ту творчість спалив, то це настільки добре, що не розчарується в ньому читачі. В кожному разі заява про спалення віршів викликала скрізь велику сенсацію. П. Тичина на спеціальному пленумі письменників у Києві, схлипуючи (так, було чути в радіо!) говорив: „кляті германські фашисти палили книги, а трекляті американські виродки змушують самих авторів палити продукцію ще недруковану!..“ (а може й непродуковану!). А. М. Гоголь, почувши, що наш молодий автор також спалив свої твори, порушився в домовині і вивопів загально відому коротку сентенцію, яка починається від слова: „ех...“

Розходження. „Укр. Самостійник“ (ч. 4. ц. р.) приніс з Мюнхену дуже пристойну рецензію В. Державина на збірку поезій М. Зерова „Каталептон“, що вийшла в нашому в-ві. І все було б добре, бо й автор визначний і редактор зробив добру роботу, тільки отой видавець-анахтема зіпсував цілу справу. Мав помістити вступну статтю Державина про Зерова, але через „розходження“ з ним щодо літературної оцінки деяких інших друкованих продуктів видавництва „Київ“ не помістив. Справді, яка шкода! Але що це за розходження? Уявім собі таку ситуацію, що з нами сідає хтось їсти до одної миски і ні з цього ні з того починає плювати до миски. Хіба ми будемо з ним далі їсти? Свого часу Державин, тоді ще співробітник „Києва“, помістив в „Державницькій Думці“ С. Ледяньського рецензію на „Київ“, де намагався саму назву журналу представити, як якусь інтригу галичан, (яких він уважає за „унтерменшів“), а друковані в „Києві“ поезії Маланюка, Стефановича й Лятуринської назвав „нікчемними“. Зрозуміло, що видавництво „Київ“ стало вважати друкування будьяких продукцій Державина зайвим. І тепер переконується, що зробило добре, бо для Державина важніша й цікавіша є продукція відомого французького комуніста Жана Кассу, яку він у поті чола перекладає (для „Сучасної України“), аніж твори передових українських поетів.

Сабвеєм з Парижу до Нью-Йорку. Зараз по проголошенні нової збірки Є. Маланюка „Влада“ заворушилися і заметушилися товариші з Гром. Голосу та й їх підхвостні: „Не жадна там, кажуть, національна визвольна революція, не жаден націоналізм, а влада!... Ця влада вирішить, а то й уже вирішила соціальне питання, ця влада репрезентує волю цілого українського народу, не питавшись його...“ Словом, що там Є. Маланюк верзе про якусь українську владу на Україні, коли відомо, що вся влада належить трудящимся, за „всенародним голосуванням“ 99,99%.

Але цікаво, як таки паризький кореспондент „Гр. Голосу“ так швидко прочитав те оголошення в „Америці“, будши в Парижі. Одержав може число летунською поштою? Ні, втаємничені в містерії гетта 4. вул. впевняють, що паризький кореспондент зовсім не потребує для цього летунської пошти, бо йому вистачає звичайний „сабвей“, яким він привозить до редакції свої паризькі кореспонденції.

Говорила небіжечка... Відомий „муж велій, книжник і фарисей“, наш сердечний щипатель (що щипає), будши побитим на голову двома речевими статтями, вирішив відгризтися і написав серцещипательну і низькопоклонну рецензію на орган С. Ледяньського „Державницька Думка“ (Укр. Самостійник ч. 8. ц. р.). Та написав він ту рецензію не тому, що він справді так думає, тільки тому, щоб ущипнути „Київ“, ворогам, мовляв, на злість. Боліючи, що

„Держ. Думка“ бореться з фінансовими труднощами, Державин не йде простою дорогою, а заходить з-за вугла і каже: ... „ню-йоркські „Обрії“ існують та існуюватимуть на советофільській субсидії, а такі — що вважають себе за національно показові — видання, як славнозвісний філядельфійський „Київ“, тримаються через дипломатичні стосунки з тим самим Косачем і намагаються запевнити читача, що загишна Філядельфія нічим не відрізняється від передвонного Ноевого Ковчега львівських каварень“...

Оце вже, батеньку, неправда! Ми зовсім не стараємось запевнити читача, що Філядельфія нічим не різниться від Ноевого транспортовця, бо ми добре знаємо, що між ними така велика різниця, нпр: на Ноевому кораблі була всячина, а між іншим і різні звірята: стервятники, скункси, гієни гади і всякі інші плазуни, а в Філядельфії їх ще немає, доки один „учений“ живе в Німеччині.

А щодо наших дипломатичних стосунків з Косачем та інших мудрошів, то можемо хіба повторити народний вислів: говорила небіжечка до самої смерті.

Де кум, а де коровай. „Самостійна Україна“, ч. 11. 1951 обурюється на лондонську „Українську Думку“, що вона неприхильно висловила про Гай-Головкову „Пісню про Канаду“ й „Пісню про „Америку“ і радить редакторам „У. Д.“ довідатись з історії світової літератури про Байрона, що оспівував Грецію й Україну, про Міцкевича, що оспівував Литву, про Залеського, Гоцинського, Мальчевського, що оспівували Україну і навіть про Гоголя. Це добра порада і з неї повинна скористати... в першу чергу сама редакція „Самостійної України“ і довідатись, що Міцкевич був уродженець Литви й оспівував свою батьківщину, що Гоголь був українець з крові й кости і теж оспівував свою батьківщину і що врешті всі три поляки оспівували Україну, як землю на якій вони родилися й росли, отже теж як свою батьківщину, хоч почувалися вони приналежними до польського народу. Ну, а Байрон — це величина й особистість до якої порівнювати Гай-Головка, це навіть при найбільшій прихильності до нього, зовсім кепський дотеп. Байронові твори про чужі країни мають зовсім інший характер і родилися з зовсім відмінних спонук, як Гай-Головкові пісні, тимто й порівняння між ними не може бути ніякого, навіть для прикладу. Але це не заперечує Гай-Головкові права оспівувати по-своєму Канаду й Америку.

Вільному воля... Лондонська „Українська Думка“, що наспілку з мюнхенським „Укр. Самостійником“ „заскалили зуби“ на наш журнал і наше видавництво, страшенно обурилась на статтю С. Гординського в ульвівських „Укр. Вістях“, де автор викриває антиукраїнські позиції Державина у відношенні до „Слова о полку“, і називає Гординського „генгстером пера“. Можна б сперечатись за те, кому більше пасує цей елегантний „титуд“ — Гординському, а чи Державину і редакторові „У. Д.“ М.М., але не в тому справа. Видно, що Гординський таки має рацію, коли М. М. аж так реагує на спокійні і річеві докази С. Г. бо, як відомо, правда в очі коле. Вільно М. М. думати, як і що він хоче, вільно й писати та називати людей, як йому любо, бо наша народня мудрість каже, що „вільному воля, спасенному рай, а... дурному вічная пам'ять“.